

Марія Дрейко

Про що ТИРСА ШЕЛЕСТИЛА

П'ЯТА ЧИТАНКА ПІСЛЯ БУКВАРЯ

ПРО ЩО ТИРСА ШЕЛЕСТІЛА
П'ЯТА ЧИТАНКА — ПІДРУЧНИК
ПІСЛЯ БУКВАРЯ

З МОВНИМИ ТА ГРАМАТИЧНИМИ
ВПРАВАМИ І УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИМ
СЛОВНИКОМ.

СА. П. МАРІЯ ДЕЙКО

МАРІЯ ДЕЙКО

ПРО ЩО ТИРСА ШЕЛЕСТІЛА

**П'ЯТА ЧИТАНКА — ПІДРУЧНИК
ДЛЯ ШКІЛЬНОГО ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ
з мовними та граматичними вправами
і українсько-англійським словником**

**ВИДАВНИЦТВО «РІДНА МОВА»
АВСТРАЛІЯ—АНГЛІЯ 1977**

Авторські права застережені

Copyright 1987 by Wolodymyr Dejko.

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof in any form without the permission in writing, except in the case of a brief quotation embodied in critical articles and reviews.

THIRD EDITION

Поручено Світовою Координаційною Виховно-Освітньою Радою СКВУ до вжитку українським школам і в домашньому навчанні в діаспорі. Схвалено Українською Центральною Шкільною Радою Австралії, Управою Спільки Українських Учителів та Виховників Великої Британії, Об'єднанням Українських Педагогів Канади, Головною Шкільною Радою УАПЦеркви Америки та Науково-Освітнім Товариством Бельгії.

Автор: Бл. п. **Марія Дейко** — була Почесним Членом Української Центральної Шкільної Ради Австралії та Членом Програмово-Методичної Комісії цієї Ради. На Рідних Землях — Керівником Катедри Методики Викладання в Педагогічному Інституті Чужоземних Мов.

Обкладинка й малюнки роботи Л. Денисенка

Cover and illustrations by L. Denysenko

Адреса Видавництва: Ridna Mova (Our Language) Publishing
Published by: 10 Savaris Court, Donvale, Vic., 3111,
Australia. Tel. 873 2085

ПЕРЕДМОВА

»Про що Тирса Шелестіла« — це п'ята читанка, після букваря, укладена за модерною методою навчання українських дітей на чужині. І тепер ціла серія виглядає так:

- »Буквар«
- »Рідне Слово«
- »Волошки«
- »Рідний Край«
- »Євшан-Зілля«
- »Про що Тирса Шелестіла«

Ця читанка, як і попередні читанки, бере до уваги те, що наші діти на чужині двомовні і потребують особливого підходу у викладанні їм української мови.

»Про що Тирса Шелестіла« доводить обсяг лексики учнів до яких 3000 слів активного вжитку. Вона придатна не тільки для шкіл, а також і для позашкільного навчання дітей, яким допомагають батьки.

Читанка збудована на клясично-історичному матеріалі і не тільки знайомить учнів з іменами та творами визначних українських письменників в приступній для учнів формі, але також оповідає учням про історичне минуле їхньої Батьківщини.

В кінці читанки подається українсько-англійський словник, що включає англійські відповідники слів, які потрібні учням на даному етапі навчання. В »Додатку« є три п'еси для шкільних дитячих вистав, які дуже допомагають засвоєнню розмовної української мови.

Складаю щиру подяку всім тим, що дали мені свої зауваження до вже виданих моїх читанок і тим допомогли мені в складанні цієї читанки.

Березень, 1969 р.
Австралія.

Марія ДЕЙКО

Марія ДЕЙКО (1889-1969)

ПРО ЩО ТИРСА ШЕЛЕСТІЛА

На півдні України за часів Козáччини й Гетьма́нщини степ був вкритий високою і густою травою, яку звали тирсою. Вона росла там багато століть. Серед літа вона була така висока, що в ній не видно було навіть коня. В степу паслися дикі коні й барани́, вовки й лисиці полювали в тирсі, тисячі різних птахів паслися в ній і літали над нею. Високо в небі можна було бачити степового орла або шуліку.

Коли ж над степом повіва́в вітерець, тирса починала колиха́тися і було чути шéлест чи шепоті́ння. Здавалось, що тирса по́тайки переказує всі новини в безкрайому українському степу.

А тирсі було про що розповідати. Вона бачила дикі брди половців і татар. Бачила вона й дружини українських князів, що йшли походами карати ворогів за напади на

українські села. Ховаючись у тирсі, тікали від польських панів українські хлібороби на Запорізьку Січ, щоб служити українському народові зброєю, захищаючи рідний край від ворожих нападів. Загони запорізьких козаків верхи на конях і пішки їхали й ішли в густій тирсі до бою з ворогами. Мандрували степом і чумаки по сіль до берегів моря.

Протягом віків тирса все те бачила і своїм шелестом-шепотінням переказувала . . .

Леонід ПОЛТАВА

Т И Р С А

Тирса, тирса — срібляна трава! . .
Степ козацький, вершники, могили . . .
Залишилась тирса степова.
Де-не-де ще в полі залишилась . . .

А віками ж у степах моїх
Ти котилась хвилями прибою,
Козаків від голови до ніг
Ти не раз скривала перед боем:

Із трави, неначе з-під землі
Виринали коні воронії
І спадали бойові шаблі
Блискавками на ворожі шиї! . .

Ти стелилась шовком дорогим,
Із людьми ставала на коліна,
Прапором шуміла ти над тим,
Хто в бою вмирав за Україну . . .

Десь у полі тирса ще живе
І з вітрами ген шумить над краєм,
Що козацтво знову оживе,
Бо ніколи слава не вмирає! . .

Марія ДЕЙКО (1889-1969)

НАША РІДНА ЗЕМЛЯ

Наша Батьківщина — Україна. З давніх-давен на ній жили наші предки: прапрадіди, прадіди, діди й батьки. Вони обороняли свою Батьківщину грудьми, поливали її своєю кр'ов'ю у боротьбі з ворогами і своїм по́том, працюючи на ній. Всі українці повинні любити Україну, жити для неї й працювати для неї, щоб вона була великою між державами світу, щоб український народ був щасливий і славний між іншими народами.

Українці — слов'яни. Родина слов'янських народів велика. Слов'янами є українці, росіяни, поляки, болгари, білоруси, чехи та інші. Всі вони говорять мовами, схожими до української мови. Український народ є один з більших народів на землі. Українців понад 45 мільйонів, і живуть вони на великій території. Велика й славна ця земля!

У дуже давні часи Україна не була такою, як вона є тепер. На півночі України були дуже великі простори землі, вкриті густими лісами, озерами, річками й болотами. На півдні були безмежні степи. І північ України, і південь — все це низини.

На низинах з давніх-давен оселялися люди: тут були добрі землі пасти худобу, сіяти збіжжя.

На півдні України степи були вкриті високою й густою травою, яку називали тирсою. Вона росла в степах протягом багатьох століть. Влітку вона була така висока, що в ній не видно було навіть коня. В степу паслися дикі коні й вівці та тисячі дробов. Вовки й лисиці полювали в тирсі. У повітрі можна було бачити лебедів, гусей, качок та журавлів, коли вони перелітали з місця на місце. Високо в небі літали орли та шуліки.

Коли ж над степом повівав вітерець, тирса починала колихатися, і чути було чи то шелест, чи то шепотіння. Здавалося, що тирса потайки переказує всі новини безкрайого

українського степу.

А тирсі було про що розповідати! Протягом століть бачила вона, як дикі орди половців і татар нападали на наші землі. Бачила вона не раз, як українські князі з своїм військом йшли походами карати цих ворогів за напади на наші хутори й села. Ховаючись у тирсі, тікали від польських панів українські хлібороби на Запорізьку Січ, щоб служити рідному народові зброєю, обороняючи наші землі від нападів чужинців. Бачила вона, як і Січ будували й укріплювали її на дніпрових островах. Бачила, як загони запорізьких козаків верхи на конях і пішки, ховаючись у високій траві, поспішали боронити рідні землі. Бачила вона, як старші козаки приводили своїх молодих синів на військову науку до Січі. Бачила, як мандрували степом великі **ва́лки** чумаків у Крим по сіль. Чого тільки тирса не бачила? . . . Своїм шелестом-шепотінням вона переказувала всі новини, радісні й сумні, безмежних українських степів, **свідком** яких вона була.

З того часу, як плуг почав **ора́ти** степи, зникла з степу срібляста тирса. »Де плуг пройшов, там тирса не росте!« — пише про неї наш славний поет Максим Рильський. »Чому б, здавалося? М'яка земля, ну чим не ґрунт, щоб тирсі шелестіти?« — питається він у своєму вірші про тирсу.

Протé тирса не росте на **побраних** землях. Але й тепер на сході українського степу, за річкою Дін, є великі простори, **вкриті** тирсою, де Московщина вирощує коней для своєї армії.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) тирса
- б) баран
- в) повівати
- г) колихатися
- ґ) шелест

2. *Запитання:*

- а) Чому ми називаємо Україну нашою Батьківщиною?
- б) Чого ми повинні бажати для нашої Батьківщини?
- в) До якої родини народів належать українці?

д) шепотіння	г) Які ще народи належать до слов'ян?
е) орда	г) Як виглядала Україна в давні часи?
е) служити	д) Що таке тирса?
ж) прапрадід	е) Які птахи й звірі знаходили собі в тирсі сховище?
з) кров	е) Коли тирса шелестіла?
и) білорус	ж) Що було чути, коли тирса колихалася?
і) чех	з) Про що вона розповідала?
ї) територія	и) Що тирса бачила?
й) низина	і) Що пише про тирсу наш славний поет Максим Рильський?
к) лєбідь	ї) Чи є тепер тирса в українських степах?
л) свідок	й) Де вона й тепер росте?
м) орати	

3. Мовна вправа 1-ша.
4. Граматична вправа 1-ша.
5. Утворити гніздо слів до слова «сад».

НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ:

1. Згода дiм буде, а незгода руйнує.
2. Де двоє сваряться, третій користає.

Марія ДЕЙКО (1889-1969)

ПЕРШИЙ ЧОВЕН (Легенда)

Було це в давні-прадавні часи, тисячі й тисячі років тому, коли ще люди жили в печерах. На березі дуже глибокої й досить широкої річки жило велике плем'я людей. Керував племенем розумний **спритний** чоловік, що звався Руламан.

Люди цього племені були завзяті мисливці. Вони вдáло полювали на диких звірів, приручали молодих лісових звірят, розводили в дуплах дерев диких бджіл і **користувáлися** їхнім медом. Вони з усім добре собі давали раду.

Але вони боялися річки, на березі якої жили. Та річка мала **круті скелясті** береги і була дуже глибока від самого берега. Вони в ній не купалися і не навчилися плавати. Через те, якщо хтось **необережно зривався з кручі** і падав у воду, то не міг врятуватися. Про такі сумні **випадки** дорослі розповідали дітям і забороняли їм бавитися на кручах над річкою.

А дітей **вábила швидка бурхліва течія** і гарний зелено-синій колір води. Крім того, на скелястому березі річки росли смачні ягоди, а на них зліталися пташки. Тому діти охоче сходилися на високий скелястий берег, але до води не наближались. Один хлопчик, на ім'я Ратмир, єдиний син Руламана, приходив до річки мало не щодня. Він **спостерігав**, як пташки будували собі гнізда на деревах і кущах та виводили пташенят. Це був спритний, **сміливий** хлопець. Він легко вилазив на високі дерева, заглядав у гнізда і їв пташині яйця.

Одного разу Ратмир помітив, що якісь дві пташки роблять собі гніздо на дуже високому дереві, яке схилилося з кручі над водою. Коли пташки поклали в гніздо яєчка і стали сидіти на них, Ратмир вирішив полізти на дерево й забрати яйця. Висота дерева не лякала його. Не лякало його й те, що гілка, на якій було гніздо, схилялася над річкою. І поліз.

Інші діти, що бавилися між кущами, не звернули уваги, що Ратмира немає між ними. Коли це раптом якась мала дівчинка випадково глянула вгору і, злякавшись, щоб Ратмир не впав у воду, **заверещала** не своїм голосом: »Ратмире!« Її **несподіваний пронізливий** крик злякав хлопця. Він зірвався з гілки, на якій сидів, і впав у воду. Падаючи, він натрапив на іншу, цілком суху гілку, що зламалася під вагою його тіла і разом із ним упала в річку.

Налякані діти підбігли ближче до річки, але бачили тільки суху гілку, що пливла за течією і скоро зникла з очей. Ратмира на гілці вони не помітили. З голосним плачем побігли вони до печери сповістити, що річка забрала Ратмира. Всі, і діти й дорослі, кинулися до річки. Навіть

дуже стара Сара, що вже багато років не виходила з печери, пошкандибала за ними. Але вони нічого на річці не побачили. Плачучи, повернулися вони до печери й посипали собі голови по́пелом на знак жалоби.

Які ж були всі здивовані і врадувані, коли трохи згодом Ратмир зайшов до печери! . . Мати кинулася до нього, пригорнула його і пестила з радощів, що бачить сина живим.

Коли чоловіки повернулися надвечір з полювання й почували про цю подію, вони замислилися. Наступного дня Руламан звелів синові повести його на те місце берега річки, де суха гілка, яка несла хлопця по воді, зачепилася за **корч** і спинилася. Але гілки вже там не було: вночі вода відчепила її й понесла далі.

З того дня Руламан почав думати: якщо син його плив річкою на сухій гілці, то, чи не можна було б знайти якусь **колоду** і на ній перепливти річку на другий берег, де було багато диких звірів. Він звелів чоловікам шукати добру колоду і вони незабаром таку знайшли. На щастя, один бік її був **віпалений** під час лісової пожежі. Вони покотили

колоду до річки, прив'язали до неї довгу шкіряну шворку й зіпхнули її в воду. Руламан сів обережно на колоду, а інші два чоловіки йшли берегом і тримали в руках шворку. Цього дня Руламан був недовго на воді: боявся, щоб вода не понесла його задалеко. Він виліз з колоди й прив'язав її міцно до куща на березі.

Кілька днів працювали чоловіки коло колоди: збільшували заглибину на ній. Вони по черзі сідали в неї й греблі руками, щоб вона швидше пливла. Пізніше вони навчилися гребти шматками дерева, як вёслами. Сідали в колоду удвох-утрьох і з часом навчилися керувати нею.

Так був зроблений перший човен — гордість і втіха племені з великої печери. Пізніше вони навчилися перепливати річку й плисти проти течії.

Таким чином день, коли відважний хлопець Ратмир упав з дерева в річку, був щасливим днем для людей з великої печери.

ЗАВДАННЯ:

1. *Записати й за-
пам'ятати слова:*

- а) незгода
- б) користати
- в) користуватися
- г) зриватися
- ґ) круча
- д) випадок
- е) вабити
- є) течія
- ж) спостерігати
- з) сміливий
- и) верещати
- і) пронізливий
- ї) шкандибати
- й) попіл

2. *Запитання:*

- а) Де жило велике плем'я людей?
- б) Хто племенем керував?
- в) Як ці люди здобували собі їжу?
- г) Чому вони забороняли дітям бавитися над річкою?
- ґ) Чого річка вабила до себе дітей?
- д) Як звався хлопець, що часто ходив до річки?
- е) Що помітив він одного разу на високому дереві?
- є) Чого він на дерево поліз?
- ж) Чому було небезпечно лізти до гнізда?
- з) Що сталося?
- и) Кого сповістили діти про долю Ратмира?

к) жалоба	і) Що врятувало Ратмира?
л) пестіти	ї) Про що подумав Руламан?
м) замислюватися	й) Чого стали шукати чоловіки племені?
н) веліти	к) Яку колоду вони знайшли в лісі?
о) корч	л) Чим ця колода їм сподобалася?
п) колода	м) Як вони навчилися нею керувати?
р) шкіряний	
с) швірка	3 <i>Мовна вправа 2-га.</i>
т) заглибина	4. <i>Грамматична вправа 2-га.</i>
у) гребті	5. <i>Утворити гніздо слів до слова «питати».</i>
ф) весло	

За Іваном КРИП'ЯКЕВИЧЕМ (1886-1967)

К И Ї В

Слов'яни ділилися на племена. До племені належали люди, що жили в одній околиці, були споріднені між собою, мали ту саму віру й звичаї. Племена мали різні назви. Над Дніпром, на широких полях, жили **поляни**. Недалеко від полян на півночі, там, де було багато лісів, жили **деревляни**. Ще північніше жили **сіверяни**. На Карпатах жили **хорвати**. Кожне плем'я жило окремо й мало свого князя.

Поляни, що жили над Дніпром, були народ мирний і лагідний. Але, як нападав на них якийсь ворог, вони хоробро оборонялися. Мали добру зброю. Вони стріляли стрілами з луків. Стріли носили в шкіряних **сагайдаках**. На ворога кидали й **спісом**. Мечі в них були довгі й **загострені** з обох боків. Щоб захиститися від ворожих стріл під час бою, вони тримали в руці **щит** — дерев'яну дошку, **оббиту** шкірою. На голову надівали залізний **шолом**, на **тіло** вдягали залізну сорочку.

Щоб краще боронитися від ворогів, поляни ставили **укріплені** міста. Для цього вибирали **недоступне** місце, **здебільшого** високу гору. На такій горі вирубували дерева, **рівняли** землю і навколо гори викопували **глибокий рів**. З накопаної

землі насипали високий вал. А в той вал забивали гострі **колі** — це був так званий **частокіл**. В одному місці валу ставили міцні дерев'яні ворота. Між валами будували великий будинок, щоб там мешкати й ховати всяке добро. Це був замок. Коли вороги нападали, жінки й діти ховалися в тому замку, а чоловіки стріляли з валів на ворога.

Найбільшим замком полян був Київ. Він стояв на високому горбі над Дніпром. Під час нападу ворогів люди ховалися в Києві, а в звичайний час кияни мешкали поза містом, на сусідніх горбах або коло річки.

Кияни **здавна** вели **торгівлю**. З різних околиць привозили до Києва всякий крам: хутра диких звірів, збіжжя, рибу, мед, віск. З далеких чужих країв приїздили купці й привозили **полотно**, убрання, посуд, зброю тощо. Вся торгівля йшла річкою Дніпром. Хто хотів кудись поїхати, мусів мати човен. Кожен господар мав кілька власних човнів і ними перевозив свій крам.

Купці з Києва часто їздили Дніпром на Чорне море. Це була небезпечна подорож, бо в степах мандрували тоді дикі народи. Тому купці збиралися в подорож завжди великим товариством: по 100 човнів і більше. Для оборони брали з собою вояків і зброю. Найнебезпечнішим місцем були тоді Дніпрові **порігги**, тобто **підводні скелі**, через які протікала ріка. Одні з них були високі й виглядали з води, інші ховалися під водою і були теж небезпечні. На порогах можна було легко загинути. Доводилося витягати човни з води на берег і тягти їх по землі **вздвож** порогів, а тоді знову спускати на воду.

На Чорному морі тоді плавали різні чужі народи, здебільшого **греки** й **араби**. Іноді вони не хотіли пропускати українців до Греції, куди наші люди везли свій крам. Часом доводилося з ними битися. Пізніше українці прогнали цих чужих людей з моря, і з того часу Чорне море звалося Українське море.

Ніхто не пам'ятає, хто збудував Київ. Було це десь біля 800 року, тобто біля 1170 років тому.

У Києві жили й князували наші великі князі: Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах та інші, які вкрили українську державу славою.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) ділі́тися
- б) спорі́днений
- в) поля́ни
- г) дере́вляни
- г) сіве́ряни
- д) хорва́т
- е) сагайда́к
- е) спи́с
- ж) заго́стрений
- з) щит
- и) оббі́тий
- і) шоло́м
- ї) ті́ло
- й) недо́ступний
- к) рівня́ти
- л) рі́в
- м) ва́л
- н) кі́л
- о) частокі́л
- п) зда́вна
- р) торго́вля
- с) полотно́
- т) поро́ги
- у) підво́дний
- ф) ске́ля
- х) вздо́вж
- ц) грек
- ч) ара́б

2) *Запитання:*

- а) Як ділилися слов'яни?
- б) Хто належав до одного племені?
- в) Де жили поляни?
- г) Де жили деревляни, сіверяни й хорвати?
- г) Якою зброєю користувалися поляни?
- д) Де вони носили стріли?
- е) Які мечі мали вони?
- е) Для чого вживали вони щит?
- ж) Що надівали вони на голову?
- з) Де ставили вони свій замок?
- и) Для чого насипали вони навколо замка вал?
- і) Що таке частокіл?
- ї) Що будували вони за частоколом?
- й) Де жили кияни?
- к) З ким вели торгівлю поляни?
- л) Куди їздили купці з Києва?
- м) Чому вони їздили великим гуртом і брали з собою вояків та зброю?
- н) Чому дніпровські пороги були небезпечні?
- о) Які народи плавали тоді по Чорному морю?
- п) Чи відомо, хто збудував Київ?
- р) Назвіть найславніших українських князів київської княжої доби.
- с) Розкажіть, що ви знаєте про кожного з них.

3. Мовна вправа 3-тя.
4. Граматична вправа 3-тя.
5. Подати синонім до слова «буда».

За Антоном ЛОТОЦЬКИМ

НЕСПОДІВАНІ ГОСТІ

Гаряче літо. Уббга стара хатинка стоїть на узліссі. Ольга, дочка перевізника Мирослава, що човном перевозить людей через річку на той бік, сидить перед хатою. Вона згадує сон, що сився їй цієї ночі. А сон той був якийсь дивний . . .

Снилося їй, що вона сидить на леваді, а з неба падають і падають зірки. Вона їх ловить у фартушок. Їх так багато! . . Аж тут де не взявся старий чоловік — той самий, що заходив до них, як вона ще малою була. Він став перед нею й каже: »Ольго! Твій час прийшов!« Ольга дивиться, а перед нею вже стоїть молодий гарний **ліцар** у зброї блискучій. Та й каже їй: »Хто ти, дівчино?« Тут вона прокинулася. Такий дивний, дивний сон їй приснився . . . Що б це могло бути?!

Аж тут подруги з лісу йдуть до неї.

— Олю! Олечко! А ми ходили **зілля** збирати на Свято Купала!*

— Зілля на Купала! А й справді, сьогодні Купала... — подумала Ольга. — Це, мабуть, тому мені й сон такий дивний снився . . .

— А оце прийшли до тебе **вінки** плести. Будемо увечорі на воду пускати: своєї долі питати.

— А в лісі так гарно!! Скільки тих квітів! Наче ніколи не було їх так багато . . . — **щебетали** дівчата.

Сідають дівчата, співають пісень купальських, плетуть віночки. На голови їх кладуть . . . Гарно дівчатам у вінках. На русалок вони схожі. А вже з усіх найкраща Ольга Перевізниківна. Дівчата так і звать її княгинею своєю.

З хати виходить Ольжина мати й кличе чоловіка:

— Виходь, старий! Дівчата вже купальські вінки плетуть.

— Ану, подивимось та **мбодість** свою згадаємо, — каже Мирослав і сідає на лаву під хатою.

— Чуєте, дівчата, — каже раптом одна з них, — хтось у лісі в **ріг трубить** . . .

Зацікавились дівчата, **дослухаються**. Знову чути голос із лісу . . .

— Це по тебе, Ольго, князь їде, — каже, сміючись, весела **чорнява** Калина.

*) Купало був у слов'ян бог сонця й тепла. Свято Купала справляли вночі з 23 на 24 червня — в найгарячіший час літа.

— То мабуть по тебе, Калино, бо твій батько багатий, а мій бідний перевізник.

— А таки будеш ти, Олю, княгинєю. Тобі ж так і старий дід сказав, як ще дитиною була! — сміються Ольжині подруги.

— І таке вигадуюте!.. — сердиться Ольга.

Жартують дівчата й незчулися, як із лісу виїхав лицар на сівому коні, весь у зброї блискучій. За ним ще двоє. Побачили дівчат і підїхали до них. Дівчата, побачивши лицаря, хотіли тікати, але він спинив їх.

— Не тікайте, дівчата, ми ж не вовки, хоч і з лісу приїхали. Краще заспівайте нам щось. Здалека чути було вашу пісню.

— Чому й не заспівати, — каже Ольга. Дівчата знову сідають, співають і плетуть вінки. Вони кладуть їх на голову, щоб до вечора не зім'ялися. Тим часом лицар і його дружинники підходять до батьків, що встали з лави, і низько вклоняються лицареві. Він сідає на лаву й розмовляє з старими. Дружинники його відїхали **вбік**.

За якийсь час лицар каже:

— Гарно співаєте, дівчата, — ми й не думали, їхавши на полювання, що в такий веселий молодий гурт потрапимо!

— Не думали й ми, що такі славні лицарі на наш спів приїдуть! — засміялась котрась із дівчат. — Ну, дівчата, вже нам час додому. Ти ж гляди, Ольго, не забудь, що цієї ночі святкуємо Купала. Виходь до річки. Вся **мблочь** збереться. Будемо **ватру** палити, танки купальські виводити.

— Прийду, прийду, — відповідає Ольга.

Дівчата йдуть у **напрямку** до річки.

— Князю, — каже один з дружинників, — треба якоїсь оселі шукати, щоб переночувати.

— Отам за річкою село, там і переночуєте, — каже Мирослав.

— Може б ви нас, батьку, перевезли? — питається лицар.

— Ольга вас перевезе, — відповідає на це старий.

— То їдьте, Руслане, почекаєте мене коло річки.

Лицар дивиться їм услід. Тоді підходить до Ольжиних батьків і каже:

— Батьку! Ненько! Хоч сьогодні я вперше побачив вашу Ольгу, але дуже вона мені сподобалася. Ви ж знаєте, хто я? Я — київський князь Ігор. Дайте мені вашу Ольгу за жінку!

— Не сподівалися ми й не думали про таке щастя для нашої Ольги, — сказав старий Мирослав. — Та коли така твоя воля, ласкавий і могутній княже, то бери її й живіть щасливо!!!

»Оце ж мій сон **справдився**«, — подумала собі Ольга й **пригорнулася** до матері, що плакала сльозами радості.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) узлісся
- б) лицар
- в) зілля
- г) вінók
- ґ) щебетати
- д) мбодість
- е) трубіти
- є) дослухатися
- ж) вигадувати
- з) жартувати
- и) незчутися
- і) сівий
- ї) зім'яти
- й) дружинник
- к) мбодь
- л) ватра
- м) нап'ямок
- н) справджуватися
- о) пригортатися

2) *Запитання:*

- а) Що стоїть на узліссі?
- б) Як ця жата виглядає?
- в) Хто сидить перед хатою?
- г) Про що Ольга думає?
- ґ) Який сон снився їй цієї ночі?
- д) Хто до Ольги прийшов?
- е) Чого дівчата ходили до лісу?
- є) Чого вони до Ольги прийшли?
- ж) Для чого дівчата плетуть вінки?
- з) Чому вони кладуть вінки на голову?
- и) Яке в них свято цієї ночі?
- і) Що вони роблять, як плетуть вінки?
- ї) Що почули дівчата?
- й) Хто виїхав з лісу?
- к) Що їм сказав лицар у блискучій зброї?
- л) Хто був з ним?
- м) Куди запрошують дівчата Ольгу, коли вінки були вже готові?
- н) Де ночуватимуть вершники?
- о) Хто їх через річку перевезе?
- п) Хто цей славний лицар у блискучій зброї?

3. Мовна вправа 4-та. р) Про що він просить Ольжиних батьків?
4. Граматична вправа 4-та. с) Що відповідає князю Ігореві Мирослав?
т) Чого плаче Ольжина мати?
5. Утворити гніздо слів до слова «ліс». у) Про яких українських князів ми вже читали?
-

Олександр ОЛЕСЬ (1878-1944)

КОЛІСКОВА

Спи, мій малесенький, спи, мій синок! . .
Я розкажу тобі безліч казок.
Нащо ж ти оченьки знову розкрив?
Спи, моя пташко, то вітер завив.

Стогне і вие уже він давно,
Б'ється і стука у наше вікно,
Геть, розбишако, в далекі степи!
Спи, мій лебедику, солодко спи!

Ось уже й вітер затих, занімів, —
Мабуть, заснуть під намет полетів.
Холодно там у лісах і лугах:
Все потонуло в глибоких снігах.

Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять,
Затишок хочуть собі відшукать.
Ось вони вгледіли — кущик стоїть.
Пізно — давно вже лисичка там спить.

Кинулись знову кудись на грядки.
Ой! Там сьогодні ночують вовки!!!
Краще ви в поле біжіть, за лісок:
Знайдете там ви соломки стіжок.

Глибше зарийтесь, зарийтесь в снопки,
Щоб не знайшли вас голодні вовки.
Спи ж, мій малесенький, годі гулять!
Зайчики сірі давно уже сплять! . .

Р О З М О В А

Роман: — Добридень, друже! Що ти робиш?

Сергій: — Та оце, бачиш, читаю. Батько купив мені дуже цікаву книжку.

Роман: — Про що ж вона?

Сергій: — Написав її Антін Лотоцький, а зветься вона »Княжа Слава«.

Роман: — Грубенька! Це в ній, мабуть, оповідання про наших князів? Про кого ти тепер читаєш?

Сергій: — Про хороброго князя Святослава, сина князя Ігоря й княгині Ольги. А перед тим прочитав про інших князів: Аскольда й Дира, Олега, Ігоря й Ольгу . . . Дуже цікаво!

Роман: — Про них я теж чув від дідуся. Він часто мені розповідає минулу історію нашого Рідного Краю. Здається, князь Ігор помер досить молодим.

Сергій: — Так. Під час свого князювання він багато воював з дикими ордами, що нападали на наші землі. А загинув він у боротьбі з деревлянами, які не хотіли підкорятися київському князеві.

Роман: — Дідусь каже, що син князя Ігоря, Святослав, з дитинства любив військо й **військове** життя. Гра у військо була для нього найкращою забавою. Нібито він склав **військову дружину** з таких самих хлопчаків, як і сам, і робив з тим військом походи у ліси далеко за Київ. Часом і ночував із своїми дружинниками в лісі або серед поля.

Сергій: — Так про нього пише й Лотоцький. А коли Святослав став дорослим, то організував добре вивчене військо і ходив із ним у далекі походи.

Роман: — З ким воював князь Святослав?

Сергій: — Він довго воював з дикими ордами, що нападали в ті часи на Україну. Ім'я князя Святослава було їм відоме й лякало їх. Довго воював він і з болгарами та греками і так спустошив ті країни, що вони потім якийсь час стояли безлюдні. Нарешті вирішив повернутися до Києва, щоб відпочити й зібрати нове військо, і по дорозі до Києва загинув.

Роман: — Ну, подумай! А як князь Святослав загинув?

Сергій: — Він плив Дніпром. Біля дніпровських порогів дика орда з великим військом зробила засідку і напала на українське військо. Так у нерівному бою був убитий князь Святослав на 28-му році свого князювання. Було це в 972 році, тобто тисячу років тому.

Роман: — Попрошу батька, щоб купив мені цю «Княжу Славу» Антона Лотоцького. Хочу її прочитати.

Сергій: — Книжка «Княжа Слава», справді, дуже цікава.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

- а) підкоря́тися
- б) військо́вий
- в) дру́жина
- г) спусто́шувати
- г) безлю́дний
- д) за́сідка
- е) убі́тий

2) Запитання:

- а) Хто прийшов до Сергія?
- б) Що в цей час робив Сергій?
- в) Яку книжку він читав?
- г) Про яких князів прочитав Сергій з «Княжої Слави»?
- г) З ким воював князь Ігор?
- д) Де він загинув?
- е) Як звався син князя Ігоря й княгині Ольги?
- е) Що він любив з дитинства?

3. *Мовна вправа 5-та.* ж) Як звалося його військо, що складалося з хлопчаків його віку?
4. *Граматична вправа 5-та.* з) Куди він ходив походом із своїм дитячим військом?
5. *Утворити гніздо слів до слова »думка«.* и) Що він робив дорослим і з ким воював?
- і) За яких обставин князь Святослав загинув?
- ї) У якому році це було?
- й) Скільки років він князував?
- к) Яких ще українських князів чи королів ми знаємо?
- л) Чим вони славилися?
- м) Який князь охрестив український народ?
-

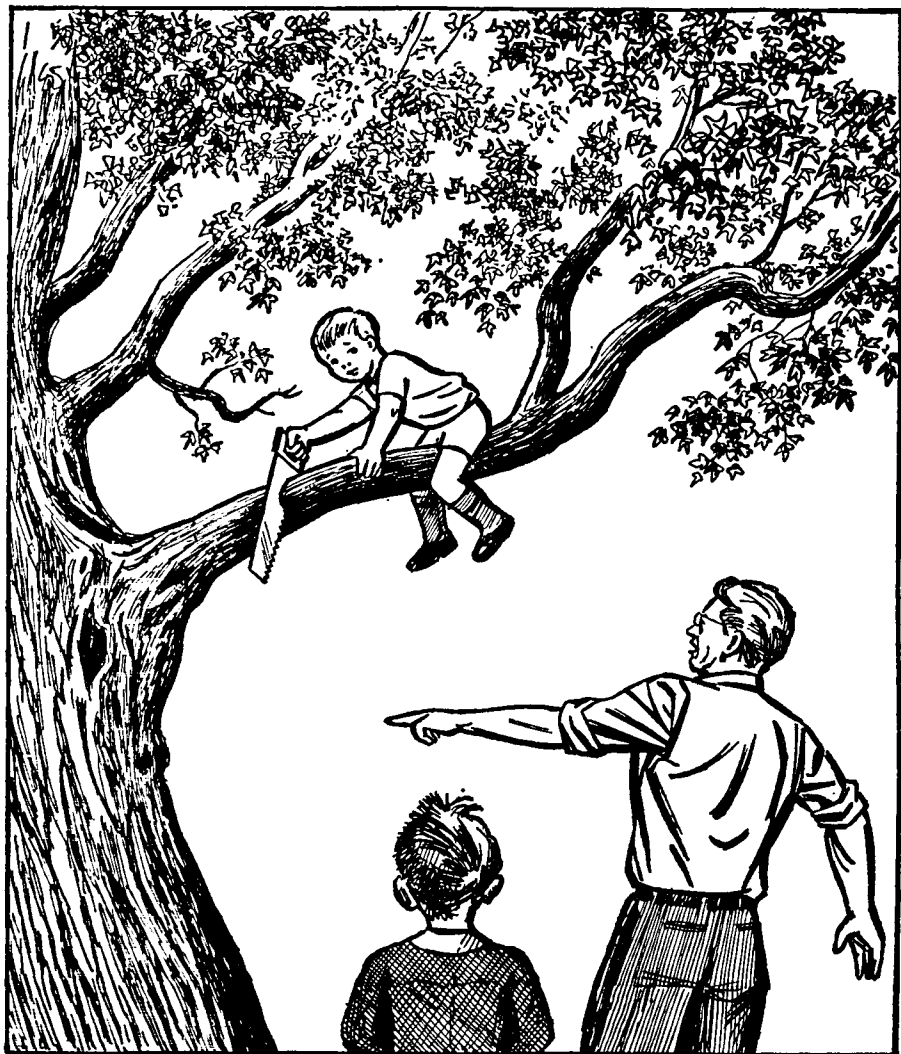
НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ:

1. Від серця до Бога — **навпростець** дорога.
 2. Бог **нерівно** ділить — жде, щоб люди самі своїм **добрім** ділилися.
-

Леонід ГЛІБІВ (1827-1893)

БИЛИНА

Сказав раз Куц Билині:
— Билиночко! Чого така ти стала,
Мов рибонька, в'яла:
Пожовкла, не цвітеш?
Твоя головонька от-от поляже . . .
— Ох, Куцику! — Билина каже, —
Я на чужині . . .
Хто щиро любить Україну,
Свій рідний край,
Тому не всюди рай:
Чужина в'ялить, як билину.

СМІХОВИНКА

Миколка виліз на високе дерево, сів верхи на гілку й пиляє її.

— Що ти робиш, Миколо? — гукає батько, що побачив його. — Ти ж упадеш і розіб'єшся...

— Я знаю, що я роблю!... — відповідає Микола. (Він не любить, коли хтось робить йому навіть слухні зауваження.)

ТУРОВА КРУЧА

Було це саме на весні, як ще трава, свіжа й молода, щойно вкрила землю. Скільки вгорі синього неба . . . скільки внизу зеленого лугу! . . .

Орися проїжджала з своїми подругами широким лугом. Аж ось шумить і реве річка Трубайло за левадами. Над річкою висока круча. Вона вся **обросла** деревами, і їхне коріння схилилося над самою водою.

А внизу вода б'ється об каміння на дрібні **скάλки**. Це ж ота Турова круча! Дивляться на неї дівчата та й питають у старого Гриви, який їх везе, чого цю кручу називають Туровою.

— Нащо вам знати? — відповідає старий Грива.

— Ти ж знаєш, то й нам розкажи!

— Сказав би я вам, мої **голуб'ята**, та тільки не поїдете ви знову сюди над річку.

— Що ж там таке? Розкажи й нам, дідусю! . . . просять дівчата.

Як узяли просити, як узяли . . . Сів старий на камені над річкою та й почав їм оповідати.

— Колись давно, ще до татарського **лихоліття**, керував Переяславом якийсь князь, що дуже **кохався** у полюванні. Отож раз поїхав той князь на полювання та й **відбився** у **пущі** від своїх дружинників. Їде та й їде пущею, коли дивиться, пасуться **тури**.

— А що то, дідусю, за тури? — спитала Орися.

— То були такі дикі **бикі** з золотими рогами; тепер їх уже ніде не побачиш. Дивиться той князь на тих турів і не дивується на їхні золоті роги, а дивується, що коло них стоїть така хороша дівчина, що всю пущу своєю красою **освітїла**. Під'їхав князь до неї, а від неї так сяє, що й **приступити** не можна. Забув князь і про дружинників своїх, і про те, що **заблудїв** у пущі, так вхопила його за серце та чудова краса.

— Дівчино! Будь моєю жінкою! . .

А вона йому:

— Тоді буду твоєю жінкою, як Трубайло назад вернеться.

А князь їй знову:

— Як не згодишся на моє прохання, то твої тури постріляю!

— Як постріляєш мої тури, то більш нічого не стрілятимеш! . .

Розсердився князь, узяв лук з плеча і почав стріляти золоторогі тури. Побігли ті тури, а князь за ними й пускає стрілу за стрілою. Прибігли до Трубайла, — а Трубайло був тоді не такий вузький, як тепер — і всі шубовість у воду! Ні один не переплив: усі каменем лягли на дно, аж річку загатіли.

— Потопив ти моїх золоторогих турів . . . блукай же тепер по пущі на вічні роки!

Отже, й блукає, кажуть, той князь до цього часу по пуці і ніяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав уже був і в татарських руках, і в польських . . . чого тільки не було з тим Переяславом! . . . А князь його ніяк не відшукає. А тури лежать каменем у воді . . . От прислухайся, Орисю, то не вода реве, а то тури ревуть глухо з-під води. Кажуть, що прийде час, що князь приїде на Турову кручу. Тоді тури вийдуть із води й підуть шукати собі диких пуц по Україні.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) пиляти
- б) зауваження
- в) скálка
- г) лихоліття
- ґ) пу́ща
- д) тур
- е) бик
- е) освітлювати
- ж) прохання

2) *Запитання:*

- а) Де проїжджала Орися з подругами?
- б) Як звалася річка, коло якої вони їхали? (Тепер вона зветься Трубіж).
- в) Що розповів дівчатам старий Грива?
- г) Кого побачив князь у пуці?
- ґ) Про що він просив дівчину-красуню?
- д) Що вона йому відповіла?
- е) Чим вона його покарала за загибель турів?
- е) Чим кінчається ця казка?

3. *Мовна вправа 6-та.*

4. *Грамматична вправа 6-та.*

5. *Утворити гніздо слів до слова »світло«.*

СМІХОВИНКА

— От, бачиш, — каже мати трирічній Оленці, — Сашко залюбки їсть манну кашу, не вередує так, як ти!

— Ага, — бурчить Оленка, — йому добре, як він їсть тільки за себе, а я ще й за маму, і за тата, й за бабусю мушу їсти . . .

Олександр ОЛЕСЬ (1878-1944)

ЗАСНУВАННЯ ХОЛМУ

Раз Данило був на ловах
І у лісі заблудив.
Довго він шукав дороги,
Довго в пущі він ходив.

І робота закипіла.
Ліс рубати почали.
Тут копають рів глибокий,
Там нагортають вали.

Аж виходить на поляну*:
Ні дороги, ні стежок.
На поляні горб високий,
Вкритий килимом квіток.

На горі будують замок,
Поруч — вежу з стовбурів.
Скільки теслярів зійшлося!
Скільки з'їхалось майстрів!

»Ось це місце для твердині!«
З уст зірвалися слова, —
»Тричі голову розіб'є,
Поки візьме татарва!

І постало в лісі місто
На досаду татарви,
Забілили мури, вежі,
Появилися церкви.

І твердиня тут постане!«
Князь Данило порішив
І залізною рукою
Перший камінь положив.

А навколо по долині
Скрізь розсипались хати,
Скрізь господи зеленіють
І пишаються сади.

Там, де звір ревів голодний,
Серед лісу, на шпилі
Виріс Холм і став на варті
Української землі!

Р О З М О В А

— Скажіть, дідусю, чи добре жилося людям в Україні за княжих часів?

— О, так! Князі дбали про народ, про вдів, про сиріт, були до людей справедливі й опікувалися ними. Дбали вони

*) Поляна — українською мовою — галявина.

й про освіту: засновували школи.

— Чи за княжих часів люди вміли писати?

— Далеко-далеко не всі. Тільки **вчені** та письменники. Тоді ще не було **друкованих** книжок, як тепер. Хто хотів мати власну книжку, мусів її переписувати. А переписування тяглося місяцями.

— Хто ж ті книжки переписував?

— На княжому дворі переписували різні книжки **вчені** та письменники, що біля князя **перебували**. Тоді писали книжечки не на папері, а на тонкій **телячій** шкірі. Писали тоді **гусячим** пером, а **чорнило** робили з **сажі**. **Початкові** літери малювали різними фарбами і давали в книзі багато малюнків. Князі збирали такі **рукописи** і **зберігали** їх у своїх книгозбірнях.

— Таке переписування книжок було дуже **забарною** роботою!

— Ще й якою! Але наші князі дбали про поширення освіти між українцями. Українські князі були не тільки добрі полководці й **організатори**. Вони самі були люди **освічені**. Деякі з них розмовляли кількома мовами. Були й такі, що самі книжки писали. Наприклад, Володимир Мономах написав **»Поучення дітям«**, де він навчає людей, як треба жити на світі. Одним з письменників тих часів був **чернець** Теодосій Печерський. Це був чернець Києво-Печерської Лаври. Але найвідоміший був інший чернець тієї самої Лаври — Нестор Літописець.

— Щось про Нестора Літописця розповідав нам у школі учитель.

— Нестор Літописець з молодих років цікавився **старовиною**, збирав давні **перекази** про життя слов'янських племен, про перших князів, про їхнє життя й походи. Потім списав все це в одну книгу, яка зветься **»Найдавніший літопис«**. Це є перша історія України.

— Дякую, дідусю, за цікаву **розповідь** про ті давні-давні часи.

— Славні були ті часи! Добре жилося людям в Україні. Європейські народи шанували наш край і заздрили його багатству й славі! Але це багатство нашого краю було й нашим нещастям: усім він подобався, усіх приваблював до себе, усім хотілося його захопити.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) вередувати
- б) бурчати
- в) опікуватися
- г) освіта
- ґ) вчений
- д) перебувати
- е) чорніло
- є) сажка
- ж) рукопис
- з) зберігати
- и) організатор
- і) освічений
- ї) поучення
- й) чернець
- к) старовина
- л) переказ
- м) літопис
- н) розповідь
- о) приваблювати

2) *Запитання:*

- а) Ким опікувалися українські князі?
- б) Хто заснував школи за княжих часів?
- в) Чи були тоді друковані книжки?
- г) Хто книжки переписував?
- ґ) Де перебували переписувачі книжок?
- д) Де переховувалися переписані книжки?
- е) Чим переписували ці рукописи й на чому?
- є) Що написав Володимир Мономах?
- ж) Назвіть відомих письменників-ченців княжих часів.
- з) Чим цікавився Нестор Літописець?
- и) Яку книжку він залишив українському народові?

3. *Мовна вправа 7-ма.*

4. *Грамматична вправа 7-ма.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «вчитися».*

Олекса КОБЕЦЬ (1889-1967)

НА СВЯТ-ВЕЧІР

Дочекалися ми свята
І для серця й для душі:
На столі кутя багата,
Пиріжки, узвар, книші.

Й тих згадаєм, хто бідує
У неволі та нужді,
Хто і в цей рік не скоштує
Свят-вечірньої куті . . .

В хаті ладан в'ється димно
В пасмах затишку й тепла . . .
Тільки перша зірка блимне,
Посідаєм до стола.

Ми надіями ясними
Обдаруємо сумних,
І пожуримося з ними,
І помолимося за них.

За Олександром КОНИСЬКИМ (1836-1900)

ЗНАХІДКА

Павлусь та Петрусь бігцём поспішали до школи: вони трохи спізнилися. Добре знали, що вчитель дуже не любить, коли хтось спізниться. Він сердиться, дорікає лінощами, а вони не хотіли сердити свого вчителя. Та й мороз підганяв їх, не давав ловити гав на вулицях. Це було в грудні. Надворі було вельми холодно, як то буває зимою. Сніг під ногами рипів, вітерець щипав за щоки, а мороз скуб за вуха й у самий кінець носа колов, немов голкою.

Біжать діти по хіднику, вимощеному жовтою цеглою. Це було в Києві. Біжать дітки, ні про що не думають. Аж ось Павлусь зупинився, нагнувся, прикрів щось долбнею й гукнув:

— Цур, мое!

— Що таке? Що? Покажи!

— Не покажу! . . . Спершу скажи: »Нехай твое буде, цур, не ділитися . . . твое!«

— Та що там таке?

— Скажи: »Цур не ділитися«, тоді покажу.

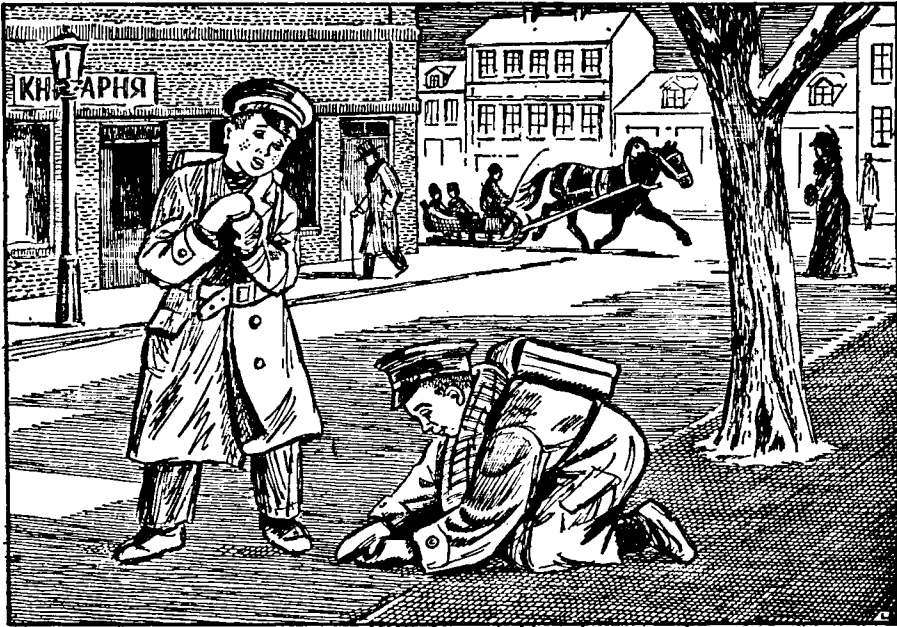
— Ні, не скажу!

— А я не покажу.

— А я віднімú!

— А я в кишеню сховаю!

— А я і в кишені знайду!

Петрусь схопив товариша за руку.

— Геть, відчепись! Чого ти лізеш?

— Чого ти боїшся? Думаєш, я й справді відніматиму? . .

Я так тільки, жартомá! Тільки подивлюся, що там.

— Що? Та ж знахідка!

— Та яка?

— Яку Бог послав! Двадцять копійок!

— **Брешеш!** Покажи!

— А ти не **відереш** з рук?

— Та ні!

— **Забожись!**

— **Гріх** божитися!

— Не забожися — не покажу . . . хіба, коли хочеш, здалека.

— Ну, добре, нехай і здалека . . . показуй!

Павлусь відійшов **наперед** кілька кроків, **розчепів** кулак і промовив:

— Дивись! . . . А що? Брешу?

— Справді, двадцять копійок! — промовив Петрусь, глянувши на Павлусеву долоню, де лежала срібна **монета**. Павлусь швидше сховав її в кишеню й сказав:

— Ну, побіжим! А то спізнаємося й учитель сердитиметься! Побігли.

— Слухай, Павлусю, що ти зробиш з тими грішми? — озвався Петрусь.

— Не скажу! Може, **проїм**: яблук куплю або горіхів . . . може, в **цирк** піду — я побачу ще.

— Так не можна, — промовив похмуро Петрусь **незадоволенням** голосом і аж спинився трохи.

— Чому це так не можна? — запитався здивований Павлусь.

— Тому, що **вкупі** йшли, **вкупі** знайшли, треба **вкупі** й **спожити!**

— Е, ні! Ні! — змагався Павлусь. — Я сам знайшов, ти й не бачив. Ти й не знав би був, якби я не похвалився . . . Я казав: «цур не ділитися», а ти на це нічого!

До самої школи хлопці змагалися, чи ділити знахідку, чи ні.

У школі вчителя ще не було. Петрусь зараз же розказав школярам, що вони з Павлусем знайшли двадцять копійок і що Павлусь такий **скупий**, що хоче сам спожити ту знахідку.

Хлопці загули, як у **вўлику рїй** бджїл. Одні дорїкали Павлусевї, інші — стояли за нього, ще інші радили не ділитися грїшми, а, як тільки вийдуть із школи, купити на всі гроші **ласоцїв** і подїлити на всіх школярїв. Петрусь на це вїдповїдав, що тих ласоцїв буде замало на всіх.

— Лїпше вже йому десять копїюк і менї десять копїюк: хто як хоче, хай собї свое й споживає, — казав Петрусь.

Тїльки один школяр не брав участї в тому змаганнї. Вїн стояв бїля **грўби**, грївся й плакав.

— Чого це ти, Юрку, плачеш? — спитався Павлусь у хлопчика.

— Змерз, — вїдповїв Юрко. — Руки дуже змерзли, несучи книжки.

— Хїба в тебе **рукавїчок** немає?

— Авжеж немає! Де я їх вїзьму? . .

— Батько нехай купить.

— У мене тата немає.

— Ну, мати . . . Хїба не все одно?

— У мами грошей немає й на хлїб . . .

— Гей, ти, Павлусю! — гукнули разом кїлька школярїв.

— Ось ми тут гуртом вїрїшили, що зробити з цїєю знахїдкою!

— Що ви радите?

— Вїддай учителеві на голодних!

— Нї, не хочу, — вїдповїв Павлусь, — я їх вїддам Юрковї на рукавїцї . . . У нього рукавїць немає. Он вїн як змерз . . . аж плаче . . . Ну, Юрку, вїзьми собї гроші та купи собї рукавїчки, — і вїддав Юрковї свою знахїдку.

Той аж засяяв, узявши гроші.

— Сховай же добре, щоб не загубив, — радили школярї Юрковї.

— Не згўбить! Я пїду з ним на базар і допоможу йому вїбрати гарнї рукавїцї, — обїззався Петрусь.

— Не треба зі мною ходити, — сказав Юрко, — я рукавїць не купуватиму: я вїддам гроші мамї на хлїб.

Дзень! Дзень! — почули школярі дзвоник і швидше ки-
нулися сідати по лавах. Прийшов учитель.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ягати й за-
писати слова:*

- а) знахідка
- б) дорікати
- в) лінощі
- г) підганяти
- г) щипати
- д) скубти
- е) нагинатися
- е) прикривати
- ж) долбня
- з) віднімати
- и) жартомá
- і) копійка
- ї) брехати
- й) божитися
- к) гріх
- л) розчіпляти
- м) монета
- н) проїдати
- о) цирк
- п) споживати
- р) скупий
- с) вулик
- т) рій
- у) ласощі
- ф) груба
- х) рукавиця

2) *Запитання:*

- а) Чому Павлусь та Петрусь бігцем поспішали до школи?
- б) Хто їх підганяв?
- в) Чого Павлусь нагнувся?
- г) За що вони сперечалися?
- г) Чого домагався Петрусь?
- д) Чи згоджувався Павлусь на Петрусеві домагання?
- е) Кому розповів Петрусь про знахідку?
- е) Чому школярі загули, як бджоли у вулику?
- ж) Що вони радили Павлусеві?
- з) Що зробив Павлусь з тими грішми?
- и) Для чого дав він гроші Юркові?
- і) Що Юрко думає робити з грішми?
- ї) Написати плян оповідання.
- й) Написати переказ оповідання.

3. *Мовна вправа 8-ма.*

4. *Граматична вправа 8-ма.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «вечір».*

НАШІ ВОРОГИ

Найстрашнішими й найсильнішими ворогами Київської держави за княжих часів були москалі, татари, турки й поляки.

Москалі жили на північ від України, де були великі ліси й болота. Край був надзвичайно бідний, земля неродюча. Жили вони з полювання й рибальства. Вони поділялися на різні племена, що говорили московською мовою. Москалі дуже заздрили Україні на її багатство й славу і хотіли зруйнувати Україну.

У 1169 році вони привели під Київ дуже велике військо, і хоч кияни оборонялися дуже завзято, але сили їхні були замалі супроти московського війська. Вороги по валах вилізли нагору й захопили місто. Там вони убивали людей — дорослих і дітей, нищили й грабували все, що бачили. З церков позабирали ікони, церковні книги, дзвони. Великими возами везли вони пограбоване майно в свій убогий край. Ще ніхто й ніколи до того часу не нищив Києва так, як його знищили тоді москалі.

У 1223 (на яких п'ятдесят років пізніше) з'явилися в Україні татари. До того часу вони жили в азійських степах. Це був кочовий народ: вони не селилися в одному якомусь місці, а переїздили з одного місця на інше, не орали землі, не сіяли хліба. У них були великі отари овець, яких вони переганяли з місця на місце. Це був жорсткий, войовничий народ, що не мав милосердя до чужих людей. Вони брали наших людей у неволю, продавали їх туркам, мучили й убивали їх. У 1223 році українці мали великий бій з татарами, після чого татари на якийсь час зникли з південних степів. Але в 1240 році вони знову з'явилися, захопили місто Переяслав і підійшли до Києва. Тут вони пробили дірку в київському мурі, вдерлися в місто і в вуличних боях пере-

могли. Так у 1240 році кінчилося існування київської княжої держави. Але тоді знову утворилася в західній Україні Галицько-Волинська держава, що існувала ще 100 років. А коли помер останній князь Галицько-Волинської держави, що не мав дітей, поляки звоювали Україну в 1340 році. Гірка була доля України під польським пануванням. Українська самостійна княжа держава існувала біля 500 років.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ягати й записати слова:*

- а) тўрок
- б) надзвичайно
- в) рибальство
- г) зруйнувати
- ґ) майно
- д) азійський
- е) кочовий
- є) отара
- ж) жорстокий
- з) войовничий
- и) милосердя
- і) вдиратися
- ї) існування
- й) гіркий
- к) самостійний

3. *Мовна вправа 9-та.*

4. *Грамагична вправа 9-та.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «мова».*

2. *Запитання:*

- а) Назвіть головних ворогів України за княжих часів.
- б) Де жили москалі?
- в) Чому вони заздрили Україні?
- г) Чи багаті були московські землі?
- ґ) У якому році москалі вперше напали на Київ?
- д) Коли з'явилися в південних степах татари?
- е) В якому році вони захопили Київ?
- є) Як вони вдерлися до Києва?
- ж) Де утворилася українська держава після занепаду Києва?
- з) Чи довго існувала Галицько-Волинська держава?
- и) Коли перестала існувати київська княжа держава?
- і) Який гетьман звільнив Україну з-під польського панування?

За Іваном КРИП'ЯКЕВИЧЕМ (1886-1967)

ЗАПОРІЖЖЯ

Зруйнувавши Київ, татари спочатку оселилися за річкою Доном, а пізніше **перенеслися** в Крим і тут **створили** свою державу. З Криму вони весь час нападали на Україну й дуже руйнували її. Щороку весною, як степи вкривалися **буйною** густою тирсою, вони виходили в похід. Найбільша **загроза** від татар була південній частині України, в **нижній** течії Дніпра, за порогами. Увесь той край звався Запоріжжям.

Але, хоч життя в степах Запоріжжя було небезпечне, відважні люди збиралися гуртом та із зброєю їздили на Запоріжжя, бо цей край був надзвичайно багатий на звірину, рибу, диких коней, оленів та дику птицю. Таких сміливих людей, що їздили в південні степи, нападали на татарські **кочовища** й билися з татарами, називали козаками або запорожцями.

Серед таких козаків був і князь Дмитро Вишневецький. Це була багата людина, проте він кинув усе своє майно і пішов **козакувати**. Спочатку козаки не мали **ста́лого** **бсідку** й переїздили з місця на місце. Вишневецький був **досвідчений** вояк. Він розумів, що з татарами легше було б боротися, якби мати свій замок — свою **фортецю**. Він зібрав найхоробріших козаків, **озбрóїв** їх і поїхав з ними на острів Хортицю на Дніпрі. Там козаки насипали вали, копали рови, приготували місце під **гарма́ти**. Попід валами вони побудували козацькі хати й назвали їх **куреня́ми**. Всю фортецю назвали вони Січчю, а козаків, що в тих куренях мешкали, **січовика́ми**. Це було в 1550 році, і з того часу Січ була головною козацькою оселею. На Січі мешкало лише кілька тисяч козаків. **Решта** козаків жила по хуторах на **суходо́блі**; вони з'їздилися до Січі лише перед **воє́нним** походом. Кожен козак мусів мати для походу коня й зброю.

Керував запорізьким військом гетьман, якого вибирали **голосова́нням**. Військо ділилося на полки: по тисячу чоло-

віків у полку. Кожним полком керував полкóвник. Старший із них, що керував Січчю, коли гетьман був у поході, звався кошовім.

Посередині замку був майдан. Туди скликали січовиків на раду. На цьому ж майдані обирали нового гетьмана, якщо була потреба.

Січовики не раз міняли місце свого осідку й переносилися з одного острова на інший. Щороку, а часом і кілька разів на рік, запорожці ходили війною на татар.

Про хорóбрість козаків і їх любов до рідного краю український народ складав пісні, в яких розповідав про їхні походи й перемоги.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) перенóситися
- б) творіти
- в) загро́за
- г) кочóвище
- г) козакува́ти
- д) бсідок
- е) форте́ця
- е) озбро́ювати
- ж) гарма́та
- з) курінь
- и) суході́л
- і) голосува́ння
- і) полк
- й) полкóвник
- к) кошовий
- л) потреба
- м) хорóбрість

2. *Запитання:*

- а) Де оселилися татари, зруйнувавши Київ?
- б) Коли татари нападали на українців?
- в) Який край звався Запоріжжям?
- г) Чому він так звався?
- г) Хто були запорожці?
- д) Чого приїздили вони в південні степи?
- е) Який князь був серед козаків на Запоріжжі?
- е) Що Вишневецький надумав зробити?
- ж) Який з дніпрових островів вибрав він під Січ?
- з) Хто будував Січ?
- и) Як була побудована Січ?
- і) Як звалися хати, де мешкали козаки?
- і) Скільки козаків жило в Січі постійно?
- й) Хто керував Січчю?

3. *Мовна вправа 10-та.*

4. *Граматична вправа 10-та.*

5. *Утворити гніздо слів до слова »праця«.*

Павло ДУБІВ

БАЛЯДА* ПРО ПРАПОР

Україна — це небо блакитне
А в тім небі — зірки золоті,
Сяють нам з високости привітно
Ці два кольори, ніжні й прості.

Україна — це жовта пшениця
І блакитні волошки у ній.
Гей, як любо кругом — подивися! —
В тій країні коханій моїй!

Угорі — небозвід оксамитний,
А внизу — колосисті поля —
Край вітчизняний, край наш привітний —
Рідне небо і рідна земля.

Тільки спокою там небагато:
Бо вже кулі свистять навкруги,
Бо ревуть вже ворожі гармати —
В Україну прийшли вороги.

Смілі хлопці рушають до бою
Захищати вітчизну свою;
Рідний прапор беруть із собою,
Щоб нести переможно в бою.

Шила дівчина рідне знамено
Десь у тихій хатині своїй,
А юнак його взяв на стремено
І поніс в хуртовину, у бій.

І коли він на ворога мчиться —
Крізь вогонь, і крізь воду, й крізь дим —
Сине небо і жовта пшениця
Майорять у повітрі над ним.

*) Баляда — слово італійського походження, що означає лірико-епічний вірш.

Рідні кольори гріють обличчя,
Як вітчизняний подих тепла;
Як волошок пучок невеличкий,
Що на спомин кохана дала.

Хлопця дівчина в бій виряджала
Воювати за батьківський край
І одне лиш йому наказала:
— Ворогам Україну не дай!

Стій в бою за свою Батьківщину,
Як стояв би за матір свою.
Хай же нам дорогу Україну
Рідний прапор боронить в бою.

За Євгеном ГРЕБІНКОЮ (1812-1848)

ЗАПОРІЗЬКІ ЗВИЧАЇ

Вже почало вечоріти, коли подорожні побачили фортецю, **обнєсену** високим земляним валом з глибоким ровом навколо й частоколом. На валу були гармати. За ровом видно було золотий хрест церкви й високу дзвіницю. З вікон дзвіниці дивилися гармати на всі чотири сторони.

— От і Січ-мати! — сказав Микита.

— І свята Покрова, — додали козаки, зняли шапки, **перехристїлися** і вїхали в **браму**. А далі поїхали кожен у свій курїнь.

Курїнь — це величезна кімната, де могло **вмістїтися** п'ятсѳт-шістсѳт чоловік. Під стїнами стояли чисті дерев'яні столи, навколо їх лавки. У передньому кутку — образи в багатих золотих і срібних **шатах**. Перед образами горїли **лямпадки** й висїло велике срібне **панїкаділо**, а на ньому горїли **воскові свїчки**, які освітлювали весь курїнь. Перед

образами за столом сидів на першому місці **курінний** отаман.

Коли Микита й Олексій увійшли в курінь, козаки вже зійшлися на вечерю. Вони стояли серед кімнати й голосно розмовляли між собою. Микита (а за ним і Олексій) **пропхалися** до отамана і, вклонившись отаманові в пояс, сказали йому:

— Здоров, батьку!

— Здорові, панове **молодці!** Чим Бог звеселив?

— Оце кошовий прислав у твій курінь нового козака.

— Рад . . . Віруеш, братику, в Христа?

— Вірую.

— А що тобі казав кошовий?

— Поважати старших і бити ворогів християнської віри.

— Добре!

— Ще говорив стояти до смерти за громаду й святу віру.

Нічого свого не мати, крім зброї. Не **женітися**.

— Добре! Що ж ти, **згбдний?**

— Згодний, батьку!

— Ну, перехрестись перед образами й лишайся в нашім товаристві.

Тим часом **кухарі** поставили на столах дерев'яні **коріта** з гарячою кашею й дерев'яні **барілка** з **винóm** і медом. Потім рознесли хліб і рибу, а тоді, поставивши перед отаманом величезну рибину, низько вклонилися, кажучи:

— Батьку, вечеря на столі.

— Спасибі, молодці! — сказав отаман, устав, погладив свої сиві вуса, **віпростався** і почав:

— Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа . . .

— **Аміль!** — загуло в курені, і все побожно замовкло.

Курінний **виразно** прочитав коротку молитву, перехрестився й сів за стіл. Це був знак до вечері. Козаки посідали за столи, почалися розмови, сміх.

— У вас на Січі їдять чисто. А як **смачно!** — сказав Олексій Микиті.

Під кінець вечері кухарі зійшлися серед куреня. Отаман устав, за ним усі козаки. Отаман знову проказав молитву, поклонився образам, і всі козаки зробили так само. Потім козаки вклонилися отаманові і вклонилися кухарям, кажучи:

— Спасибі, братіки, що нагодували!

— За що вони дякують кухарям? — спитав Олексій Микиту.

— Такі в нас звичаї. Вони ж такі самі козаки, як і ми. За що ж вони нам служили? От ми й дякуємо їм.

Після вечері курінний отаман підійшов до дерев'яної карна́вки, що стояла на окремому столі, і вкинув у неї якісь дрібні гроші. А далі вийшов з куреня. Козаки теж кидали до карнавки гроші.

— Кинь і ти щось, — сказав Микита Олексієві, — завтра за ці гроші куплять кухарі харчів і зроблять нам обід і вечерю.

— Які дивні звичаї! — думав собі Олексій, виходячи з куреня.

А навкруги куреня вже **гриміли** пісні, **дзвеніли** бандури. Хто розповідав якусь страшну легенду, інший — про **вд́алий** напад на ворога... А молодий місяць, що виглядав, як срібний серп, з-за високої дзвіниці, кидав своє лагідне світло на **безжурне** козацьке товариство, що розважалося перед **ні́чним** спочі́нком.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) бра́ма
- б) вміща́тися
- в) ля́мпáдка
- г) па́нікади́ло
- ґ) про́пиха́тися
- д) мо́лодець

2. *Запитання:*

- а) Коли подорожні приїхали до фортеці?
- б) Як вона виглядала?
- в) Як виглядав курінь, куди ввійшли Олексій та Микита?
- г) Що стояло під стінами?
- ґ) Де були ікони?
- д) Чим був освітлений курінь?

е) женітися	е) Скільки душ могло вміститися в курені?
е) кўхар	е) До кого підійшли подорожні?
ж) вино	ж) Про що вони розмовляли з курінним отаманом?
з) випрбстуватися	з) Що сказав кошовий Олексієві?
и) амінъ	и) Чи прийняв отаман Олексія до свого куреня?
і) виразно	і) Що він йому сказав?
ї) гриміти	ї) Що поставили кухарі на столи?
й) дзвеніти	й) Що сказали кухарі отаманові?
к) безжўрний	к) Хто проказав молитву перед вечерєю?
л) спочійнок	л) Кому подякували козаки за вечерю?
3. Мовна вправа 11-га.	м) Що кидали козаки до карнавки?
4. Граматична вправа 11-га.	н) Для чого козаки кидали до карнавки гроші?
5. Утворити гніздо слів до слова »дитина«.	о) Що робили козаки по вечері?

За Миколою ГОГОЛЕМ (1809-1852)

НА СІЧ

Недовго **гостювали** молоді сини полковника Тараса Бульби в **родінному** домі. Тільки сьогодні приїхали додому з Києва, де вчилися, як уже завтра мали виїхати на Січ.

Старий Бульба вже й тепер тішився думкою, як він приведе своїх двох синів на Січ і скаже: »От подивіться, яких молодців я привів до вас!«

Старенька мати хотіла б довше подивитися на синів, але не **сміла** нічого сказати. **Ковтаючи** сльози, вона готувала одяг і білизну для синів і чоловіка в дорогу.

А Бульба **вештався** по подвір'ю, вибирав коней і зброю. Він не забув нічого. Коней наказав напоїти й дати їм пшениці. А після вечері сказав синам:

— Ну, діти! Пора нам спати. Тільки не **стелі** нам, мати, **постелі** — ми спатимемо по-козацькому, надворі.

Він простягся на килимі й незабаром став хропіти. За ним поснули сини.

Тільки бідна мати не спала. Вона сіла в головах своїх дорогих синів, розчісувала їхні густі кучері й поливала їх сльозами. Тих синів, тих її любих синів беруть від неї... може, вона вже й не побачить їх ніколи? Хто знає, може в першій бою вороги зрубають їм голови, і вона не знатиме, де лежатимуть їх тіла. Так просиділа вона до ранку, і хотілося їй, щоб ніч протяглася якнайдовше.

Аж ось почало світати. Бульба прокинувся і розплющив очі.

— Ну, хлопці, годі спати! — гукав він. — Пора, пора! Напувайте коні. Мати, готуй нам їсти, та швидше! Дорога перед нами далека.

Поки мати подала сніданок, Бульба виніс для синів новий одяг. Який він був гарний! Червоні чоботи з срібними підківками, козацький малиновий жупан, підперезаний мережаним поясом із застромленими в нього пістолями, з шаблею при боці!

Як побачила їх мати, слова не могла промовити, тільки сльози стали їй в очах.

— Ну, сини, все готове! Нема чого баритися! — сказав Бульба. — Тепер по християнському звичаю треба перед дорогою всім сісти!

Всі посідали.

— Тепер благослови, мати, дітей своїх! — сказав Бульба. — Моли Бога, щоб вони воювали завзято, обороняли рідний край, стояли за віру Христову! А як ні . . . то хай краще пропадуть! Підійдіть, діти, до матері: материнська молитва і на землі, і на воді рятує!

Мати обняла синів, взяла дві невеличкі іконки й наділа їм, плачучи, на шию.

— Нехай вас боронить . . . Божа Мати . . . Не забувайте, синки, матері своєї . . . Подайте хоч вісточку про себе . . . і далі не могла говорити.

— Ну, їдьмо, діти! — сказав Бульба.

Коло ганку стояли коні. Бульба скочив на свого Чорта. Сіли й сини на своїх коней. Мати кинулася до молодшого й вхопилася за його сідло. Двоє козаків взяли її обережно й повели до хати. Але коли батько й сини виїхали за браму, мати, як швидка молода дика коза, вискочила з хати, підбігла до одного з синів і притулилася до нього . . . Її знову відвели.

Сумно їхали молоді козаки, ледве стрімуючи сльози. Сумний був і батько, хоч намагався не показувати цього.

День був сірий. Птахи щебетали якомось без ладу. Проїхавши трохи, молоді козаки оглянулися. Їхнього хутора вже майже не було видно. Тільки два димарі стирчали та колихалися верхки дерев, на які вони колись дітьми ла-

зили, як вивірки. Перед ними стелився той луг, що нагадує їм всю історію їхнього життя від того часу, коли вони малими качалися в його рясній траві . . .

Прощайте ж, дитинство, забави і все, все! . . .

Всі три козаки їхали мовчки. Старий Тарас згадував про давне . . . Перед ним проходила вся його молодість. Думав про те, кого ж побачить на Січі з свого старого товариства. Довідається, хто помер, а хто живий остався. І сива його голова сумно похилилася.

Сини його про інше думали . . .

А тим часом степ уже давно оточив їх, а висока зелена тирса сховала їх, і тільки чорні їхні козацькі шапки часом миготіли між її волошками.

— Гей-гей-гей! Що це ви, хлопці, затіхли, як ченці якісь? Беріть люльки в зуби, закуримо та полетімо так, щоб і птах нас не догнав!

І козаки, схилившись до коней, зникли у високій густій тирсі. Вже й чорних шапок їхніх не видно. Тільки густа трава гнулася під їхніми швидкими кіньми. Все, що було сумного й сонного в душах козацьких, десь зникло. Серця, як пташки, стрепенулися.

А степ ставав все прекрасніший! За тих часів увесь південь України був пустелею. Тільки дикі коні, що ховалися в ній, як у лісі, витолбчували її. Вся поверхня землі була наче зелено-золоте море з мільйонами квітів у ньому.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

- а) гостювати
- б) насмілюватися
- в) ковтати
- г) вештатися
- г) стеліти
- д) постіляти

2. Запитання:

- а) Де вчилися сини полковника Бульби?
- б) Куди вони приїхали?
- в) Куди їх має одвезти полковник Бульба?
- г) Чого журилася стара мати?
- г) Де чоловіки полягали спати?
- д) Що робила вночі стара мати?

е) хропіти	е) Чого мати плакала над синами?
е) кучері	е) Хто перший прокинувся на світанку?
ж) розпліщувати	ж) Який одяг приготував батько для синів?
з) підківка	з) Чого всі посідали перед дорогою?
и) малиновий	и) Чим благословила мати синів?
і) жупан	і) Як звався кінь старого Бульби?
ї) мерéжаний	ї) Як проводжала мати синів?
й) пропада́ти	й) Про що думав батько, їдучи до Січі?
к) обніма́ти	к) Що згадували сини?
л) вістка	л) Як виглядав український степ за тих часів?
м) сідло	м) Складіть плян цього оповідання.
н) стрі́мувати	
о) лад	
п) дима́р	
р) стирча́ти	
с) ро́сяний	
т) миготі́ти	
у) затиха́ти	
ф) гну́тися	
х) душа́	
ц) стрепену́тися	3. <i>Мовна вправа 12-та.</i>
ч) пусте́ля	4. <i>Грамматична вправа 12-та.</i>
ш) витоло́чувати	5. <i>Утворити гніздо слів до слова «кінець».</i>

Григорій ЧУПРИНКА (1879-1921)

РІДНИЙ КРАЙ

Розкішний степ . . . убогі села . . .
 Це ти, мій краю чарівний . . .
 Мій рідний край такий веселий,
 Мій рідний край такий сумний!

Як часто я в своїх надіях
 З тобою, краю мій, живу,
 Бо вірю я — не тільки в мріях —
 Ти будеш вільний наяву! . .

Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли;
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.

Давно степи твої широкі
Вони задарма віддали,
Гаї ж розкішні і високі
Другії власники звели.

Нащадки прадідів дебелих,
В ярмі ідуть твої сини! . .
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний! . .

А все ж надійним вільним жаром
Твої сини вже розпеклись;
О краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.

Розкішний степ . . . убогі села . . .
Це ти, мій краю чарівний!
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!

СМІХОВИНКА

Прийшов учень із школи, глянула бабуся, — нова сорочка
подерта, гудзики відірвані.

— Що це ти робив? — питає бабуся внука.

— Та . . . це я робив Миколі зауваження, щоб не пустував
на лекції . . .

Р О З М О В А

— Дідусю, чий це портрет висить у вашій кімнаті над ліжком?

— Хіба ти не знаєш? То Богдан Хмельницький, наш славний гетьман, що звільнив Україну з-під польського панування.

— Ми про нього читали в нашій читанці «Євшан-Зілля» минулого року. Коли це було?

— Було це в 1648 році, тобто в 17 столітті. Довгі роки була Україна під польським пануванням. В ті часи в Україні було дуже тяжко жити. Тиснули на неї з усіх боків: з півночі москалі, з півдня — татари й турки. І хоч Польща керувала Україною, але оборонити великі українські землі вона не мала сили.

— Наш учитель казав нам, що українці тоді тікали на Запоріжжя й там гуртувалися.

— Це правда. Але поляки тим не були **втішені**. Вони не хотіли **рóżвитку** українського війська — вони боялися його. І цілком **слўшно!** Бо під **прóводом** гетьмана Богдана Хмельницького запорізьке військо, після кількох блискучих перемог, звільнило Україну з-під польського панування й утворило незалежну українську гетьманську державу. Першим гетьманом її був Богдан Хмельницький, а столицею гетьманської держави було місто Чигирин.

— Чи довго Хмельницький **гетьманувáв?**

— Ні. Не дуже. Це була вже **лі́тня** людина і в 1657 році він помер. А після нього гетьманська українська держава існувала ще понад 100 років і мала кількох славних гетьманів. Гетьман Іван Виговський, наприклад, в 1659 році повів українське військо проти москалів і блискуче їх переміг під Конотопом на Чернігівщині. Це була перша війна Української Гетьманської Держави проти Москви.

— Нам учитель розповідав і про гетьмана Мазепу.

— О, то був дуже славний, усіма **повáжаний** гетьман. Він

пішов війною на Московщину. І хоч мав у цій війні допомогу від шведського короля Карла XII, але в 1709 році москалі в бою під Полтавою перемогли **об'єднане** українське й шведське військо. Гетьман Іван Мазепа мусів **емігрувати** і помер на чужині.

— З гетьманом Іваном Мазепою скінчилася самостійна українська гетьманська держава?

— Ні, Сергію, Українська держава ще мала кількох своїх гетьманів. Останнім з них був гетьман Кирило Розумовський. Але гетьманська держава **дедалі** підупадала на силах, і, як Кирило Розумовський помер у 1764 році, скінчилася **самостійність** гетьманської української держави. А коли в 1775 році московська цариця Катерина Друга зруйнувала й Січ, Україна на століття лишилася під московським пануванням.

— Яка сумна історія нашого рідного краю, дідусю!

— Так, Сергію. Сумна, але й **повчальна**. Вона нам розповідає про **незламний** вільнолюбний дух українського народу й кличе нас до боротьби за звільнення його з-під московського ярма.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) пустувати
- б) лекція
- в) розвиток
- г) прбвід
- ґ) гетьманувати
- д) літній
- е) поважаний
- є) об'єднаний
- ж) емігрувати
- з) підупадати
- и) самостійність
- і) повчальний

2 *Запитання:*

- а) В якому столітті жив Богдан Хмельницький?
- б) Чим він відомий в історії України?
- в) Під чиім пануванням була Україна за часів Богдана Хмельницького?
- г) Чому Польща не могла обороняти українські землі від турків і татар?
- ґ) Хто звільнив українські землі з-під Польщі?
- д) Хто утворив українську самостійну гетьманську державу?
- е) Чи довго існувала гетьманська держава?

і) незламний	е) Який гетьман розпочав першу війну проти Москви?
й) дух	ж) Що ми знаємо про гетьмана Івана Мазепу?
к) ярмó	з) Яка була його доля?
3. <i>Мовна вправа 13-га.</i>	и) Хто був останнім гетьманом гетьманської держави?
4. <i>Граматична вправа 13-га.</i>	і) Хто й коли зруйнував Запорізьку Січ?
5. <i>Утворити гніздо слів до слова «віра».</i>	ї) Чого нас вчить історія України?

Борис ГРІНЧЕНКО (1863-1910)

М О Г И Л А

Серед степу на просторі
Могила стоїть;
Навкруги трава висока
Хвилює-шумить.

Чи козацький лицар славний
З широких степів
В бою з турком, з татарвою
Життя положив?

Серед степу та могила
Сумує сама.
Уквітчала її рясно
Зелена трава.

Чи то бранець із неволі
Степом цим тікав
І загинув, а товариш
Його поховав?

Ой, кого там поховали,
Хто в ній спочива?
Чия буйна там заснула
Навік голова?

Не промовить та могила,
Стоїть нежива.
А круг неї степ широкий,
Зелена трава.

А круг неї степ широкий,
Як воля сама,
Ліг, простягся у простори,
І краю нема.

СТЕПОВИЙ ГІСТЬ

I

Давно це було. В Україні стояв хутір, а в тому хуторі жив козак Данило Чабан із жінкою й дітьми.

Одного вечора зібралися гості у Данила Чабана. Вечір був тихий, темний, гості задумані, господарі невеселі. У всіх були одні й ті самі думки, усім лежали на серці одні турботи. Гості зрідка зверталися до Андрія Крука з запитаннями про місто Чигирин і, коли вели розмову, то все про Чигирин. Видно було, що Андрій Крук добре знав це місто.

Жінки сумно прислухалися до чоловічої розмови. Час від часу вони тихо між собою шепотіли про спалені міста, про зруйновані села, про людей, що полягли в Січі.

Надворі було темно, і в хаті стало тихо-тихо. Раптом хтось постукав у віконце. Сталося це так несподівано, що зразу ніхто не вірив собі. Але стукнуло вдруге й ще раз, і чути було виразно, ясно, голосно.

Господар підвівся з свого місця і пішов одчиняти двері. Його гості й приятелі смоктали безпечно свої люльки, жінки полякалися.

Данило Чабан відхилив двері й спитав, хто стукає. Йому відповіли, що це подорожній чоловік просить дозволу відпочити в ласкавого господаря.

Данило на це відповів: **»Мілости просимо!«** і, розчинивши двері навстіж, запросив подорожнього ввійти.

У розчинені двері потягло запашним повітрям, і на хвилину блиснуло кілька блідих зірок; потім двері заступила велетінська людська постать, в усіх кутках загуло голосне **»Помагай Бог!«** і, низько схиливши голову, боком просунувся до хати подорожній. Коли б у хаті були люди не такої спокійної вдачі, вони, напевно, розгубилися б і не знали, як вітати цього подорожнього. Бо хоч в Україні за тих часів

були люди могутньої й блискучої козацької краси, проте нелегко було б знайти пару цьому подорожньому, що ввійшов до Данила Чабана.

Господар і його гості, напевне, дуже хотіли б його запитати, звідки він прийшов і куди мандрує, скільки він виходив гір та долин, поки втомилося його могутнє тіло. Але ніхто не потурбував подорожнього запитаннями. Розмовляючи, тільки дивилися на нього, на його сільське убрання та на великий **шрам**, що тягнувся через усю **щоку́** від **горба́того** носа аж до вуха.

Але **щода́лі** йшла розмова, то подорожній щиріше розмовляв: він так **докла́дно** описував **неда́вні** **бі́тви**, що всі слухали й ніби самі їх бачили.

Раптом почулися два постріли з пістоля, один за другим. Усі в хаті замовкли й прислухалися. Постріли **донéслися** звідкілясь з степової далечини і знову настала спокійна **ти́ша**. Всі мовчали, але більше **жа́дного** звука не донеслося.

— І до вашого хутора долітає голосок! — промовив подорожній.

— Чи не з чигиринського шляху? — мовив Андрій Крук.

Тим часом жінки стали прощатися з господинею й **виби́ратися** додому. З гостей лишилися тільки Андрій Крук та Семен Ворошило.

— А як тепер дістатися до Чигирина? — спитався подорожній, тихшим голосом, як звичайно це робить чоловік, починаючи розмову про щось для себе важливе.

— **Тру́дно**, — відповів господар.

— Тепер туди просто і ворона не пролетить! — зауважив Андрій Крук.

— А чи далеко до Чигирина? — спитав подорожній.

— Краще б »далеко, та легко, а то близько, та **слі́зько!**«
— обізвався Семен Ворошило.

— Нашому братові, **мандрівникóві**, нема чого розбирати доріг, — відповів мандрівник, — хоч часом дорога й не-

певна, а береш її. Гаразд, як трапиться добрий товариш, панове!

На це йому ніхто нічого не сказав, бо слів не треба було: вони один одного добре зрозуміли.

— З Січі товариство **поклін** засилає! — сказав подорожній, помовчавши, — а мене **послѳм** у Чигирин.

— Ми вам вірні друзі й слуги! — відповіли йому козаки в один голос.

— Мені треба дістатися у Чигирин, — знову сказав січовик.

— Всі шляхи відрізано.

Січовик замислився, але видно було, що його **трѳдність** не лякає, а що він просто думає про способи, як краще досягти своєї **цїлі**.

— Слухайте, товариші, — сказав він, подумавши, — мені треба дістатися в Чигирин до гетьмана Дорошенка. Справа йде не про одну голову, а про всю Україну . . . Як я спізнюся у Чигирин, то . . .

Тут січовик оглянувся на всі боки. Господині не було в хаті. Діти поснули, сидячи. Коли це раптом він побачив у темному кутку хати очі, що горіли **співчуттям** і увагою. Січовик побачив постать дівчинки, що, витягнувши голівку, **встромїла** очі в нього, наче заслужалася.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) дѳмка
- б) шепотїти
- в) стѳкати
- г) смоктати
- г) дѳзвіл
- д) мїлость
- е) розчиняти
- е) пѳстать

2 *Запитання:*

- а) У кого на хуторі зібралися гості?
- б) Чому господарі й гості були невеселі?
- в) Про що вони розмовляли?
- г) Хто постукав у віконце?
- г) Хто увійшов до хати?
- д) Як виглядав подорожній?
- е) Про що розповідав подорожній?
- е) Про що спитав подорожній, коли жінки пішли додому?

- ж) розгубітисся
- з) шрам
- и) щокá
- і) бítва
- ї) донóситися
- й) тíша
- к) вибирáтисся
- л) мандрівнік
- м) поклі́н
- н) посбл
- о) трóдність
- п) ціль
- р) співчуття́
- с) встромля́ти

- ж) Що йому відповіли козаки?
- з) Куди прямує січовик?
- и) Кого йому треба було бачити?
- і) Кого помітив січовик, оглянувшись по хаті?

3. Мовна вправа 14-та.

4. Граматична вправа 14-та.

5. Утворити гніздо слів до слова «бити».

II

— Це моя маленька дочка, — сказав господар, оглянувшись слідом за очима січовика. — Марусю, підійди-но сюди!

Маруся підійшла до батька. Блискуче світло ударило їй просто в **лічко** і розсипалось по всій її **стрункій** постаті. Це була справжня дівчинка-українка з темними бровами, у вишитій сорочці з широкими **рукава́ми**, у синій **запа́сці** й червоному поясі. Густе біляве волосся, **заплéтене** в коси, було трохи кучеряве й блищало, як шовк. На голові був вінок з квіток; одні з них уже **пов'яли**, інші ще були свіжі й трохи пахли.

— Марусю, — мовив батько, — що ти чула з нашої розмови?

— Усе, — відповіла Маруся.

— А що?

Марусі очі звернулися до січовика.

— Треба в Чигирин, — промовила вона, — треба до пана гетьмана . . .

— Слухай, дочко, — сказав батько **пóвагом** і **стіха**, — про те, що ти чула, не кажи жадній живій душі, так наче ти не чула. Розумієш?

— Розумію, тату! — відповіла Маруся.

Батько не наказував удруге, і Маруся нічого не обіцяла, але про **щірість** дівчинки не було **сўмніву**.

— Не треба тобі слухати наших розмов, Марусю, — сказав Данило. — Піди, поклич матір із саду; скажи їй, що брати поснули.

Маруся **слухняно** пішла до дверей, але в ту ж мить раптом почулося, як тупотіли коні — скакала ніби ціла **ватага кіннóти**, чути було гукання на різні голоси, і бліде, як смерть, лице господині показалося в дверях.

— Скачуть **верхівці** . . . ватага . . . — промовила вона.

— Пропало все **діло!** — глухо вигукнув Данило.

Січовик уже встав і держав у руці шапку. Козаки стояли мовчки. Не було найменшої **метушні**, але видно було, що в кожній голові перевернулося тисячі **плянів** і **намірів**.

Господиня зачинила двері **знадвору** і з сіней у хату. Вона стояла й дивилася на чоловіка, дожидаючи наказу й **розпорядку**.

Коло неї стояла й Маруся, так само бліда.

— Ви спіть! — промовив Данило до козаків. — Ти роби щось, ший! — сказав він жінці. — Я пішов до товариша ще вдень . . . Козаки прийшли оглянути воли, хочуть у мене купити.

— Є **віхід** із цієї кімнати у степ, — звернувся він до січовика, — йди за мною!

В одну мить обидва козаки лежали на лавах і спали міцним сном, підклавши під голови люльки й шапки. Світло грало на їх обличчях. Дихання їх було таке спокійне й рівне, наче вони давно вже поснули. Господиня сиділа над роботою, Маруся теж. Обидві пильно вишивали.

Данило з січовиком швидко переступили темні сіни й зачинили за собою двері.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

- а) лицé
- б) рука́в
- в) запа́ска
- г) в'я́нути
- ґ) щі́рість
- д) су́мнів
- е) вата́га
- є) кінно́та
- ж) верхіве́ць
- з) ді́ло
- и) мету́шня
- і) плян
- ї) на́мір
- й) розпо́рядок

3. Мовна вправа 15-та.

4. Граматична вправа 15-та.

5. Утворити гніздо слів до слова «малювати».

2. Запитання:

- а) Як виглядала Маруся?
- б) Як вона була вдягнена?
- в) Що спитав її батько?
- г) Як Маруся йому відповіла?
- ґ) Що батько наказав Марусі?
- д) Куди він її послав?
- е) Чи вийшла Маруся з хати?
- є) Чому вона не пішла до матері?
- ж) Хто під'їжджав до хутора?
- з) Що наказав Данило Чабан робити козакам?
- и) Що мали робити мати й Маруся?
- і) Куди він повів січовика?
- ї) Що він йому сказав?

III

Чудова, темносиня тепла ніч вкривала землю, коли Маруся крадькома вискочила з хати й опинілася в садку. Тут її сховали кучеряві яблуні й густі черешні. Вона трохи постояла — підождала, поки перестане битися серце. Кожна жілка в неї тремтіла, ноги підгиналися під нею, думки мішались. З очей текли пекучі сльози.

Від свіжого нічного повітря вона прийшла до пам'яті, нарешті й сльози припинилися. Усе навкруги було таке свіже та пахуче! Усе таке любе й близьке серцеві! В своєму смутку й любові вона нахилилася й почала цілувати траву, квіти, нахилені гілки дерев.

Легенький шелест між деревами пройняв її морозом. Вона

припала до землі і вся її біла постать потонула в розквітлому білому гіллі.

Все знову замовкло. Вона вже хотіла була відхилити гілля, що її прикривало, як знову почувся легкий шелест, такий самий легкий, як і перед тим, і просто перед нею з'явилася здоровенна постать січовика між двома високими черешнями. Марусине серце радісно затремтіло. Постоявши трохи, січовик рушив далі, мабуть **прямував** до виходу з саду над річку. Велетенська постать його здавалася велетенською тінню — так легко, так тихо, так зручно **просувалася** вона між густими, **тісно сплétеними** черешнями та кучерявими яблунами: ні шелесту не було чути, ні **колихання** не було помітно.

Сама не розуміючи добре, чому їй нащо, Маруся пішла слідом за січовиком. Так обое перейшли через увесь сад і опинилися коло річки.

Тут січовик спинився, оглядаючись на всі боки, як раптом почув коло себе дитячий тихий голосок і **дóтик** дитячих ніжних рученят. Він обернувся, як людина, яку нічим не здивуєш, і побачив перед собою Марусю.

— А що, дівчино? — спитав він таким рівним голосом, ніби не було ніякого лиха.

— Можна дістатися до Чигирина! — вимовила Маруся.

— Яким **спóсобом**, дівчино? — спитав він, стиха усміхаючись.

— У степу стоїть батьків віз із сіном, — сказала Маруся. — Воли пасуться теж у степу... Я все знаю, де і що... Запряжемо воли... Я повезу до Книшевого хутора... Там річка... За річкою вже чигиринська сила!..

Січовик дивився в її блискучі очі, на її легеньку постать і чув, як б'ється її маленьке серденько. Він почув, що його **мўжне** козацьке серце немов **розтóплюється** в грудях.

— Хто це тобі таку думку подав, Марусю любя? — спитав він.

— А я знаю казку, — відповіла Маруся, — так дівчина від **розбійників** втекла...

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) опині́тися
- б) черешня
- в) сму́ток
- г) потопа́ти
- ґ) прямува́ти
- д) просува́тися
- е) колиха́ння
- є) до́тик
- ж) спо́сіб
- з) розбі́йник

3. *Мовна вправа 16-та.*

4. *Граматична вправа 16-та.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «згадувати».*

2. *Запитання:*

- а) Куди вискочила Маруся з хати?
- б) Як вона себе почувала?
- в) Що її заспокоїло?
- г) Що її незабаром знову злякало?
- ґ) Кого Маруся побачила?
- д) Де стояв січовик?
- е) Куди він рушив?
- є) Куди пішла Маруся?
- ж) Куди вони удвох дійшли?
- з) Що дівчинка сказала січовикові?
- и) Який у Марусі був плян провезти січовика до Чигирина?
- і) Що спитав її січовик?
- ї) Що вона йому відповіла?

IV

Тихо посувався величезний віз степовим шляхом. Навкруги було тихо. Перед Марусею **розбігався** краєвид на всі боки **широко** й далеко. Кожний найменший звук ловило її вухо: найменший шелест трави або пташиних крил — і вона оглядалася на всі боки.

Раптом почулося **тупотіння кінної ватаги**; праворуч з'явилася **юрба** верхівців, яка швидко летіла до Марусинового воза.

Кілька диких **хрипких** голосів здалека гукали до неї:
— Стій! Стій!

Вона спинила віз.

Верхівці **міттю** обступили її, і з усіх боків посипалися питання **москóвською мовою**:

— Куди?.. Звідки?.. Чия ти?..

— З хутора, — відповіла Маруся, — Данила Чабана дочка. Везу сіно на хутір Гони до пана Книща.

Заспокоєні верхівці трохи відступіли, і хрипкий голос сказав з досадою:

— Я ж казав вам, що це фальшіва тривога, а ви лякаєтесь, як степовий птах!

— Проте ніякої біди не сталося з того, що ми проскакали трохи вбік! — відказав на це другий голос, мабуть якоїсь молодій й безжурній людині.

— Коли в голові гуляє вітер, то все не біда! — незадоволено сказав перший.

Ватага рушила, і під її вартю рушив Марусин віз.

Куди дівчина не повертала очі, скрізь бачила вона коло себе похмурі, сердиті обличчя.

Недалеко від шляху видно було тихе невеличке озеро. Від озера праворуч вів м'який чорний шлях до хутора пана Книша.

— Господи Боже мій! Яка ця дівчинка мала! І їде собі **байдуже** — нічого не боїться: ні **кулі**, ні пороху . . .

— Таку **дрібноту** ні одна куля не візьме, — відказав другий, — все одно, що макове зерно.

— У них і дівчата не **боязкі**: це вже такий народ, — обізвався третій. Я скажу вам, бачив, як під час самої **колотнечі** кров **хлющить**, земля **дрижить**, і **січуться**, і **вмирають**, а вона собі ходить поміж ними, та **визбирує** своїх, наче в садку ягоди, їй Богу!

— Та й гине ж їх скільки! — обізвався ще один.

— Та всі ми загинемо так чи **інакше**, — сказав хтось **збоку**. — Справа тільки в тому, щоб загинути найкращим способом. От що!

Здалека донеслося кілька пострілів, і вони в одну хвилину розвіяли всі думки. Вся ватага пильно прислухалася.

— Це з нашого боку! Напевно з нашого! — крикнув молодий офіцер. — Гайда! Гайда! У **підмогу**! Це наші б'ються!

І ватага **помчлася**, як **віхор**, і скоро всі зникли з очей, крім одного, якому було наказано їхати з возом.

Віз посувався помалу до Книшевого хутора. Видно було засіяні, але **немилосёрдно** **витоптані**, **витолочені** поля. **Постріли** долітали все частіше.

Непомітно виїхавши на могилу, через яку стелився далі шлях, Маруся побачила якісь **шатра**, а над ними стояв чорний дим і вибухали час від часу язики червоного **пблум'я**. У ранковому повітрі чути було людські голоси, **ревіння** худиби й дитячий плач та **тріск** людських осель.

З'їхавши на самий верх могили, Маруся побачила, як на долоні, здалека місце бою. Вона побачила село в полум'ї, дві дитячі постаті, що бігли, взявшись за руки, самі не знаючи, куди бігти. Маруся пізнала жіночі постаті, що простягалися серед степу. На її очах падали люди, мчали перелякані коні без вершників. Земля застелялася **трупами** та пораненими. Трава, змочена теплою кров'ю, темнішала. Небо мало якийсь червоно-синій колір.

А просто перед нею зеленів і пах хутірець Книша, і віз тихо посувався все ближче до нього. Маруся довезла щасливо січовика, захищеного на возі в сіні, до Книшевого хутора. Звідти він дістався безпечно до Чигирина.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятаги й записати слова:*

- а) розбіга́тися
- б) звук
- в) тупоті́ння
- г) юрба́
- г) відступáти
- д) досáда
- е) фальші́вий
- е) триво́га
- ж) ва́рта
- з) ку́ля
- и) дрібно́та
- і) боязкі́й
- ї) колотне́ча
- й) сікти́ся
- к) підмо́га
- л) віхор
- м) шатрб́
- н) по́лум'я
- о) реві́ння
- п) тріск
- р) труп

3. *Мовна вправа 17-га.*

4. *Граматична вправа 17-га.*

5. *Утвориги гніздо слів до слова «ліки».*

2. *Запитання:*

- а) Куди їхав величезний віз?
- б) Що раптом почула Маруся?
- в) Хто їхав до неї?
- г) Що верхівці їй гукали?
- г) Про що вони її питали, коли вона спинила волів?
- д) Що вона їм відповіла?
- е) Чи її відповідь їх заспокоїла?
- е) Чи сказали вони їй, кого шукають?
- ж) Що вони говорили між собою про неї?
- з) Як вони говорили про українських дівчат?
- и) Що почулося здалеку?
- і) Куди поїхала вся ватага, крім одного вояка?
- ї) Яке доручення йому дали вояки?
- й) Куди посувався віз?
- к) Що побачила Маруся, коли виїхала на могилу?
- л) Як виглядали засіяні поля?
- м) Як виглядало місце бою?
- н) Чи довезла Маруся січовика до Книшевого хутора?
- о) Чи дістався січовик до гетьмана Петра Дорошенка?
- п) Хто йому допоміг досягти своєї цілі?
- р) Дайте заголовок до кожного з чотирьох розділів оповідання.
- с) Напишіть плян до цього оповідання.

С Е Л О

(Спогад Т. Шевченка про свої дитячі роки)

Село! О, скільки чарівних спогадів прокидається в моєму старому серці від цього милого слова! Село!

І от стоїть передо мною наша убога стара біла хата з солом'яною покрівлею та чорним димарем. Коло хати яблуня з червонобокими яблуками, а круг яблуні квітнік — улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї ніжної няньки. А коло воріт росте стара розлога верба з засохлим верхком. За вербою — клуня, оточена стогами сіна, жита, пшениці й усякого збіжжя. А за клунею іде кособром сад. Та який сад! Бачив я на своєму віку чималі сади, та що то за сади! Нічого вони неварті, як порівняти з нашим чудовим садом! Густий, темний, тихий — одне слово, іншого такого саду немає на цілому світі! А за садом левада, за левадою долина, а в долині тихий струмок, оброслий вербами й калиною та широкими зеленими лопухами.

А в цьому струмку купається опецькуватий білявий хлопчик. Викупавшись, він перебігає через долину й леваду, вбігає в тінистий сад, падає під першою грушею чи яблунею й засинає справжнім безтурботним сном.

Прокинувшись, він дивиться на прогилежну гору, дивиться, думає і сам себе питає: »А що там за горою? Там, мабуть, залізні стовпи, які підпирають небо. А що, коли б піти та подивитися, як це вони його підпирають? Піду й подивлюся — це ж недалеко«.

Підвівся і, не довго думаючи, пішов він через долину й леваду просто на гору. І ось виходить він за село, пройшов трохи полем, а на полі стоїть висока чорна могила. Він виліз на могилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів.

Стоїть хлопчик на могилі й дивиться на всі боки: і по цей бік село, і по той бік село, а там з темних садів виглядає

церква з трьома банями, білою бляхою вкрита. І там теж виглядає церква з темних садів і теж білою бляхою вкрита. Хлопчик задумався. »Ні, — гадає він, — сьогодні пізно, не дійду до тих залізних стовпів. Хай завтра, разом із Катрею. Вона до череді корів пожене, а я піду до залізних стовпів. А сьогодні обдурю брата Микиту: скажу, що бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо«. І хлопчик скотився клубком з могили, став на ноги й пішов, не оглядаючись, у чуже село. На його щастя зустрілися йому чумаки. Вони зупинилися й спитали його:

— Куди ти мандруєш, парубче?

— До своєї хати.

— А де ти живеш, небораче?

— У Кирилівці.

— А чого ж це ти йдеш у Моринці?

— Я не в Моринці, я в Кирилівку йду.

— Якщо йдеш у Кирилівку, то сідай на віз, товаришу, ми тебе доведемо додому.

Посадили його на скриньку в чумацькому возі, дали йому батіг у руки, і він поганяє воли. Під'їжджаючи до села, він побачив свою хату й весело гукнув:

— Онде наша хата!

— А коли вже ти бачиш свою хату, — сказав чумак, — то й іди собі з Богом. — Він зняв хлопчика з воза, і той побіг у село.

Надворі вже смеркало, коли я (бо цей опецькуватий білявий хлопчик був не хто інший, як автор цих рядків) підійшов до нашого перелазу. Дивлюся через перелаз на двір, а там під хатою, на темній зеленій траві всі наші сидять собі гуртом і вечеряють. Тільки моя старша сестра й нянька Катерина не вечереє, а стоїть собі коло дверей, підперши голову рукою, і поглядає на перелаз. Як я віткнув голову з-за перелазу, вона скрикнула: »Прийшов, прийшов!«, підбігла до мене, вхопила на руки, понесла через двір і поса-

дила в гурт вечеряти, сказавши: »Сідай вечеряти, **приблудо!**« По вечері сестра повела мене спати і, поклавши в постелю, перехристила, поцілувала і, усміхаючись, назвала мене знову **приблудою**.

Я довго не міг заснути. Події минулого дня не давали мені спати. Я все думав про залізні стовпи і про те, чи казати про них Катерині й Микиті. Микита вже був раз із батьком в Одесі і там, звичайно, бачив ці стовпи. Як же я казатиму про них, коли я їх зовсім не бачив? Катерину можна б обдурити . . . та ні, я й їй не скажу нічого. І, подумавши ще трохи про залізні стовпи, я заснув.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) спóгад
- б) покрівля
- в) квітнік
- г) улюбленець
- ґ) нянька
- д) розлóгий
- е) клу́ня
- є) стіг
- ж) косогір
- з) струмо́к
- и) лопу́х
- і) безтурбо́тний
- ї) проти́лєжний
- й) бля́ха
- к) череда́
- л) па́рубок
- м) небора́к
- н) баті́г
- о) поганя́ти
- п) перелáз
- р) витика́ти
- с) **приблудо́да**

2. *Запитання:*

- а) Як описує Тарас Шевченко свою хату?
- б) Хто опікується квітником перед хатою?
- в) Яка верба росте коло воріт?
- г) Чим оточена клуня?
- ґ) Що він каже про їхній сад?
- д) Де тече струмок?
- е) Що росте коло струмка?
- є) Де хлопчик купається?
- ж) Куди цей опецькуватий хлопчик біжить, скупавшись?
- з) Що він робить у садку?
- и) Про що він думає, прокинувшись?
- і) Куди він іде?
- ї) Що він побачив, як виліз на могилу?
- й) Що він вирішив зробити?
- к) Кого він зустрів на дорозі?
- л) Про що говорили з ним чумаки?
- м) Куди вони його повезли?
- н) Чому Тарас тішився подорожжю на чумацькому возі?
- о) Що він побачив через перелаз на своєму дворі?

- п) Хто його радісно зустрів?
р) Як сестра його назвала?
3. *Мовна справа 18-та.* с) Хто його перехрестив і поклав спати?
4. *Граматична справа 18-та.* т) Складіть плян оповідання.
5. *Утворити гніздо слів до слова «просити».*
-

За Яром СЛАВУТИЧЕМ

НА ХОРТИЦІ

— Ну, то, може, покажете мені сліди першої Січі? — запитав я в діда, у вишитій сорочці. Він, як виявилось, здавна пас тут вівці, а тепер був **стóрожем** у будинку **відпочінку**, щоб жити на острові, де були колись козаки. »Люблю це місце, — **хвалівся** він людям, — тут і померти хочеться, бо на цьому острові прадіди наші славою себе **вкрили** . . .«

— Можна й показати, — погодився він охоче і повів **кам'яністо-піщаними** горбками та **трав'яністими** ярами.

— Оце й усе, чого вітер не розвіяв і дощ не **розмів**, — показав він на нерівну поверхню, по якій, звичайно, тяжко було **уявіти**, яка саме була Січ. Тільки скелі на березі нагадали мені картину Січі.

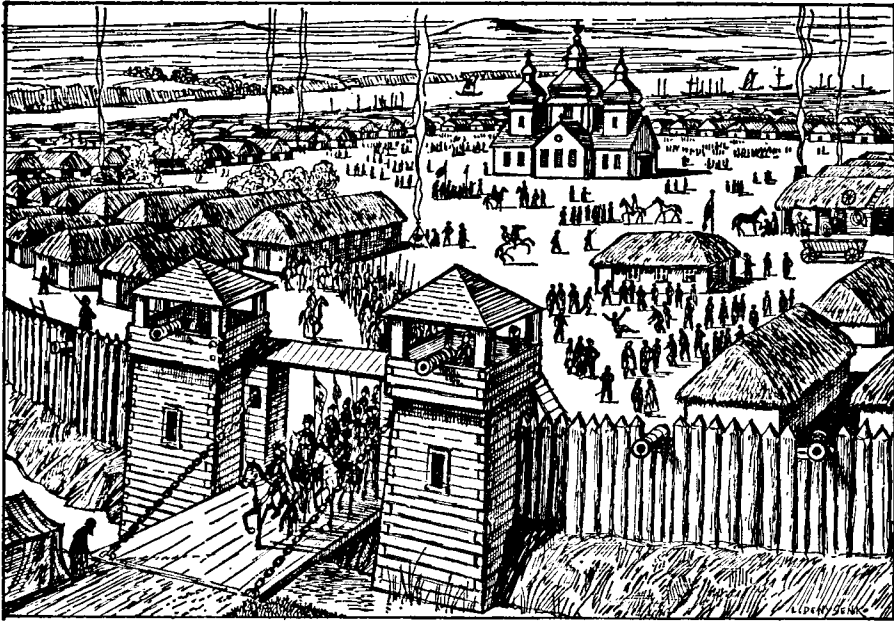
— То хоч розкажіть щось цікаве, — попрохав я.

Дід **хітро** усміхнувся.

— Може й записувати будеш? Пам'ятаю, як ще до мого батька приїздив якийсь **профéсор**. Він теж усе розпитував і записував. Потім прислав нам книжечку свою. То про Січ я Вам не буду розказувати, а от про Тараса розкажу: цього ще немає в книгах.

І він розповів про перебування Тараса Шевченка між **лóцманами**.

— Плив ото Шевченко Дніпром на сосновому **плóті**. От

вони вже біля страшного-престрашного порога, що **Нена-сйтцем** звався. Знімають лоцмани брудні сорочки, одягають чисті: коли доведеться йти на той світ, щоб чистими туди з'явитися. А Тарас сидить собі на дошці й дивиться на берег. Уже дехто з лоцманів шепоче «Отче наш», а Тарас — той щось побачив на березі та й питає:

— Як зветься ота затічка?

— Та годі Вам! . . — хтось каже, — зараз не до того.

— А хіба що?

— Може, Богові душу скоро віддамо. Дивіться!

Поглянув тоді Тарас на Дніпро. Дніпро ревів, скакаючи через **купи** каміння, що стали йому на дорозі, ревів і кидав білу **піну** довкола.

Перехрестився тоді Тарас та й каже:

— Гей, та й могутній же наш Славу́та! Я такого дива ще не бачив! Ач, як несе! . .

Хитнуло пліт, мов **трісочку** маленьку, кинуло вниз. Не **зчу́лися**, як проїхали пороги. Тоді Тарас каже:

— Жаліє батько Дніпро дітей своїх: бачите, не **потопі́в** нас. А якби це був якийсь москаль, був би йому тут і кінець!

— За що? — питає хтось.

— За що? За те, що Січ зруйнував, дітей Дніпрових, козаків славних, **порозганя́в**. От за що!

— А правда! — згодилися всі.

Пропливши ще трохи, побачили Хортицю, так той острів зветься. Загорівся Тарас, як дитина. **Лашту́е** човна і вже хоче спускати його з плоту.

— Та пождіть хвилинку!

Мовчить, а очі так і горять, як у малого хлопця до цяцьки. Тільки **порівня́лися** з островом, **метну́вся** Тарас на човна та й поплив з двома з нашого **гуртка́**. Розповідали вже ті, що з ним їздили, що як зійшов він на берег — упав на коліна і плакав з радости, цілуючи землю:

— От де наша слава почалася! — А потім устав на ноги й мовчки пішов ходити по острову, ні про що не питав, тільки ходив і **суво́ро** та пильно дивився на каміння, наче шукав слідів першої Січі.

— А в якому це році було? — питаю я **оповідача**, вже вкритого срібною **сивинію**.

— А Бог його знає. Давно це було, років сто тому, а може й більше. Мій батько був тоді молодим і служив **ста́ростою** в лоцманів.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

а) сто́рож

б) відпочінок

2. *Запитання:*

а) Куди прибув письменник Яр Славутич?

б) З ким він на Хортиці розмовляв?

- в) хвалі́тися
- г) розмива́ти
- г) уявля́ти
- д) ло́цман
- е) пліт
- е) зато́ка
- ж) піна
- з) топи́ти
- и) розганя́ти
- і) лаштува́ти
- ї) гурто́к
- й) суворо́
- к) опові́дач
- л) сивина́
- м) ста́роста

- в) Про кого йому розповів дід у вишитій сорочці?
- г) Що дід розповів про Тараса Шевченка?
- г) На чому плів Шевченко Дніпром?
- д) Як поводили себе лоцмани, коли пліт наблизився до Ненаситця?
- е) Чи боявся Шевченко порогів?
- е) Куди він поспішав?
- ж) Що він зробив, коли доїхав човном до Хортиці?

3. *Мовна вправа 19-та.*

4. *Граматична вправа 19-та.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «мовчати».*

СМІХОВИНКА

- Куди це ти, Іване, поспішаєш?
- Додому. Лягатиму спати, бо завтра треба рано вставати.
- Чого ж бо це?
- А снідати!

НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ

1. Без охоти немає роботи.
2. У товаристві лад — усяк тому рад.

Богдан ЛЕПКИЙ (1872-1941)

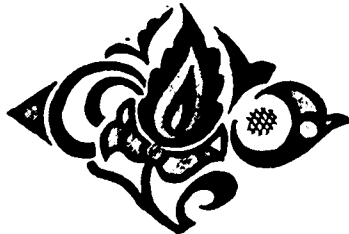
НЕ ЗАБУВАЙ!

Хоч ти живеш далеко на чужині,
Де інші люди та інший звичай,
Про рідні ниви, гори, ріки сині
Не забувай! Не забувай!

Хоч ти багатий і свобідний нині,
За океаном віднайшов свій край,
Про тих, що там у рідній Україні,
Не забувай! Не забувай!

Живеш в Бразилії чи в Аргентині,
Поїдеш в Мехіко чи Парагвай,
Про те, що діється сьогодні в Україні,
Не забувай! Не забувай!

Яким богам і у чийй святині
Ти молишся? Своїх святих благай,
Щоб відчинили шлях твоїй родині
В наш Рідний Край! В наш Рідний Край!

ДІВЧИНА - ЧАЙКА

I

На Чорному морі є острів **субрій, німій**. Червона скеля одна піднімається вгору червоним **шпїлем**. Не **кўпчаться** білі хати по ній, і лист кучерявий її не вкриває. Одна тільки стежка зелена збігає по ній: то течія води весняної прорила червону глину і вся обросла травою, а далі все мертво, все глухо . . . Але ніби не все. Отам на самому розі над морем, де завжди **лютує бурўн**, горить ночами якийсь вогник, а вдень чайки сіренькі літають над морем. Що ж то за скеля і що ж то за вогник? І за що так люблять чайки ту сувору скелю?

Давно колись, кажуть, на острів той дикий приїхав чоловік з невідомих країв. Мабуть, **лиха** доля ганяла за ним по всім світі, що не знайшов іншого **притулку**. Він виніс з човна маленьке дитятко та вбогі свої речі і став собі жити. Як жив, чим харчувався — про те нікому невідомо. Згодом дізналися люди, яка **щїра** душа була в того чоловіка: він **цонбчі** запалював велике вогнище, щоб воно далеко палало і щоб ті кораблі, які бігли по хвилях зелених, минали безпечно суворе каміння.

Коли ж розбивалося **судно**, він сам на маленькому човні кидався в море рятувати нещасних. І **вдїчні** люди охоче давали йому великі **дарї**: і гроші, і **скарби**, що на тих кораблях возили. Нічого не брав **чужоземець**, лише трохи харчів та дрова й **смолу**, щоб ними вогнище жити. І скоро дізналися всі про діда чудного і про його дитину, яку, мов русалку, морські хвилі колихали-пестили, яку й каміння німе і буря жаліли-втїшали. І виросла дивно-хороша дочка у старого: була вона біла, мов піна морська, її кучеряве волосся вкривало її по коліна, очі її блакитні світилися, як

море ранками, а зуби блищали, як перли . . . Нічого вона не боялася: ні бурі, ні грому, ні хвилі, бо море було їй, як рідне. І сміливо дівчина кидалася з батьком укупі, як часом траплялося когось рятувати. І тільки до когось торкнеться вона — того не займе сердите море.

От раз дівчина тихо заснула на теплому пісочку — море тоді щось мовчало-дрімало. Спить вона й чує: хтось шепоче. А то між камінням зібралось троє: птіця-торбоніс, свинка морська та рибка-золоті пера. Рибонька й каже:

— Винесу я з глибини моря перлів, коралів, ясних самоцвітів за те, що вона врятувала мене. Лежала я, бідна, на березі: хвилі сердиті кинули мене далеко, сонце пекло мене, крутилася надо мною хижа птіця, і з нею смерть моя наближалася. А ця добра дитина взяла мене в руки, всміхнулася привітно і тихо пустила в море. І я знов ожила!

— А я навчу її плавати, **пірна́ти**, веселих танків водити, чудових казок розкажу їй, — сказала морська свинка, — за те, що ця добра дівчина годує мене, ділиться щиро зі мною своїми харчами.

— А я скажу їй, — обізвалася птиця-торбоніс, — таку новину, якої ніхто ще не знає. Була я за морем далеко і чула: приїдуть сюди на кораблях та **галéрах** **чудні** люди — їх звать козаками. Нікого вони не бояться, ніяких дарів старому морю не дарують, як інші купці-**морепла́вці**. І сердите море розгнівалося на тих **смілі́вців** і вирішило всіх їх потопити, кораблі й галери побити, а скарб їхній віддати камінням та нам, мешканцям моря. Цієї великої таємниці ніхто ще не знає, лише цій **милосе́рдній** дівчині я про неї розповім за те, що вона мене врятувала. Якийсь **злочі́нець** перебив мені стрілою крила, і я вмирала на хвилях зелених. Ця ж дівчина впіймала мене, годувала-гляділа, до крил якогось зілля прикладала, аж поки **заго́їлись** мої бідні крила. За це розкажу я їй цю таємницю велику . . .

— Мовчи! Мовчи! — зашуміли морські хвилі, — мовчи: не твоє це діло! Ніхто не сміє знати таємниць великого моря!

Кинулися хвилі до скелі-каміння, сердито гудуть між ними. Перелякані свинка та рибка пірнули на дно, а птиця-торбоніс геть полетіла.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) лютува́ти
- б) буру́н
- в) приту́лок
- г) судно́
- ґ) дар
- д) скарб
- е) чужозе́мець
- є) смола́

2 *Запитання:*

- а) Як виглядав один з островів на Чорному морі?
- б) Хто приїхав на той острів одного дня?
- в) Що він з собою привіз?
- г) Що робив чужоземець щовечора?
- ґ) Що він робив, коли якийсь човен або корабель розбивався?
- д) Що давали йому врятовані люди?
- е) Чи брав він у них щось?

ж) перли	е) Яка виросла дочка в чужоземця?
з) трапляється	ж) Як вона допомагала батькові рятувати людей?
и) птіця-торбоніс	з) Що вона почула, заснувши на березі?
і) кораль	и) Хто розмовляв коло неї?
ї) самоцвіт	і) Що розповідав птах-торбоніс?
й) пірнати	ї) Що розповідала рибка?
к) мореплавець	й) Що розповідала морська свинка?
л) сміливець	к) Про що зашуміли морські хвилі?
м) злочінець	л) Куди повтікали перелякані розмовці?
н) гбїтися	

3. *Мовна вправа 20-га.*

4. *Грамаіична вправа 20-га.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «ходити».*

II

А дівчина вже про таємницю почула, скочила раптом і кличе: »Вернись, вернись, птіце-торбоносе! Розкажи мені все докладно! Не треба мені ні перлів, ні коралів, ні казок чарівних, ні таночків! . . Ліпше розкажи мені, щоб я знала, звідки тих козаків чубатих виглядати, як їх з біди вивольяти! . . .«

А море лютує, а море реве: »Мовчи! Не питайся, дурненька! Не змагайся з морем — бо море тяжко карає! . . .«

А дівчина думає: »**Байдуже!** Ревіть собі, хвилі зелені! А я не віддам на **поталу** людей тих відважних, я вирву у хижого моря своїх **безталанних** братів! Лише батькові й слова не пісну, бо він уже старенький, де вже йому з морем боротися! А буде велика **негода**, я бачу« . . .

День догорів. Сонце пірнуло в море. Настала велика тиша. Дочка попрощалася з батьком, лягла в печері. Але як тільки старий **заходівся** з вогнищем, вона зараз у човник стрибнула, усе приготувала, озброїлась і бурі чекає.

Ще море спокійне. Але щось там далеко гуде: це хмара **грозова** йде й моргає страшними очима. А своїми темними крилами вона віє на дрібні зорі, і **гаснуть** ті зорі від **жаху**.

Ось вітер налетів, **засвистав**, хоче вогнище згасити . . . Та дід догадався, підкинув смоли — розгорілося вогнище ще дужче. Знову, і вже ближче, реве грозова хмара, хижі вітри завили, закрутилися, **шттовхну́ли** сонні хвилі. Хвилі кинулися до скелі — скеля кинула на них камінцями. Вони **проковтну́ли** камінці й знову кинулися до скелі. Хмара надходить, грім **гуркотіть**. **Блискавіця** хижо моргає. А буря жене-підганяє нещасні галери: **щогли** ламає, **вітри́ла** дере.

Але борються з морем відважні козаки, не піддаються чубаті! Проте нагнало їх море, сильно **розгойда́ло** й кинуло просто до скелі, і скеля завила, побачивши свою здобич!

І око не встигло моргнути — **вцінт** усі галери побито. Дівчина страху не знає, дівчина плаває, керує човном, **вихоплює** козаків з моря і на берег **безпéчний** виносить. Вже їх чимало на березі стало, але ще більше **гине** в морі. А дівчина **втóми** не знає, дівчина й слухати не хоче, що море їй гукає: »Гей! Не змагайся зі мною! Здобич моя! Не віддам я **дарéмно!** Гей, **одступі́ся**, необачна! Страшна доля покарає тебе! Одступися!«

Байдуже! Дівчина не слухає! Кинулася хвиля страшна, малого човника міцно вхопила, кинула об скелю, розбила, як **лупшпáйку**. Дівчина плаче . . . Плаче вона не від **бóлю**, плаче вона не від страху, не за човном вона плаче: жаль їй великий, що нічим уже рятувати нещасних . . . »Ні! Таки спробую ще раз!« Миттю одержу зірвала з себе й кинулася просто в море. Не пожаліло її сердите море — **вмить** її проковтнуло . . .

Але пожаліла її доля: смерті собі не знайшла дівчина відважна. Вона чайкою сірою з моря **спурхнула** і з гірким плачем полетіла над морем . . .

А дід і не знав, що дочка його поробляє, поки врятовані козаки не сказали йому. З горя й жалю дід, як розводив вогнище, так і кинувся в нього . . .

Загинули і дід і дочка, та не **безслідно**: щоночі вогник на скелі блукає, а сірі чайки, що **розплоді́лися** на скелі, літають над морем та плачуть-кигíчуть, лиш тільки зачують

хижу бурю, сповіщають про неї **морехóдців** та розповідають про давню давнину, про славну дівчину-чайку.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) захóджуватися
- б) гáснути
- в) жах
- г) штóвхати
- ґ) прокóбтувати
- д) гуркотáти
- е) щóгла
- є) вітрíло
- ж) розгбйдувати
- з) гíнути
- и) втóма
- і) одступáтися
- ї) лóшпáйка
- й) бíль
- к) розплóджуватися
- л) кигíкати
- м) морехóдець

2. *Запитання:*

- а) Кого кликала дівчина, прокинувшись?
- б) Що говорило море дівчині?
- в) Чим воно погрожувало дівчині?
- г) Як дівчина готувалася рятувати козаків?
- ґ) Як почалася буря?
- д) Як готувався дід до бурі?
- е) В який спосіб море знищило галери?
- є) Що зробило море з човном дівчини?
- ж) Як загинула дівчина?
- з) В якого птаха вона перетворилася?
- и) Як загинув її батько?
- і) Хто сповістив батькові про долю його дочки?
- ї) Що тепер сповіщає мореходців про безпеку?

3. *Мовна вправа 21-ша.*

4. *Грамматична вправа 21-ша.*

5. *Утворити гніздо слів до слова »село«.*

За Іваном ФРАНКОМ (1856-1916)

В ПОЛОНІНІ (Спогади старого вівчаря)

Ти гадаєш, **небоже**, що то мала робота — сімсот овець! Адже то живе, адже то кожне свій розум має. Невеликий розумець — звичайно **німінá** — а все таки такий, як йому Бог дав. Як у ліс зайде, чи в полонину, то все держиться

купи. Не розбігається одно туди, друге сюди, як та **рогáта** худоба. А все купкою.

А ведмідь-злодій тільки на те й чекає. О, він також має розум! Ще й який! Сидить за колодою й чекає, аж цілий гурт овець у **вiвeрт** увійде, а тоді тільки скік! — і має їх усіх, як у **ста́йні**. І всіх **вiдуши́ть** до одної! А вони, біднятка, тільки зіб'ються в купку і тихо чекають смерти.

Палиця в руці, **цiвкa** через плече, сопілка за поясом — так я, небоже, щоранку вирушав за вівцями. Три пси. Спереду овець один, два по боках, а я ззаду. Іду та й постою час від часу. Овечки, як рій бджіл, розсипалися по зеленому. Чорна купка, біла купка, чорна купка, біла купка. Тут ущипне травичку, там ущипне, та й далі, та й далі; не пасеться, як худоба, тільки щипле, як дитина, ніби бавиться, ніби поспішає кудись.

А гарно там у нас у горах, у полонині! Ой, гарно! Хоч і на чужих робив, а проте не жаль згадати. Вийдеш у полонину — зелено довкола. Холодно. Вітер тягне. Дихаєш широко повними грудьми. Все довкола пахне, все так і дихає на тебе здоров'ям і силою. Внизу ліс **оперiзує** полонину чорною стіною, а над тобою піднімається круглий шпиль гори. Тихо довкола, тільки вівці шелестять у **па́пороті**, деś колись пес гавкне або закричить вивірка. А я йду собі помалу, стану, сопілку з-за пояса візьму, як не заграю, як не заведу — аж серце в грудях підскакує, або сльози на очі **наверта́ються!** . .

Го! го! Ведмедю-небоже! То так не буде! . . Нині ти зарізав одну, завтра заріжеш дві, а позавтра половину овець пере-душиш! Ні, небоже! Ти гадаєш, що я цiвкy тільки на **пóстрах** ношу? Вже я засяду на тебе в тім виверті! Вже мені все одно смерть або життя, а я з тобою мушу зробити справу! . .

Злодій-вуйко! Три ночі вимучив мене! Три ночі не приходив, але мене не обдуриш! Вітер стогне у вершках **смерeк**. Потік шумить внизу, а я серед коріння величезного виверта, цiвкa при боці, сиджу, чекаю.

Хрусь-хрусь! Уже близько! Суне мій **вуйко**, мов **копiця** сіна в темноті. У мене очі мало з голови не вискочать, так

придивляюся, щоб вцілити йому під ліву лопáтку. Раптом став: занюхав порох. Обертається на місці, щоб тікати . . . А я в тій хвилині бух-бух!!! Вуйко впав на землю. Але з землі звівся на задні ноги та просто до мене. Видно, я не влучив у саме серце. Я вже сиджу, не рухаюся: втікати нікуди, набивати цівку не час. Ну, думаю собі, коли я не влучив, буде по мені . . . А втім Божа воля . . .

Та поки, що буде — маю ще сокиру за рéменем. Плюнув я в жменю, вхопив сокиру, перехристився, **попράвив** ноги, що стояли на двох коріннях, закусив зуби, похилив голову вниз, щоб краще бачити, та й жду вуйка. А він уже ось-ось. Хапається лапами за коріння, нюхає й **ричить**, так ричить, мов **розгніваний** п'яниця, що не може сказати слова розумного. От він занюхав мою ногу та й досягає її лапою. Так наче **обпік** мене **кропивóю** . . .

І в тій хвилині **вістря** моєї сокири врізалось в вуйкову голову... Він ще раз застогнав — так тяжко, так **жáлібно**... і повалився додолю у яму під вивертом. Я й сокири не **встиг** витягти — так з ним і покотилася вниз. А тоді, як не скочу з виверта, та **ха́щами**, та лісом, та на **поля́ну**, та понад яр — одним духом опинився на полонині коло **коша́ри**. Стукаю.

— То ти, Паньку? — питає Бац із середини.

— Та я, одчиніть!

Встав він, засвітив ліхтар і відкрив двері.

— Ну, що?

— Та нічого! — кажу.

— Був вуйко?

— Та був.

— І пішов?

— Ні, не пішов.

— А де ж він?

— Лежить.

— Що ти кажеш? — Бац не договорив. — Ой, а що то тобі в нозі? — скрикнув.

— У нозі?

Я й сам не знав, що мені в нозі. Тільки тепер, глянувши, побачив, що вся нога в крові й кров заливає сліди. Раз, однісінкий раз торкнувся вуйко ноги й одразу подер мое взуття й ногу. І я зомлів: багато крові витекло. Але Бац, спасибі йому, спинив кров, приклав до рани якихсь ліків і за тиждень я був уже здоровий. А вуйка на другий день знайшли неживого з моєю сокирою в голові.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) полоні́на
- б) гада́ти
- в) не́біж
- г) німіна́
- г) ві́верт
- д) ста́йня
- е) виду́щувати
- е) па́пороть
- ж) смере́ка
- з) ву́йко
- и) копи́ця
- і) ре́мінь
- ї) попра́вляти
- й) рича́ти
- к) кропи́ва
- л) встига́ти
- м) ха́ща
- н) поля́на
- о) коша́ра
- п) зомліва́ти

2. *Запитання:*

- а) Хто це згадує свою пригоду в полонині?
- б) Скільки овець мав вівчар під своєю опікою?
- в) Скільки псів мав до помочі?
- г) Якого ворога мали вівці в полонині?
- г) Як ловив ведмідь овець?
- д) Чим був вівчар озброєний?
- е) Що мав він у себе за поясом?
- е) Чи любив він грати на сопілку?
- ж) Хто прийшов однієї ночі по овець?
- з) Де зробив вівчар засідку на ведмедя?
- и) Куди хотів він влучити у ведмедя з цівки?
- і) Чи влучив?
- ї) Як він забив ведмедя?
- й) Куди побіг вівчар, забивши ведмедя?
- к) Що помітив Бац, відчинивши йому кошару?
- л) Чому вівчар зомлів?
- м) Хто його вилікував?
- н) Скласти плян оповідання.

3. *Мовна справа 22-га.*

4. *Грамматична справа 22-га.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «класти».*

Тарас ШЕВЧЕНКО (1814-1861)

СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Радіють люди, що одпочинуть,
А я дивлюся . . . і серцем лину
В темний садочок на Україну.
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і ліс, і гори,
На синє небо виходять зорі.
Ой, зоре! Зоре! — і сльози кануть.
Чи ти, зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку, щоб і не чули!
(Орська кріпость, 1847 р. — на засланні.)

СМІХОВИНКА

— Так мені тяжко на світі жити! . . . Мама каже: »Йди надвір, щоб я від тебе спочила«. А надворі наш сусід, пав Катренко, гукає: »Зайди ще до хати. Так галасуєш, що у мене аж голова заболіла! Іди ще до хати!«

— Що мені робити?! Де мені бути?! Так мені тяжко на світі жити! . . .

НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ

- 1) Вірний приятель — то найбільший скарб.
 - 2) У лиху годину **взнаєш** вірну людину.
-

Т У Р
(Спогад про друга)

I

Років 60 тому жила в Полтаві родина лікаря Марченка. Чи треба нагадувати, чим знана Полтава?

Хоч далеко не кожний там бував, але, мабуть, кожний про те славне місто чув. У Полтаві народився й довго жив батько української літератури Іван Котляревський. У Полтаві народився, жив і вчився Головний Отаман Симон Петлюра. У Полтаві писав свої талановиті твори письменник Панас Мирний. У полтавській гімназії вчився наш славетний байкар Леонід Глібов.

Але Полтава є також місто сумних подій: біля неї в 1709 році у нерівному бою військ гетьмана Івана Мазепи й російського царя Петра Першого полягла самостійність української гетьманської держави.

Родина Марченків мала гарний великий будинок. При цьому будинкові була простора, вкрита дахом веранда і на її даху обгороджене підвищення, до якого вели сходи. З цього підвищення було видно й монастир, що величався своїми банями, й срібноводну річку Ворскло, оспівану Іваном Котляревським в його »Наталці Полтавці«, і залізницю, що сполучає дві полтавські залізничні станції: Харківську й Київську, й далекі поля поза монастирем і залізницею. Краєвид був чудовий!

Від веранди по крутому спаду гори розлігся сад. Хто й коли його насадив — невідомо. Сад був великий і досить густий. І з тим садом родина лікаря Марченка мала чималий клопіт. Сад був багатий на овочеві дерева й кущі. Чого тільки в тому саду не було!!! Всякі яблуні й груші, величезні горіхові дерева, що добре родили й давали щороку лантухи горіхів, сливи білі, сливи французькі, черешні, вишні...

Ягоди: **а́грус**, як сливки завбільшки, **порічки** білі, червоні, чорні, **мали́на** . . . І то все щороку родило! Дорослі й **підлітки** цієї родини дуже любили той сад і, хоч ходити в нього було досить незручно з крутої гори, часто там бували.

Але любили той сад не тільки господарі. Нижнім своїм кінцем він виходив на Новопроложену вулицю, бідну на садки, але досить багату на **безприту́льних** хлопчаків. Як тільки садовина починала **доспівати**, хлопчаки вже сиділи на деревах, ламали й нищили їх і не так їли, як **переводили** овочі: рвали їх і кидали, поціляючи один в одного, бавилися ними, **надку́шували** їх і кидали на землю. А господарі не могли дати собі з тим ради. І почали думати, що єдиним виходом із **станóвища** було **придба́ти** великого злого пса.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) літерату́ра
- б) гімна́зія
- в) байка́р
- г) вера́нда
- ґ) підви́щення
- д) спад
- е) а́грус
- є) порі́чки
- ж) мали́на
- з) підлі́ток
- и) станóвище

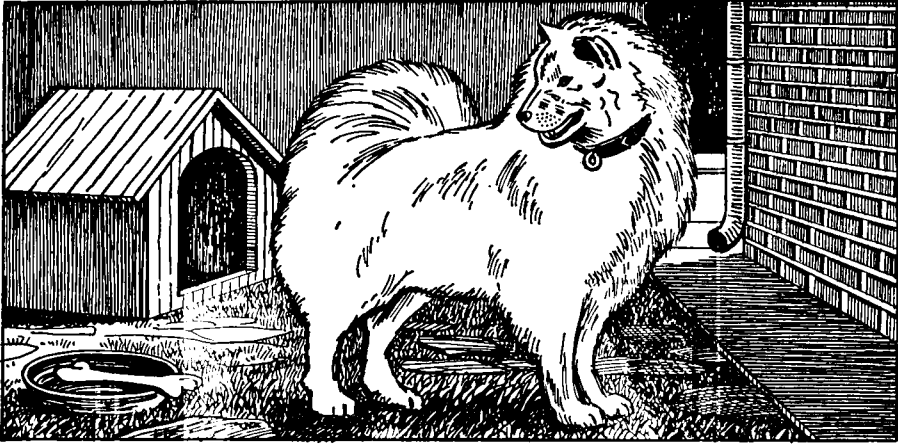
3. *Мовна вправа 23-тя.*

4. *Граматична вправа 23-тя.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «король».*

2. *Запитання:*

- а) Де й коли жила родина лікаря Марченка?
- б) Чим славне місто Полтава?
- в) Яка дуже сумна подія відбулася біля Полтави в 1709 році?
- г) Що ми прочитали про будинок лікаря Марченка?
- ґ) Що було видно з підвищення над верандою?
- д) Де ріс сад?
- е) Які в ньому були овочі?
- є) Які ягоди були в садку?
- ж) Хто був частим і непроханим гостем в саду?
- з) Що безпритульні хлопчаки робили в саду?
- и) Що надумалися зробити господарі саду?

II

Почали **напитувати** про якесь щеня, що виросло б на доброго сторожа. І от одного літнього дня принесли до них у кошику малесеньке цуценятко, кругле, як м'яч, і **рудé**. **Власник** його **запевняв**, що з нього виросте здоровий і злий пес. Що він буде **злий**, вони одразу **пересвідчилися**, подивившись йому в рот: **піднебіння** було чорне, як ніч; а це є певна **озна́ка** злого собаки. І став той руденький песик жити в дворі лікаря.

Назвали його Туром, сподіваючись, що він виросте великий і дужий на пострах їхнім **відвідувачам** саду. І так воно й було: за кілька місяців він був такий, як мале теля. Він любив своїх господарів. **Змáлку** він мав **на́хил** лизати їхні руки, щоб цим виявити до них свою любов, а як підріс, намагався **дотягтіся** до височини **зрóсту** дорослої людини, покласти свої великі лапи комусь на плечі, блискучими ласкавими очима дивитися в обличчя і тихенько скавчати. Найбільшою для Тура втіхою було покачатися з котримсь

з молодих членів лікарської родини, **борюкаючись** на м'якій зеленій траві подвір'я. Поки він був малим, його брали на ланцюжку на **прогулянку** до міста, але люди боялися його, бо він кожного обнюжував і часом, як людина йому не подобалася, **гарчав**, показуючи свої великі гострі зуби. Мусіли з часом ці прогулянки припинити.

Тур старанно пильнував сад і, як куля, злітав згори вниз, коли якийсь відважний хлопчак **наважувався** перелізти через паркан і прямував до найближчого дерева. Не одному він подрав штани, і, щоб не мати **неприємностей** з батьками цих **зłodійкуватих** хлопців, довелося посадити Тура на ланцюг. Тим більше, що Тур навчився **підкопуватися** під паркан на вулицю, вилазити з двору й лякати людей. Сусіди почали скаржитися, що стало небезпечно ходити вулицею. Посадили Тура на міцний ланцюг, який **вільно пересувався** по довгій залізній **лінії**. Шкода було дивитися, як сильний вільнолюбний пес бігав, мов **навіжений**, з кінця в кінець двору.

Тур був хитрий. Він намагався зірватися з того ланцюга, і часом це йому вдавалося. Тоді на тихій вулиці **знімався панічний крик**: »Тур зірвався! Тур зірвався!«
Всі ховалися по своїх хатах, а хтось з його господарів виходив на вулицю і приводив Тура додому й знову саджав його на ланцюг. Тур не намагався вирватися від своїх господарів і слухняно вертався. Господарі старалися часто виходити у двір бавитися з ним, і це було єдиною втіхою його життя. В тих випадках він не знав, як найкраще виявити свою любов до них.

Минали роки. Тур **постарів**, став хворіти на **ревматизм**, на біль у ногах.

Господарі намагалися **оточити** його увагою й **піклуванням**: **утеплювали** його буду, вдягали його на зиму в тепле убрання. Настав час, коли Турові стало тяжко ходити. Його зняли з ланцюга, і він тихо сидів коло своєї буди й **скачулів** . . . А за пару тижнів заснув **навіки**.

Господарі поховали його в садку під вишнею, де він любив сидіти, поки був менший і бігав вільно. Сумно їм було ховати цього **довголітнього** друга. Не в одного з дорослих стояли сльози в очах, коли копали велику могилу і **люблячими** руками клали Тура в неї.

З того часу минули **десятиліття**, але ще й тепер час від часу родина його господарів з **вдячністю** і любов'ю згадує свого давнього друга.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) напітувати
- б) рудій
- в) власник
- г) пересвідчуватися
- г) піддєбіння
- д) ознака
- е) відвідувач
- е) нахил
- ж) дотягáтися
- з) зріст
- и) прогулянка
- і) гарчати
- ї) неприємність
- й) лінва
- к) знімáтися
- л) панічний
- м) старіти(ся)
- н) ревматізм
- о) отóчувати
- п) піклування
- р) утєплювати
- с) скавуліти
- т) десятиліття
- у) вдячність

2. *Запитання:*

- а) Якого песика принесли у кошику до родини лікаря Марченка?
- б) Як він виглядав?
- в) Як його назвали?
- г) Як його нові господарі пересвідчилися, що він буде злий?
- г) Чи Тур був великий?
- д) Як він лашився до своїх господарів?
- е) Чому люди на вулиці боялися, коли Тура водили на прогулянку?
- е) Чи був Тур добрим сторожем саду?
- ж) Чому довелося господарям посадити Тура на ланцюг?
- з) На яку хворобу став хворіти Тур на старість?
- и) Де його поховали?
- і) Дати заголовки для обох частин оповідання.
- ї) Написати переказ цілого оповідання.

3. *Мовна вправа 24-га.*

4. *Граматична вправа 24-га.*

5. *Утворити гніздо слів до слова »море«.*

Галина ЧОРНОБИЦЬКА

В ОБЛИВАНИЙ ПОНЕДІЛОК

Зарясніли пишні квіти
Між зелених трав,
Бо їх гріло ясне сонце,
Дощик поливав.

Пригадаймо Великодній
Давній обичай —
Поливаемо водою
Молоде дівча.

Щоб росла і розвивалась,
Як троянда-квіт,
Щоб здоров'ям і красою
Звеселяла світ.

Всі дівчата, наче квіти
Між зелених трав.
Не одна сьогодні сушить
Вишитий рукав . . .

СМІХОВИНКА

- Чого це в тебе, Андрію, голова забандажована?
- Та то наш малий Юрчик забив у мене на голові комаря.
- Комаря???
- Так. Але він забив його **молотком**.

Я Л И Н К А

I

Настав Святий Вечір.

В печі горів вогонь і варився борщ. Олена, Василькова мати, робила голубці на вечерю. Василько тер мак до куті. Василькові було років дванадцять. Він був найстарший у родині. Хоч Василько й тер мак, та все поглядав то на двох сестричок, що гралися з котом, то на батька, що сидів, схиливши голову.

»Чого батько журиться? — думав він. — Чи того, що нездужає, чи того, що немає грошей викупити в шевці мамині чоботи?»

Рипнули двері. В хату ввійшов якийсь чоловік.

— Добридень вам! — сказав він до Якіма. — Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашому садку? Пани послали мене знайти дітям ялинку на Святий Вечір; я вже другий день шукаю і не можу знайти гарної.

Яким мовчав.

— А що б ви дали? — спитав він згодом.

— Та вже не будемо торгуватися... Кажіть ціну...

— Три карбованці дасте? — спитав Яким.

— Тату, — обізвався Василько тремтливим голосом, — та ж то моя ялинка! Ви подарували її мені тоді ще, як мене похвалив учитель...

На очі Василька набігли сльози. Йому шкода стало зеленої стрункої ялинки, що одна звеселяла зимою садок. Батько подивився на сина. Василько замовк, прочитавши в тому погляді невимовний смуток.

— Добре, я дам три карбованці, — обізвався чоловік, — але мусите привезти ялинку сьогодні, бо пани хочуть ще прибрати її на вечір.

— А як її привезти, коли я хворий, а хлопець ще малий?
— сказав Яким.

— Не такий уже малий ваш хлопець . . . та й недалеко їхати — годину. **Завідна** доведе, завідна й повернеться.

Яким подумав і махнув рукою.

Чоловік дав **завд́аток**, розказав, куди везти ялинку, й пішов.

Яким трохи **повеселішав**: за три карбованці можна буде викупити від шевця Оленині чоботи. Хвалити Бога, жінка його не ходитиме на свята в подертих чоботях. Він одягся, взяв сокиру й пішов у садок. За батьком побіг і Василько.

У садку лежав глибокий сніг. Якимові ноги, взуті в великі чоботи, глибоко **порина́ли** в сніг і лишали за собою ямки. Василько стрибав у ті ямки або розгортав ногами білий **пухкий** сніг. Чорні голі дерева стояли в садку, і наче мертві, не **воруши́лися** від вітру. На білому, як цукор, снігу лягла тінь. Ось і ялинка. Батько й Василько підійшли до неї.

Їм обом стало шкода молодого деревця. Струнке, зелене, веселе, воно махало гілочками, наче раділо гостям . . .

Яким підійшов ближче, **замахну́вся** сокирою і вдарив по стовбурові.

Ялинка затремтіла від **нізу** до **вершка́**, наче злякалася несподіваного лиха. Яким рубав, а ялинка тремтіла, як у **пропа́сниці**. Василькові здавалося, що вона ось-ось почне стогнати. Аж ось деревце похилилося й впало на сніг . . . Василько мало не плакав з **жа́лю**. Він бачив, як батько взяв ялинку за стовбур, закинув на плечі й поніс. Вершок ялинки тягнувся за батьком і лишав на снігу довгу, як стежка, смужку.

Василько глянув на свіжий пеньок, і дві сльозинки скотилися йому по щоках. Він не міг дивитися на той пеньок, на те місце, де за хвилину перед тим стояла його ялинка, і почав **горну́ти** сніг на пеньок. Незабаром з-під купи снігу пенька не було видно.

— Василько, а йди сюди! — гукнув батько.
Хлопчик побіг до батька.

— Лагодь, сину, сани, відвезеш ялинку. Та хапайся, сину, бо вже нерано, а треба вернутися завидна . . . Коли б ще снігу не було, — казав Яким, поглядаючи на край неба, — наче хмара **насувається**. Не **гайся**, синку . . .

На стареньких **сáнях** вже лежала ялинка. Василько почав лагодитися в дорогу. Він запряг коні, вдягнув **кожушіну** й виїхав з двору.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) молоток
- б) голубці
- в) терти
- г) нездужати
- г) швець
- д) торгуватися
- е) ціна
- е) тремтятий
- ж) завідна
- з) завдаток
- и) веселішати
- і) поринати
- ї) пухкий
- й) ворухитися
- к) замахнутися
- л) низ
- м) верх
- н) пропáсниця
- о) жаль
- п) насуватися
- р) гáятися

2. *Запитання:*

- а) Що варилося в печі?
- б) Що робила мати?
- в) Що робив Василько?
- г) Про що він думав?
- г) Чого рипнули двері?
- д) Що сказав чоловік, увійшовши до хати?
- е) Яку ціну просив Яким за ялинку?
- е) Чи торгувався чоловік?
- ж) Що сказав Василько?
- з) Як на нього подивився батько?
- и) Хто мав везти ялинку до панів?
- і) Що це таке «завдаток»?
- ї) Хто пішов рубати ялинку?
- й) Чого батькові й Василькові було шкода ялинки?
- к) Хто поніс ялинку?
- л) Чого хлопчик засипав снігом пеньок ялинки?
- м) Хто його покликав і чого?
- н) Як вдягнувся Василько в дорогу?

- с) сáни
- т) кожúх

- 3. Мовна вправа 25-та.
- 4. Граматична вправа 25-та.
- 5. Подати синонім до слова «приятель».

II

Віяв холодний вітерець. З краю неба насувалися білі, наче **молóчні**, хмари. Швидко бігли коні. Дорога була слизька. По обидва боки дороги **розіслáлося** поле, вкрите снігом, мов білою скатертиною. Твердий синюватий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорні ворони сідали **згрáями** на сніг і знову **здіймáлися** з місця. Вітер дужчав. Насунули снігові хмари і вкрили небо. Сонце сховалося за хмари. Посипав сніжок. Василько підганяв коней і вони побігли швидше, наближаючись до лісу, що чорною стіною стояв перед ними. До лісу якраз половина дороги. Ще півгодини треба було їхати лісом.

Василько в'їхав у ліс. Високі дуби стояли в снігових **замéтах**. Їм було байдуже, що віяв холодний вітер, ішов сніг... Мокрий сніг бив Василькові в обличчя, заліплював очі, налазив за **кóмір**. Коні, **обліплені** снігом, побіліли. Хлопчик сховав руки в рукави, насунув шапку на очі й схилив голову, щоб хоч трохи захиститися від холодного вітру та снігу. Він не помітив, що коні **зверну́ли** з дороги й побігли праворуч. Раптом сани вдарилися в горбок. Трісь! Щось тріснуло в санях, і Василько впав у сніг. Він встав, **обтрусів** з себе сніг і підбіг до саней. Старі **трухляві** сани поламалися. Василько обійшов навколо саней і мало не заплакав.

»Підожду, може хтось над'їде й щось мені порадить«, — подумав він, поглядаючи на дорогу, яку весь час замітав сніг. Але ніде нікого. Тільки вітер гудів між деревами та сипав сніг, закриваючи білою сіткою далечінь . . .

Василько трохи пройшов наперед і спинився, широко

відкривши очі з переляку й **несподіванки**. Перед ним був ярк, якого не повинно бути на його дорозі. Він зрозумів, що **збівся** з дороги. Що тепер робити? Хіба лишити сани з ялинкою в лісі, а самому вертатися з кіньми додому? Василько **випріг** коні, сів верхи й поїхав назад по дорозі. В лісі зовсім стемніло. Настав вечір. Василько їхав лісом. Коні глибоко поринали в сніг і ледве переступали з ноги на ногу. Незабаром він помітив, що їде не дорогою, а лісом **навмання**. Василько спинив коні.

»Треба знайти дорогу, — подумав хлопець, — вернуся назад до саней, а звідти поїду дорогою«. Він повернув коні й поїхав назад. Довго їхав Василько проти вітру й снігу, а саней не було.

»Я десь узяв дуже праворуч, а треба ліворуч«, — подумав він і повернув ліворуч. В лісі було вже зовсім темно. На землі і в повітрі білів сніг та замерзлі стовбури дерев, вкриті снігом.

Василько їхав, а саней не було. Коні **стомілися** й спинилися. Йому було холодно й страшно . . . Він заплакав. Навколо вила **хуртовіна**. Холодний вітер крутив снігом, і Василькові згадалася тепла, світла батькова хата. Весело горить у хаті **каганець**. На столі стоїть кутя. Батько та дві сестрички сидять за столом, мати подає вечерю. Всі такі веселі, розмовляють, радіють. Хлопці та дівчата приносять вечерю, **поздоровляють** із святом, питають про Василька . . .

А може не радість, не щастя гостює в хаті? Може, мати плаче, що немає з ними Василька. Може, батько журиться та сумний-сумний сидить біля столу і не їсть вечері. Ох, коли б хоч виїхати з цього **мертвого** лісу, побачити доробгу, хату . . . Василько погнав коні. Вони знялися з місця й нешвидко пішли по глибокому снігу . . . Але що це? Василько виразно побачив свою хату. Йому здалося, що в маленьких вікнах світиться вогонь. Він зрадив і повернув до хати. А то був куц, обсипаний снігом, що здалека здавався хатою.

Василько й руки **опустів**. Що тут робити? Він глянув навкруги: великі дуби стояли в лісі, мов **страхóвища**, і простягали до нього свої чорні гілки. Василькові здалося, що це мертві люди простягають до нього свої руки... Йому стало страшно. Раптом щось зірвало Василькові шапку з голови... Холодний сніг посипався йому на голову... То гілка дуба **зачепіла** шапку й **збіла** її в сніг. Тільки Василько наважився злізти з коня по шапку, як десь у лісі далеко почулося: а-у-у-у! — і **лунбю** покотилося по лісі. А-у-у-у! — відгукнулося з іншого боку...

Василько **похолів** з переляку. Волосся піднялося догори, серце перестало стукати в грудях... Думка про вовків перелякала його... Він погнав коні й зник поміж деревами.

Нарешті виїхав на узлісся. За лісом було поле. На узліссі стояв хрест. Побачив хлопець хрест і **зрадів**.

»Це я на дорозі до села, де живе мій дядько . . . Вже не-далеко до села«, — подумав він. Виїхав на дорогу. Але що це за вогники **блімають** під лісом? . . . Що це чорне вору-шитьься на снігу? . . .

Враз коні **жахну́лися** і побігли вбік.

»Це вовки!« — зрозумів Василько. Він щосили погнав коні. Переляканий, без шапки, **запоробшений** снігом, мчався Василько по дорозі, назустріч холодному вітрові. За ним бігли два вовки, **вигина́ючи** сірі спини.

А хуртовина вила, крутила снігом і **заміта́ла** сліди.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й за-писати слова:*

- а) розіслáтися
- б) згрáя
- в) зді́мáтися
- г) замéт
- ґ) кóмір
- д) зверта́ти
- е) обтрúшувати
- є) трухля́вий
- ж) несподіванка
- з) збивáтися
- и) випряга́ти
- і) стóмлюватися
- ї) хуртовина
- й) кагане́ць
- к) поздоровля́ти
- л) опуска́ти
- м) страхо́вище
- н) зачіпа́ти
- о) луна́
- п) холóнути

2. *Запитання:*

- а) Яка була погода, коли Василько під'їхав до лісу?
- б) Чому він не помітив, як коні звернули вбік?
- в) Які це мало наслідки?
- г) Чому поламалися сани?
- ґ) Що помітив Василько, як пройшов наперед?
- д) Що він вирішив?
- е) Куди він поїхав верхи?
- є) Як везли його коні?
- ж) Чому він вирішив шукати сани?
- з) Чи він їх знайшов?
- и) Що йому згадалося?
- і) Як йому уявлялася батькова хата?
- ї) Що йому скинуло шапку з голови?
- й) Що Василько почув здалека?
- к) Що він побачив на узліссі й чому зрадів?
- л) Чого жажнулися коні?
- м) Хто гнався за Васильком?

- р) блімати
- с) жахáтися
- т) вигинáти
- у) замітáти

н) Скласти плян другого розділу оповідання.

3. *Мовна вправа 26-та.*
4. *Граматична вправа 26-та.*
5. *Подати синонім до слова «переляк».*

III

Вірядивши Василька, Яким зідхнув легенько. Він продав ялинку за добрі гроші. А гроші були потрібні: треба було викупити в шевця чоботи жінці, треба було й на Новий Рік дещо купити . . . Якимові було трохи шкода Василька, який так любив ту ялинку . . . Та що зробиш, коли біда: нема в що вдягнутися, нічого їсти . . .

Олена **пбралася** коло печі, поспішаючись, щоб не спізнитися з вечерею. Ніхто не помітив, як надворі пішов сніг. Коли це дівчатка, що бавилися під вікном, радісно крикнули:

— Сніжок! Сніжок! Пустіть нас, мамо, надвір!

Олена й Яким глянули разом у вікно.

— Ой, лишенько! Як той бідний Василько вернеться додому в таку негоду? — скрикнула Олена.

Яким вийшов надвір. Небо вкрито сніговими хмарами. Вітер забиває дух. Яким почав турбуватися. »Коли б ще яка біда не сталася хлопцеві«, — подумав він.

— Ну, що? — спитала Олена, коли чоловік увійшов до хати.

— Хуртовина . . . та, може, **вщухне** . . . Повинен би Василько вже надїхати . . .

А хуртовина не вщухала. Олена раз-у-раз виглядала у вікно, вибігала надвір і все зідхала . . . Вже зовсім темно надворі, а Василька не було.

Олена плакала. І нащо було посилати дитину проти ночі?! Наче без тих трьох карбованців не **обійшлось** б? Щоб з тих

грошей, коли через них можна втратити любу дитину?! Олена мучилася: вона уявляла собі, як Василько збився з дороги, як напали на нього вовки, як вони розривають на шматочки її любу дитину. Серце її облива́лося кров'ю, слюзи заливáли очі.

Яким мовчав, але турбувався не менше від жінки. Він **щохвилі́ни** виходив надвір, прислухався, як вие хуртовина, дивився в **тёмряву**, даремно сподіваючись побачити Василька, почути його голос.

Люди давно вже вечеряли, а в Якимовій хаті й забули, який сьогодні день. Дівчатка поснули, дожидаючи вечері. Старі сумували, і їжа не йшла їм на думку. Хлопець сусідів приніс вечерю.

— Просили вас на вечерю батько й мати і я вас прошу. Будьте здорові з Святим Вечером! — проказав він голосно і подав миску в хустці. — А де ж Василько? — спитав він згодом.

Олена **заголосі́ла**. Господи! Всі люди радіють, як Бог наказав, зустрічають велике свято. Тільки їх покарала доля — одірвала від неї любу дитину й кинула її в хуртовину на поталу вовкам . . .

Усю ніч **сум** літав по хаті, не давав бідним людям спати.

Вранці виплило ясне сонечко на небо поглянути, що зроби́ла ніч із землею. Вітер ущух, і чистий, свіжий сніг сявав сріблом під блакитним небом. Земля наче **вбра́лася** на Різдво в білу сорочку.

Як почало світати, Яким пішов до сусіда прохати коней їхати шукати Василька. Олена поїхала з ним.

Весело бігли коні, хоч дорога була вкрита снігом. Та не весело було на серці в Якіма й Олени. Вони дивилися в усі боки і боялися побачити якийсь слід Василька. Але **всю́ди** було **рівно**, біло. Сніг блищав, аж очі боліли дивитися на нього. Вїхали в ліс. Олена пильно дивилася між дерева. Їй усе здавалося, що вона бачить то сани, то Василькову одержу, то **кінські** ноги . . .

— Коли б хоч їхав хто, — обізвався Яким, — розпиталися б, чи не бачив чого в лісі . . .

Зустріли селянина з однією конячкою. Яким розказав йому про своє горе й почав розпитувати його.

— Я бачив по́ламані сани і на них ялинку, — сказав той. — Їдьте лісом праворуч.

— Ой! Нема вже мого Василька, немає моєї дитини! — заголосила Олена. Той крик стиснув болем Якимове серце.

Ще здалека було видно по́ламані сани, на них зеленіла ялинка. Олена перша підбігла до саней, почала припадати до них і тужити на весь ліс. Яким стояв, сумно схиливши голову.

»Так, — думав він, — Василька з'їли вовки«.

Враз хтось під'їхав. Яким оглянувся й не повірив своїм очам. Перед ним стояли його коні, а на санях сидів Петро, братів наймит.

— Ти звідки взявся?! — крикнув Яким.

— Господар послав мене по ваші сани. Ще й казав оцю ялинку відвезти до пана. Василько обламався вчора, збився з дороги й ледве дістався до нас уночі.

— То Василько живий?! — крикнули разом Яким і Олена.

— Авжеж живий. Оце недавно поїхали з нашим Омельком до вас.

— Слава Тобі, Господи! — зраділи батьки, що Василько живий.

Петро взяв ялинку на свої сани, а по́ламані сани поклали на Якимові. Яким поганяв коні, поспішаючи додому.

Василько вже був дома, як вони приїхали. Яким та Олена плакали з радощів і обнімали Василька.

— Ми вже думали, що не побачимо тебе . . . — казали вони.

А Василько весело щebetав, оповідаючи про свої пригоди в лісі.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

- а) виряджа́ти
- б) по́ратися
- в) вщуха́ти
- г) обхо́дитися
- г) облива́тися
- д) залива́ти
- е) щохви́лини
- е) те́мрява
- ж) голосо́йти
- з) сум
- и) вбира́тись
- і) кінський
- і) пола́маний
- й) тужі́ти
- к) найми́т
- л) взя́тись

3. Мовна вправа 27-ма.

4. Граматична вправа 27-ма.

5. Подати синонім до слова «хоробрий».

2. Запитання:

- а) Що в той час робилося в Якимовій хаті?
- б) Хто помітив, що йде сніг?
- в) Чого батьки злякалися негоди?
- г) Що казала мати Якимові?
- г) Як вона собі уявляла долю Василька?
- д) Чого Яким дивився в темряву надворі?
- е) Чи відбулася в Якимовій хаті різдвяна вечеря?
- е) Хто зайшов до них до хати?
- ж) Яка погода була на ранок?
- з) Чиїми кіньми поїхали батьки шукати сина?
- и) Чого вони оглядалися на всі боки?
- і) Що вони боялися побачити?
- і) Хто показав їм дорогу до поламаних саней?
- й) Що думали батьки, побачивши поламани сани?
- к) Хто до них під'їхав?
- л) Що наймит їм розповів?
- м) Хто повіз ялинку у панський двір?
- н) Хто повіз поламани Якимові сани?
- о) Про що весело щебетав Василько, як батьки повернулися додому?

СМІХОВИНКА

— Чи не знаєш, Орисю, чому в чоловіків волосся сівіє раніше, ніж вуса?

— Чому не знаю?! Бо вуса на двадцять років молодші.

Р О З М О В А

— Богдане, ми сьогодні читали в школі в читанці, що Московщина підкорила Україну понад двісті років тому.

— Так, Орисю, Московщина поневолила Україну, але не могла знищити українського вільнолюбного духу, що весь час намагається скинути з себе московське ярмо.

— Як українці боролися за волю?

— Е, сестричко, боролися, як могли й чим могли: словом, пером, працею, зброєю! Після занéпаду української гетьманської держави в 1764 році настали для нашого народу дуже тяжкі часи. Москва почала тиснути на українську мову, розуміючи, що мова об'єднує народ. З Москви почувлися голоси, що »української мови немає, не було й не може бути«.

— Отак казали??!

— Саме отак і казали й писали! І от серед українців знайшлися поети й письменники, які стали в обороні нашої рідної мови. Вони писали свої твори українською мовою і в них описували славне героїчне минуле нашого народу й кликали його на боротьбу за звільнення з неволі.

— Це ти, мабуть, говориш про Тараса Шевченка?

— Ні, Орисю. Першим з них був наш славний письменник Іван Котляревський, що жив від 1769 до 1838 року. Він звелічив минуле України згáдками про світлі часи нашого рідного краю. Його вважають батьком української літератури.

— Ми вчили його вірш »Де згода в сімействі . . .« і часом співаємо його в школі.

— А як воно було в Галичині? Вона теж була під московським пануванням?

— Галичина в ті часи налéжала не до Польщі, а до Австрії. Але між українцями була дуже поширена польська мова: українці вчилися в польських школах. До Галичини потрапили твори Івана Котляревського і мали великий

вплив на Маркіяна Шашкевича, що саме тоді **студіював** у Львові, щоб бути священиком. Під впливом Котляревського він і собі почав писати українською мовою для добра українського народу.

— Коли жив Маркіян Шашкевич?

— Жив він дуже недовго — лише 32 роки (від 1811 до 1843 року), але за своє коротке життя зробив дуже багато для **національного відродження** Галичини. В ті часи в українських львівських церквах священики **виголошували проповіді до парафій** польською мовою, вважаючи, що українська мова є лише мова **неписьмених** селян. **Студент** Маркіян Шашкевич перший виголосив проповідь в церкві Св. Юра українською мовою. Пізніше він писав свої твори українською мовою.

— Чи був Шашкевич за це покараний?

— Шашкевич не був за це покараний **засланням**, як, скажімо, Шевченко, але коли він став священиком, його призначали в дуже бідні **парафії**. Там він тяжко **бідував**, захворів на легені й молодим помер. Українці дуже шанують Котляревського й Шашкевича за те, що вони збудили українців з довголітнього національного сну, але найбільший **поштовх** у цьому напрямку зробив, **безперечно**, Тарас Шевченко. Своім могутнім **поетичним** словом він вказав шляхи для **збудження** українського народу і дальшого розвитку української мови. І цією своєю єдиною зброєю він зробив далеко більше для української справи, ніж могли б зробити тисячі озброєних вояків проти **потужної** Московщини.

За Шевченком пішли й інші українські письменники: Марко Вовчок, Євген Гребінка, Пантелеймон Куліш і багато, багато інших. Оце ті, що боролися за волю України словом і пером. А про тих, що за ці 200 років боролися зброєю, поговоримо іншим разом.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) занéпад
- б) звільнення
- в) величáти
- г) згáдка
- г) налéжати
- д) вплив
- е) студіювáти
- е) відрóдження
- ж) виголóшувати
- з) прóповідь
- и) парафія́нин
- і) заслáння
- ї) пара́фія
- й) по́штовх
- к) збу́дження

3. *Мовна справа 28-ма.*

4. *Грама́тична справа 28-ма.*

5. *Утворити гніздо слів до слова «поневоленний».*

2. *Запитання:*

- а) Як давно Московщина поневолила Україну?
- б) Як українці боролися за свою волю?
- в) Чи скорилися українці неволі Московщини?
- г) Коли занепала українська гетьманська держава?
- г) Хто став на обороні української мови? (Назвати імена).
- д) До якої держави раніш належала Галичина?
- е) Хто був будителем українського письменства в Галичині?
- е) Якою мовою виголошував свої проповіді Маркіян Шашкевич?
- ж) Яких покарань він зазнав?
- з) Скільки років жив Шашкевич?
- и) Хто з українських письменників найбільше спричинився до національного збудження українського народу?
- і) Назвіть ще інших українських письменників, які боролися за волю й національний розвиток України?

НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ

- 1) З ким поведéшся, від того й наберешся.
 - 2) Добре братéрство краще багатства.
-

Володимир САМІЙЛЕНКО (1864-1925)

УКРАЇНСЬКА МОВА

Діамант дорогий на дорозі лежав —
Тим великим шляхом люд усякий минав,
І ніхто не пізнав діаманту того —
Йшло багато людей і топтало його.

Але раз тим шляхом хтось чудовий ішов,
І в пилу на шляху діамант він найшов.
Камінець дорогий він одразу пізнав
І додому приніс, і гарненько, як знав,
Обробив, обточив дивний той камінець
І уставив його у коштовний вінець.

Сталось диво тоді: камінець засіяв,
І промінням ясным всіх людей здивував.
І палючим вогнем кольористо блищить,
І проміння його усім очі сліпить.

Так в пилу на шляху наша мова була,
І мислива рука її з пилу взяла —
Полюбила її, обробила її,
Положила на ню усі сили свої
І в народній вінець, як в оправу, ввела,
І як зорю ясну, вище хмар піднесла.

І на злість ворогам засіяла вона,
Як алмаз дорогий, як зоря та ясна.
І сіятиме ввік, поки сонце стоїть,
І лихим ворогам буде очі сліпить.

Хай же ті вороги поніміють скоріш, —
Наша ж мова сія щогодини ясніш!
Хай коштовним добром вона буде у нас,
Щоб і сам здивувавсь у могилі Тарас,
Щоб поглянувши сам на створіння своє,
Він побожно сказав: »Відкіля нам сіє?«

За Агатагелом КРИМСЬКИМ (1871-1941)

БУДЕШ, БАТЬКУ, ПАНУВАТИ, ПОКИ ЖИВУТЬ ЛЮДИ! (Пі́хорон Тараса Шевченка)

Це було понад 100 років тому.

Коли наш великий поет Тарас Шевченко вернувся з заслання, він мусів жити в місті Петербурзі. Петербург був тоді столицею Московщини. Там він через три роки й помер у 1861 році. На його бажання, яке він **ві́словив** у своєму **»Заповіті«**, його поховали в Україні, як він написав:

Як умру, то поховайте,
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій.

Одного гарного травневого дня до високого дніпровського берега в Каневі, — в той час мало відомого містечка, — під'їхав пароплав, що мав назву **»Кременчук«**. Він спинився біля зеленої кручі, яка переходила у високу гору, вкриту темним лісом.

В той день на березі зібралася **сі́ла-силénна** народу. Зійшовся увесь Канів, прийшли люди з близьких і далеких сіл; приїхали люди на **риба́льських** човнах з-за Дніпра. Ще **зрб́ду-ві́ку** не бачили канівські кручі стільки людей! Всі стояли в глибокому смутку і тільки гірке **зідха́ння**, що вививалося з грудей у **прису́тніх**, **пору́шувало** тишу.

З пароплава перекинуто на берег широкий поміст. Тим помостом виходили мовчазні й поважні чоловіки. На дужих плечах вони несли важку цінкову домовину, вкриту червоною китайкою — козацькою заслугою. У домовині Тарас — великий Кобзар, вірний син України. За домовиною йдуть його брати й сестри, родичі, друзі й знайомі Шевченкові. Всі прибиті горем, всі в глибокій жалобі! Це ж бо з далекого, чужого краю, з Петербургу, привезено тіло великого поета й пророка українського... Вчора домовина спочивала в Києві, а оце привезли її до Канева... Величезний натовп людей зустрічає пароплав, щоб провести батька Тараса в останню дорогу, в його вічний дім — на високу Чернечу гору, яка з того часу зветься Тарасовою.

Поставили важку домовину на віз і повезли понад самим Дніпром, крутим берегом до канівської церкви. На шляху зустріли домовину три священники з хрестами та хоругвами. Перед Тарасовою домовиною йшли священники, за ними несли образи й хоругви, а за домовиною йшла сила народу. Процесія зробилась такою пишною, що й сам у ті часи блискучий Петербург не бачив такого. В церкві відправили Панахиду й Вечірню.

У церкві домовина стояла два дні. На третій день поставили домовину на чумацький віз, але люди й слухати не хотіли, щоб везти той віз волами чи кіньми. Чоловіки самі взялися везти той віз і з сумом повезли Тараса через бálки й яри та узгір'я до місця вічного його спочинку, прокладаючи на гору вічну стежку. На чолі процесії несли портрет Шевченка, а за возом поволі ішов смутний люд.

— Пане, — каже крізь сльози якась дівчина до Грицька Честахівського, вірного Тарасового друга, що йде спереду сумної процесії, — хай відійдуть чоловіки... Дівчата повезуть батька Тараса...

— Добре, — каже Честахівський. — Спасибі вам, доні!..

Взялися до воза самі дівчата, обліпили його з усіх боків і везуть. Ті, що їм було ніяк за воза взятися, ламали білу

черемху й **зелене галúzзя** і встеляли дорогу Кобзареві. Чоловіки ж спереду валили дерева, що заступали дорогу і не давали проїхати домовині й пройти **численному** засмученому натовпові.

На кілька миль простяглася зелена, мов килим, дорога все вгору й угору, аж поки не спинився віз з домовиною над глибокою ямою на вершку гори, звідки видно »і лани **широкопóлі**, і Дніпро, і кручі«.

Над могилою священики **відпра́вили** панахиду, а Тарасові друзі говорили щирі **проща́льні** слова. Прощалися люди з своїм Кобзарем, дивилися на його портрет, поставлений у головах, намагалися навіки запам'ятати й зберегти в серці його **о́браз**.

Багато людей лишилося на ніч коло Тарасової могили. До ранку горіли вогнища на Тарасовій горі. Потім хто день, хто два, а хто й тиждень разом з Грицем Честахівським насипали височенну могилу.

А за всім тим **наглядáла** від самого Петербургу царська **полі́ція**: царський уряд боявся Тараса Шевченка навіть мертвого! . .

Понад сто років минуло з того часу, а Тарас Шевченко все живе й житиме в пам'яті українського народу. Взимку й улітку, в будень і в свято, в погоду й негоду в Каневі багато відвідувачів — з близьких і далеких сіл, з міст і з чужих країн. Бо не тільки українці, а й чужинці відвідують місце вічного спочинку **ге́нія** України — Тараса Шевченка.

Хоч Україна й **дотепéр** у неволі, але прокладена на Тарасову гору стежка не **зароста́є** й не заросте ніколи: наш **ге́нія́льний** поет і пророк Тарас Шевченко »буде панувати, поки живуть люди!«

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) братерство
- б) по́хорон
- в) вислóвлювати
- г) заповіт
- ґ) зідхання
- д) пору́шувати
- е) поміст
- є) домовина
- ж) проро́к
- з) на́товп
- и) хорóгва
- і) процесія
- ї) панахі́да
- й) вечі́рня
- к) узгі́р'я
- л) прокладáти
- м) відхóдити
- н) черéмха
- о) відправлáти
- п) óбраз
- р) наглядáти
- с) полі́ція
- т) гéній
- у) заростáти

2. *Запитання:*

- а) Коли помер Тарас Шевченко?
- б) Що він написав у своєму »Заповіті«?
- в) Що під'їхало до високого дніпрового берега одного травневого дня?
- г) Як винесли домовину Шевченка з пароплава?
- ґ) Чим була вкрита цинкова домовина?
- д) Куди поставили важку цинкову домовину?
- е) Як її повезли до церкви?
- є) Хто повіз домовину на чумацькому возі на гору?
- ж) Що несли на чолі процесії?
- з) Хто зголосився до Гриця Честахівського везти далі чумацький віз?
- и) Чим дівчата встеляли дорогу перед Шевченком?
- і) Що робили в цей час чоловіки?
- ї) Де спинився чумацький віз?
- й) Чому горіли вогнища на горі аж до ранку?
- к) Хто насипав над ямою височенну могилу?
- л) Чому петербурзька поліція наглядала за похороном Шевченка?
- м) Чи заростає й чи заросте стежка до цієї дорогої кожному українцеві могили?

3. *Мовна вправа 29-та.*

4. *Граматична вправа 29-та.*

5. *Утворити гніздо слів до слова »великий«.*

За Іваном КРИП'ЯКЕВИЧЕМ (1886-1967)

НОВА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

— Скажи, Сергію, чи ти чув про Визвольні Змагання?

— Аякже! Чув. Дідусь мій розповідав. Він сам брав участь у Визвольних Змаганнях.

— Зовсім недавно: якихсь 50 років тому. Український народ, хоч і **поневолений**, не забув про наше героїчне минуле. За 150 років після **скасування** Української Гетьманської Держави він знову взявся за зброю і **відновив** власну самостійну державу.

— Як це сталося?

— Долю українського народу змінила перша світова війна 1914 року. У березні 1917 року в Росії почалася **революція**; цар Микола Другий **зрікся престόла** і всі поневолені народи великої російської держави почали **активно боротися** за волю.

— В Україні теж почався визвольний рух?

— О так! Почалися **маніфестації**, наради, **з'їзди**. З'явилися українські прапори, почали співати наші **патріотичні** пісні, особливо наш національний **гімн** »Ще не вмерла Україна!« В Києві утворилася Українська **Центральна Рада**. Українська Центральна Рада **Універсалом** від 22 січня 1918 року **проголосила** самостійність України і утворила Українську Народню **Республіку** (УНР). Це був один з найважливіших днів в українській історії! УНР — була **демократична** держава. Всі її **громадяни** мали однакові права. Микола Міхновський кликав до утворення українського війська: без потужної армії держава не може існувати.

Ще наше військо не було добре **організоване**, як московські більшовики почали наступ на нашу молоду державу.

В бою під Крутами 29 січня 1918 року полягли лицарською смертю 300 українських київських студентів. Українська Центральна Рада мусіла залишити Київ.

— На тому Визвольні Змагання й закінчилися?

— О ні, друже! Українське військо під проводом Симона Петлюри і Січові Стрільці під проводом Євгена Коновальця рушили на Київ і за короткий час вигнали з України большевиків.

Визвольні Змагання мають довгу історію.

Директорія Народньої Республіки нав'язала добрі стосунки з Галичиною.

— А як було в той час у Галичині?

— 1-го листопада 1918 року українці Галичини проголосили незалежну від Польщі Західньо-Українську Народню Республіку (Листопадовий Зрив). Проти цієї Республіки виступили поляки й почалася довга боротьба за Львів.

— Чи об'єдналися УНР і Західньо-Українська Народня Республіка?

— Так! 22 січня 1919 року у Києві на Національному Конгресі проголошено об'єднання західніх земель з УНР і утворено Українську Народню Республіку — соборну. І знову почалася війна з большевиками.

В цій нерівній, але героїчній боротьбі нова українська держава упала, але український народ лишився нескорений і по сьогоднішній день.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

- а) участь
- б) престбл

2. Запитання:

- а) Коли були Визвольні Змагання?
- б) Що змінило долю українського народу?
- в) Де почалася революція?

в) маніфестація	г) Де утворилася Українська Центральна Рада?
г) з'їзд	г) Про що оголосив універсал 22 січня 1918 року?
г) гімн	д) Хто почав наступ на нашу державу?
д) проголошувати	е) Про що нам нагадують Крути?
е) республіка	е) Коли був Листопадовий Зрив у Галичині?
е) конгрес	ж) Коли й де об'єдналися УНР і Західня Україна у спільну соборну державу?
3. *Мовна справа 30-та.*
4. *Грамагична справа 30-та.*
5. *Утворити гніздо слів до слова »казати«.*
-

За О. ДАНСЬКИМ

С О Л О В Е Й К О

По обіді в село прийшов невеликий большевицький загін. Село було зруйноване. Попереду йшов лйтенант. Обличчя вояків були зморені, але лйтенант **різким** криком підганяв вояків. За селом, де шлях завертав до лісу, старшина подав **команду** спинитися. Він почав уважно розглядати **місцевість** у далековід.

Раптом тищу літнього дня порушило **твóхкання** соловейка. Вояки й сам лйтенант уважно прислухалися. І раптом

зовсім близько від себе помітили хлопчика років тринадцяти, що сидів на траві коло **рівчакá**. Без шапки, в зеленій сорочці, він був мало **помітний** на зелені. Хлопець щось стругав, притиснувши до грудей шматок дерева.

— Ей, хлопче, — гукнув до нього лейтенант. — Ану, покажи!

Хлопчик вийняв з рота невеличку річ і, поглядаючи на лейтенанта веселими очима, подав її лейтенантові. Це був **березовий свіщик**.

— Добре зроблено, малий! Добре! — **покива́в** головою лейтенант. — Хто тебе навчив так **свисті́ти**?

— Я сам навчився . . . Я й по-зозулячому вмію **кува́ти**!

І хлопчик закував зозулею. Потім знов приклав свищика до губ і засвистав.

— Ти один у селі? — розпитував лейтенант, дивлячись у далековид.

— Як то один? Тут і горобців багато, і ворон . . . А соловейко — я один!

— Ех ти, **обідранче**, — перебив його большевик, — я питаю тебе, чи є тут люди?

— Е, людей тут з самого початку війни немає, — відказав хлопчик. — Як почалася **стріляни́на** й село загорілося, всі давай кричати: »Звірі, звірі йдуть« . . . — і повтікали.

— А ти чому не втік?

— Хотів на звірів поглянути. Коли я був у місті, там показували за п'ятдесят копійок коняку, таку завбільшки, як теля.

— **Придуркуватий!** — сказав лейтенант, звертаючись до вояків. — Ну, а шлях на Василівку знаєш?

— Як не знати? — відповів хлопчик. — Ми з дядьком Юхимом туди ходили біля **мли́на** рибу ловити. **Щу́ки** там які!!! Гусенят ковтають!

— Добре, веди. Як добре проведеш — дам тобі оце, — і ляйтенант показав йому запальничку. — Як зведеш з дороги — голову тобі здійму із свищиком разом. Зрозумів?

Загін вирушив. Попереду, поруч із ляйтенантом, ішов хлопчик. Він то співав соловейком, то кував зозулею, махав руками, зривав гілля, нагинався за **шішками**, підкидав їх ногами. І так був **зайнятий** тим усім, що, здається, не цікавився ні большевицьким загonom, ні старшиною. Ліс усе **густішав**.

— А що у вас кажуть про тих . . . про повстанців? Чи є вони тут? — спитав ляйтенант.

— Це гриби такі? Ні, не **вóдяться**. Є у нас тільки **лисички**, **маслюкі**, **ріжки** . . . — відповів хлопець.

Старшина тільки плюнув і вилаявся. Далі йшли мовчки.

* * *

У лісі, поклавши рушницю під деревом, лежало кілька чоловіків. Часом вони стиха говорили кілька слів і обережно, **розсуваючи** гілля, дивилися в далечинь.

— Чуєте? — раптом спитав один, трохи підвівся, повернув голову в той бік, відкіля чути було пташиний спів. — Соловейко!

— Може, тобі почулося? — обізвався другий, а все ж таки витяг чотири **гранати** й поклав перед собою.

Тьохкання соловейка вже було добре чути. Вони лежали **нерухомо**, тільки **пóшепки** рахували: один, два, три, чотири, п'ять . . .

— Тридцять два вояки, — нарахували вони, прислухаючись до пташиного співу. — Два **скоростріли** з ними! — додали вони, почувши кування зозулі.

— Треба перевірити, — беручи **автоматичну** пістоль, — сказав один.

— Так от що, друзі, — швидко сказав сотенний **командір**. — Трохим і Степан пропустять їх наперед, а коли ми почнемо, то ви нам допоможете. Але не забудьте про соловейка,

щоб йому щось погане не трапилося . . .

Через кілька хвилин за молодими деревами з'явився большевицький загін. Соловейко свистів ще з більшим захопленням.

Большевики вийшли на лісову галявину.

Раптом, ніби луна, почувся інший півсвист з глибини лісової хащі. Хлопчик, що йшов скраю, кинувся, мов перелякане зайчєня, в глибокий ліс. Загрімїли постріли. Не встиг большевицький лейтенант вхопитися за пістоль, як упав на стежку . . . За ним один по одному падали вояки-большевики. Стогін і вігуки залунали в лісі . . .

* * *

Наступного дня на старому місці біля рївчакá сидїв хлопчик і щось стругав. Від часу до часу оглядався на шлях, ніби чогось чекав. З його уст злітала мелодія, яку не міг би відрізнїти від співу соловейка навіть досвідчений птахолів.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

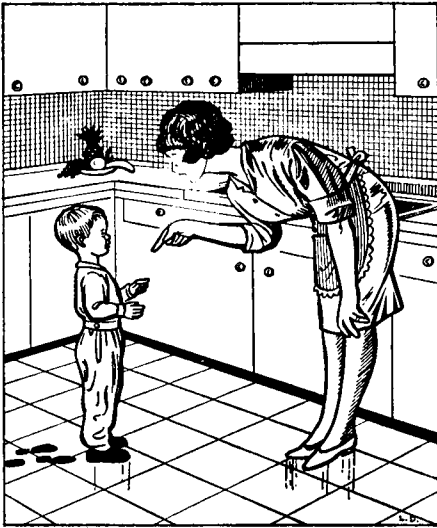
- а) лейтенант
- б) старшина
- в) команда
- г) місцевість
- ґ) далековід
- д) тьохкання
- е) рївчак
- є) свїщик
- ж) свистїти
- з) обїдранець
- и) стрїлянина
- і) млин
- ї) цїука
- й) запальнїчка
- к) граната

2. Запитання:

- а) Куди прийшов большевицький загін?
- б) Що большевики почули?
- в) Хто тьохкав соловейком?
- г) Що хлопчик робив?
- ґ) Якого він був віку?
- д) Про що розмовляв з ним лейтенант?
- е) Що і як відповідав їм хлопець?
- є) Як назвав його лейтенант?
- ж) Що йому запропонував старшина?
- з) Що він хлопцеві за це пообіцяв?
- и) Що відповїв хлопець на запитання про повстанців?
- і) Хто лежав у лісі під деревом?
- ї) Що повстанці почули?
- й) Що їм висвистїв хлопець?
- к) Як повстанці приготувалися зустріти большевицький загін?

- л) скоростріл
- м) командір
- н) захоплення
- о) півсвіт
- п) стогін
- р) вигук
- с) мелодія
- т) відрізняти
- у) птахолів

- л) Чим скінчився бій між повстанцями й большевиками?
 - м) Як врятувався соловейко?
 - н) Чого він знову сидів біля рівчачка наступного дня?
3. Мовна вправа 31-ша.
 4. Граматична вправа 31-ша.
 5. Подати синонім до слова «говорити».

СМІХОВИНКА

— Бійся Бога, Васильку!

Я тількищо помила підлогу, а ти ногами такого бруду наніс!

— А що ж? Я маю на руках ходити, чи як?

ПРИПОВІДКИ

- 1) Старий друг — краще нових двох.
- 2) Так за батьків було, так і нам робити треба.

КОРОТКИЙ РЕЙД
(Спогад учасника Визвольних Змагань)

I

У селянській хаті близько містечка Вапнярки на Вінничині куняє біля телефону черговий телефоніст. На лаві спить одягнений старшина. На долівці на соломі сплять зв'язкові козаки.

Раптом дзвонить телефон. Телефоніст хапає слухавку й говорить: »Штаб 25-го гарматного полку слухає«.

— Говорить штаб дивізії. Покличте до телефону чергового старшину! — Телефоніст збудив чергового старшину. Той швидко підійшов до телефону.

— Запишіть наказ, пане сотнику.

— Прошу диктувати наказ, — гукнув у слухавку сотник Литвинчук. — Я запишу. — Тим часом телефоніст будить зв'язкових козаків.

— Прошу перечитати, що ви записали, — чути голос з штабу дивізії. — Бажаю успішного рейду!

— Дякую, пане осавуле!

Сотник Литвинчук наказав зв'язковим запросити командира полку і ще кількох старшин, а сам розгорнув на столі мапу й почав її студіювати. За кілька хвилин у селянській хаті було повно старшин. Увійшов і високий, мужній командир полку Леонід Климко. Він швидко підійшов до столу, уважно перечитав наказ, схилився над мапою і при неясному світлі гасової лампи заходився пильно її студіювати, а тоді звернувся до присутніх:

— Штаб дивізії поінформований, що 14-та большевицька армія має сьогодні зробити вирішальний наступ на позиції Залізної Дивізії, щоб прорватися на Вапнярку. Командир нашої дивізії, отаман Кудрявців, наказує зробити короткий

кінний рейд і обстріляти гарматним і важким кулеметним вогнем лівий фланг большевицького війська. За годину біля штабу мають бути кінна рбзвідка, гірська гармата, три важких кулемети, всі старшини штабу й усі, що мають коней: джури та з оббзу. Тільки підполковник Тоцький та осавул Окорський мають лишитися в штабі полку. Рейдом буду командувати я.

Всі в поспіху розійшлися. В селі заметушилися козаки: сідлали коней, запрягали коней у вози з кулеметами, а гарматі лаштували гірську гармату. О шостій годині ранку все було готове до рейду. Швидко вийшов із штабу полковник, спритно скочив на свого сірого коня, оглянув весь загін і наказав:

— Хорунжий Дідок і козак Черноокій в дозір на 800 кроків вперед! Хорунжий Гальченко й козак Люшня в дозір на 400 кроків!

Полковник виїхав наперед загону. Почекав трохи, поки дозори досягли потрібної віддалі і скомандував рушати.

Загін рушив. Коні швидко бігли, здіймаючи порох. Вози з кулеметами торохтіли. Гірська гармата гупала на виббїнах дороги. Сонце вже добре грїло. Спївали жайворонки в небї. Зграями ходили на полях ворони, шукаючи хробаків. Козакам не було охоти втїшатися красою природи: рейд був небезпечний — сили малі і в глибокому запїллі...

Але полковникові вони вірили, знали, що не заведе в бїду...

З лївого боку на обрїї видно було лісок. Пострїлів не чути. Большевики ще не почали наступати.

— Ми вчасно приїхали. Можна дати відпочити і людям, і коням, — сказав полковник штабним старшинам: сотникам Марченкові й Литвинчукові. Спустилися в долину. Полковник підніс руку й загін спинився. Лїворуч від дороги, як стїна в півтора метра, кукурудзяне поле, за яким майже не видно вершників. Коні всі в милі. Козаки відпочивають після швидкої їзди.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) рейд
- б) телефоніст
- в) долівка
- г) зв'язковий
- ґ) штаб
- д) дивізія
- е) наказ
- є) осавул
- ж) позиція
- з) розвідка
- и) кулемет
- і) джура
- ї) обóz
- й) поспіх
- к) хорунжий
- л) дозір
- м) віддаль
- н) здійсмати
- о) хробак
- п) обрій
- р) вершник

2. *Запитання:*

- а) Що робив черговий телефоніст?
- б) Де спали зв'язкові козаки?
- в) Що почув телефоніст з штабу дивізії?
- г) Який наказ дістав черговий старшина з штабу дивізії?
- ґ) Кого він запросив до хати?
- д) Що робив, прийшовши, командир полку?
- е) Про що він сповістив присутніх?
- є) Як готувалися козаки до рейду?
- ж) Коли все було готове до рейду?
- з) Кого призначив командир в дозори?
- и) Як рушив у рейд загін?

3. *Мовна вправа 32-га.*

4. *Грамматична вправа 32-га.*

5. *Подати синонім до слова «куняти».*

II

Раптом почулися три гарматних вибухи з большевицьких позицій. Три **шрапнелі** розірвалися в повітрі, десь за чверть милі від позиції загону.

Наступ москалів почався. Їхня **артилерія** стріляла на позиції Залізної Дивізії. Полковник, повернувшись до загону, наказав рушати.

Проїхали ще з півмилі. Большевицькі гармати гуркотіли **безперестанку**. Їм зрідка відповідали українські гармати.

Полковник підкликав штабних старшин, що їхали поруч із ним, і каже:

— Може большевики виставили заставу, щоб забезпечити свій лівий фланг. Може навіть і з кулеметом. Нам доведеться змінити плян наступу. Їдьте, сотнику Марченко, до переднього дозору й керуйте розвідкою. Якщо в лісі ворога немає, махніть шаблею в бік лісу. Якщо ж є хоч найменша підозра на заставу, махніть шаблею в протилежний бік від лісу. Тоді ми поїдемо до тієї балки й будемо вести наступ пішки.

Як вихор полетів сотник Марченко до переднього дозору. Полковник зупинив загін біля кукурудзяного поля.

Сотник Марченко під'їхав до переднього дозору й наказав їхати не дорогою, а полем, на віддалі 100 кроків один від одного. Так їхали далі. Ліс уже близько. Сотник в далековид побачив, що з лісу вибігло два хлопці. Крикнув: »Чорноокий, **переймі** хлопців!« І **невдóвзі** сотник уже питає хлопців:

— Чи є москалі в лісі?

— А ви українці? — запитався, усміхаючись, старший.

— Москалів в лісі немає. Ми полякалися — думали, що нас спинили москалі! — додав другий.

— За цим лісом є горби. З них ми бачили москалів. Ми можемо показати вам дорогу до тих горбів.

З-за лісу чути було кулеметну стрілянину. То москалі вели наступ **пiхóтою**.

Сотник Марченко тричі помахав в бік лісу шаблею і побачив, як те саме зробив старшина заднього дозору. Хлопців посадили на коні за спинами козаків. За п'ять хвилин уже були в лісі. Чути було, як вози й гармата вже торохтіли по дорозі до лісу, а кіннота мчала навпростець до нього.

Старшини, що вже добігли до горбів за лісом і глянули в бік бою, усміхнулися з **задовóленням**. Кращої позиції для флангового **удáру** на ворога не можна було б і бажати.

Сотник Марченко наказав хорунжому бігти до полковника й розповісти йому, що вони за лісом побачили.

За якихось п'ять хвилин кулеметники вже ставили свої кулемети між кущиками на горбах, а козаки й старшини взялися за рушниці.

Враз заторохтіли кулемети й рушниці. Чути й гірську гармату з позиції за лісом.

Большевицьке військо під таким потужним вогнем почало тікати. Видно було, як багато забитих і поранених москалів падали на землю.

Коли **рештки** московської піхоти вже підбігали до яру, щоб там заховатися, полковник Климко гукнув у телефон:

— Наказую гарматі їхати до долини, де ми відпочивали! — А тоді звернувся до загону: — Дякую, хлопці! Біжіть до возів! По два козаки на допомогу кулеметникам бігцем тягти кулемети до возів! Два козаки допомогти телефоністові зібрати телефонний **дріт**! Всім бігти до коней! Бігти від лісу не купами й не по дорозі, а полями! Кулеметникам взяти хлопчаків на свої вози й гнати коней аж до долини! Наше завдання блискуче виконане! Але треба поспішати, бо за хвилину-дві можна чекати сюди московської шрапнелі й гранат.

Увесь загін побіг до коней. З гуркотом тягли кулемети, і за кілька хвилин увесь загін був уже на протилежному боці лісу.

Раптом у лісі загуло від багатьох вибухів большевицьких гранат і шрапнелів. Але стріляли вони по горбах, де наших уже не було.

Останнім залишив позицію сотник Марченко: його кінь мов **збожев'їлів**, ставав **дїбки**, бив задом. І тільки діставши від свого господаря доброго **наг'яя**, затих. Сотник стрибнув на нього, але підганяти коня не треба було: наляканий вибухами, він летів, як стріла.

Незабаром увесь загін зібрався в долині. Кругом веселі обличчя. Сміх та **ж'арти** . . . Коням дали **вівса**. А три дозорці охороняють відпочинок і стежать, чи не буде якогось руху від лісу.

Полковник Климко зібрав старшин і сказав:

— Москалі зробили дві помилки — вони не поставили дозорців на флангах їхнього наступу і не обстріляли шрапнелями дорогу до ліска. Тому ми мали змогу завдати їм великих втрат, а самі не маємо ні забитих, ні навіть пораниених. Треба ще подякувати цим двом хлопцям-героям: вони зберегли нам багато часу. — Полковник підійшов до хлопців й **потіснув** їм руки.

Відпочивши, загін вирушив. Хлопці дивилися вслід козакам, а потім подалися вбік від дороги й скоро зникли в **гуща́вині** кукурудзяного поля.

Коли загін в'їздив у село, де стояв штаб, полковник повернувся до загону й сказав:

— Сотнику Марченко, заспівайте пісню! Хай і село й козаки, що не були з нами в рейді, почують, що загін повертається з піснею, а не з сумними спогадами.

І залунала козача пісня:

Ой, на горі та женці жнуть.

Ой, на горі та женці жнуть.

А весь загін **бадьоро** підхопив:

А попід горою, попід зеленою
Козаки йдуть! . .

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) шрапнелі
- б) артилерія
- в) застава
- г) підбозра
- г) піхота
- д) задоволення

2. *Запитання:*

- а) Як почався большевицький наступ?
- б) Що наказав полковник?
- в) Що полковник наказав робити сотникові Марченкові?
- г) Що наказав сотник Марченко передньому дозорові?
- г) Хто вибіг з лісу?

е) удáр	д) Що зробив козак Чорноокий?
є) рéшткн	е) Про що розпитував сотник хлопців?
ж) телефонний	є) Що відповіли хлопці?
з) дрíт	ж) Чим стріляли українці?
и) божевóлн	з) Хто переміг в цьому бою?
і) нага́й	и) Що телефонічно наказав робити полковник?
ї) жарт	і) Кому він подякував?
й) овéс	ї) Чому сотник Марченко останнім виїхав з лісу?
к) потискáти	й) Що сказав полковник, зібравши старшин?
л) гуцáвнá	к) Що сказав він хлопцям?
3. <i>Мовна вправа 33-тя.</i>	л) Куди побігли хлопці?
4. <i>Граматична вправа 33-тя.</i>	м) Що наказав полковник сотникові Марченкові?
5. <i>Утворити гніздо слів до слова »берегти«.</i>	н) Як вертався загін до села?

СМІХОВИНКА

— Івасю, злізь з того високого дерева. Уже гримить — громовіця буде!

— Нічого, тату, я й тут почую!

НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ

- 1) Скажи мені, хто твій товариш, тоді я скажу тобі, хто ти.
 - 2) З добром дружись, а лиха стережись.
-

Леся ХРАПЛИВА

ЗАГРАЮТЬ ДЗВОНИ...
(На спогад про 22-ге січня 1919 року)

День морозяний. Глибокий На дорозі сніг. В гості Ромчик кароокий До дідуся біг.	Де почули всі у січні, У бурхливий час: По неволі довговічній Воля йде до нас!
По дорозі аж до хати Черевичків слід. Казку став розповідати Про минуле дід.	В дідуся в очах вже сльози... Впала книжка з рук. Про майбутнє казку може Розказати внук:
Показав в книжках картини: В Києві майдан, Де читали: »Україна Вільна, без кайдан!«	Як нові заграють дзвони І настане час — Принесуть борців загони Волю знов до нас!

Прочитають на майдані,
Де Софії храм,
Що Держава знов повстане
І цвістиме нам!

СМІХОВИНКА

Бабуся попросила шестилітнього внука, щоб подав їй води
напитися. Напилася бабуся та й каже:

— Щоб ти такий здоровий був, як оця водичка!
— Мені про здоров'я байдуже! — обізвався хлопчик, —
я краще меду хотів би!

ГОЛ. ОТАМАН СИМОН ПЕТЛЮРА

Борис ЛИСЯНСЬКИЙ

НА СМЕРТЬ ПЕТЛЮРИ

На тихім цвинтарі в далекій чужині
Спокійно спиш ти по житті бурхливім,
І мариш у довічнім сні
Народ свій змучений побачити щасливим.

Щоб він, звільнившись навіки від кайдан,
Попростував вперед шляхами слави
Й замість раба господар став і пан
Своєї власної потужної держави.

Великая, священная мета
Нам запал дасть, дасть духу творчу силу,
Прийдуть дні радощів і воля золота
Осяє, Батьку наш, твою святу могилу!

І, осягнувши долі височин,
Відроджена, щаслива Україна
Вшанує гідно героїчний чин
Свого улюбленого сина.

За **»КРИЛАТИМИ«**

Г Е Р О Я М С Л А В А !

Щороку у місяці травні ми віддаємо пошану нашим великим героям, які в боротьбі за волю і долю Українського Народу, за його державну самостійність і незалежність віддали своє життя. Серед цих героїв в новій історії України на першому місці стоять у нас:

Симон Петлюра — Президент Української Держави 1919-1922 рр. і Головний Отаман Збройних Сил України. 25-го травня 1926 року його вбив московський вісланець Шварцбард на вулиці столиці Франції, Парижу, вистріливши в нього сім куль.

Євген Коновалець — полковник Української Армії, організатор Корпусу Січових Стрільців і творець Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів. Загинув від московської бомби 23-го травня 1938 року в Голляндії.

Роман Шухевич — генерал-хорунжий відомий як Тарас Чупринка, Головний Командир Української Повстанської Армії — УПА. Загинув лицарською смертю 5-го березня 1950 року біля Львова, в бою проти московсько-більшевицьких військ.

Степан Бандера — провідник збройної революційно-визвольної боротьби українського народу. Загинув 15-го жовтня 1959 року в Німеччині, в місті Мюнхен, від отрути з пістоля московського висланця Сташинського.

Вшановуючи їхню світлу пам'ять, ми хочемо наслідувати їхні великі і величні вчинки, хочемо бути такими, як вони, які жили й працювали та боролися для України, для щастя українського народу. Ми згадуємо їх з гордістю, вчимо про них, читаємо про їхнє життя і про їхні діла, і радіємо, що ми є дітьми того самого народу — Українського Народу.

ЗАВДАННЯ:

1. Запам'ятати й записати слова:

- а) пошана
- б) президент
- в) висланець
- г) творець
- г) націоналіст
- д) провідник
- е) отрута
- е) наслідувати
- ж) вчїнок

3. Мовна вправа 34-та.

4. Граматична вправа 34-та.

5. Утворити гніздо слів до слова »провадити«.

2. Запитання:

- а) Коли віддаємо ми пошану нашим великим героям, що віддали своє життя у боротьбі за волю й долю Українського Народу?
- б) Хто був Симон Петлюра?
- в) Де й коли він забитий?
- г) Як загинув полковник Євген Коновалець?
- г) Коли і де це було?
- д) Хто був Роман Шухевич?
- е) Коли і де він загинув?
- е) Хто був Степан Бандера?
- ж) Як він загинув?
- з) Коли й де це було?
- и) Чому ми згадуємо їх з гордістю?
- і) Чому ми радіємо, що належимо до Українського Народу?

ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ

Листопад — місяць Великого Зриву, який охопив усі землі Західньої України, що віками перебували в неволі аж до 1918 року. Не зважаючи на дуже довге перебування в неволі, українські батьки передавали своїм дітям любов до України, вірність своєму народові й заповідали їм далі боротися за Українську Державу. І коли в 1918 році ослабла Австрія, що володіла тоді Галичиною, українці Західньої України створили у Львові Українську Національну Раду, яка проголосила відновлення української державности на західніх українських землях.

В ніч на 1-ше листопада 1918 року українське військо обеззброює всі чужиніцькі війська в місті Львові й бере під

Митрополит Кир Андрей Шептицький

свою охорону урядові будинки. Слідом за Львовом українці перебирають владу в інших містах Галичини, а за кілька днів відбуваються такі самі події в Буковині і в Закарпатті.

Так в Листопаді в 1918 році утворюється Західньо-Українська Народня Республіка.

Це була надзвичайно радісна подія для Західньої України. Скрізь лунав український гімн «Ще не вмерла Україна!», а на урядових і приватних будинках повівали українські національні прапори. До тих радісних подій приглядався з великою втіхою Митрополит Кир Андрей Шептицький, що так любив Український Народ і тішився його звільненням з неволі.

22-го січня 1919 року Західньо-Українська Народня Республіка в місті Києві об'єднується з Українською Народньою Республікою в єдину Українську Соборну Державу.

1-ше Листопада 1918 року відоме в українській історії під назвою Листопадового Зриву і ту подію щороку святкують українці у всьому вільному світі.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) зрив
- б) охóплювати
- в) перебува́ння
- г) вірність
- ґ) осла́блювати
- д) відно́влення
- е) охорóна

- 3. *Мовна вправа 35-та.*
- 4. *Граматична вправа 35-та.*
- 5. *Подати синонім до слова «бажати».*

2. *Запитання:*

- а) Що ми називаємо Листопадним Зривом?
- б) Коли він був?
- в) Що сталося з Австрією?
- г) У якому місті українці захопили владу в свої руки?
- ґ) Що українці створили?
- д) Які українські землі пішли слідом за Галичиною?
- е) Коли Західньо-Українська Народня Республіка об'єдналася в місті Києві з Українською Народньою Республікою?
- е) Що утворили ці дві Українські Народні Республіки?

За Івгою ШУГАЙ

ЛИЦАРІ КРУТ

Був січневий морóзний день 1918 року. Маруся сиділа край вікна й дивилася на сіру, сумну, ледве притру́шену снігом вулицю Києва. Швидко пробігали прохóжі, мов утікали від холоду.

»Чи довго так ще буде? — думала Маруся. — Різдво минуло, Водóхрищі нема . . . У шкільних будинках лежать по-

ранені. Учителі десь у війську. І тато у війську. Мама поїхала на село по харчі. А Микола ще вранці кудись пішов і не вернувся».

— Бабуню, де Микола?

— Та він, дитино, побіг вписуватися до війська: учора проголосили Незалежну Українську Державу.

— Куди ж йому до війська?! Йому ж тільки п'ятнадцять років!

— Видно, треба Україні й таких вояків, — зідхнула бабуня, підкидаючи в піч **порубані** старі крісла. Журилася вона, чим будуть палити завтра . . .

Сиділи мовчки, гріючи руки біля невеличкої печі. Сиділи так цілий день, не ївши, бо було дуже мало їжі у них. Увечері почули під хатою **швидкі** кроки. Двері відчинилися і вбіг Микола.

— Бабуню, благословіть! Іду на **фронт!** — крикнув радісно.

— Дитино моя! — **заломіла** руки бабуня. — Або ти знаєш, що таке фронт?

— Благословіть, бабуню, бо ось, бачите, ні батька, ні матері!

Бабуня швидко поставила на піч чайник, дістала шматок хліба, поклала тремтячими руками на стіл і промовила:

— Хоч з'їж та випий!

Коли Микола **нашвидку** проковтнув гарячий чай, бабуня взяла в руки малу іконку Матері Божої з Софійського Собору.

— Хай Бог благословляє тебе, дитино моя!

Зняла з шиї хрестик і дала Миколі.

— А в якому ти курені? — спитала тихо Маруся.

— У **студентському**, сестричко, — гордо відповів Микола.
— Там усі такі, як я — молоді. Ми сьогодні охороняли **Педагогічний Музей**, де засідає Центральна Рада. А завтра, може, виїдемо на фронт. Ну, прощайте!

І Микола весело вибіг, немов би йшов до товариша в гості. Бабуня тихо плакала.

— Та що це ви, бабуню, вже похорон справляете? — сказала Маруся.

— Та й справді, краще молитися. Все ж, вони **занадто** ще молоді на війну. І їх так мало! Їх сотні — а в московському війську тисячі.

Сумно минали дні. Приїхала мама з села, привезла харчів. Але ніхто й їсти не хотів. Чекали вісток. Ні тата, ні брата. Чули: студентський курінь десь аж під Крутами.

Маруся не виходила з хати, бо на вулицях весь час була стрілянина. Аж одного дня хтось сказав, що до Києва вступили синьожупанники, і між ними бачили Марусиного батька. Дівчинка **закуталася** у теплу бабунину хустку й **вибігла** на вулицю. **Затрималася** на Хрещатику.

Від Дніпра віяв морозний вітер і **трусів** снігом. І побачила Маруся військо — чудове військо в синіх жупанах і **смушевих** шапках. Вояки йшли, **вибиваючи такт**.

— Тату, тату! — **закричала** Маруся. Ось ішов її тато **скраю!**.. Вона підбігла й ухопила його за руку, але він глянув на неї **почервонілими очима** і показав рукою вниз Хрещатика.

— Дивись, дитино! Це ховають хлопців — героїв, що згнули під Крутами. Там і наш Микола.

Хрещатиком посувався інший похід — на Аскольдову могилу. Йшла військова старшина. Священики співали »за **спокій**«. За ними на возах везли у домовинах молодих лицарів. Згнули вони 30 січня 1918 року під Крутами. Триста їх ставили спротив трьом тисячам москалів. Але ні один не здався в полон.

Маруся не плакала за братом. Вона йшла з гордо **піднесеною головою**, співаючи »вічна пам'ять« **своєму братові-героеві та його друзям**.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) морозний
- б) притрушений
- в) прохóжий
- г) Водóхрища
- г) порубаний
- д) швидкий
- е) фронт
- е) нашвидку
- ж) студéнтський
- з) педагогíчний
- и) занáдто
- і) кúтатися
- ї) затрíмуватися
- й) трусіти
- к) смушевий
- л) такт
- м) скраю
- н) спóкій

3. *Мовна вправа 36-та.*

4. *Граматична вправа 36-та.*

5. *Подати синонім до слова »нашвидку«.*

2. *Запитання:*

- а) Про який час і місто говорить в оповіданні?
- б) Про що думала Маруся, сидячи біля вікна?
- в) Куди побіг її брат Микола?
- г) Що почули бабуся й дівчина надвечір?
- г) Що сказав Микола, як ускочив до кімнати?
- д) Як на це відповіла бабуся?
- е) Якою іконкою вона благословила внука?
- е) Що вона повісила йому на шию?
- ж) До якого куреня належав у війську Микола?
- з) Що охороняв студентський курінь попереднього дня?
- и) Чого Маруся не виходила з хати?
- і) Яке військо прийшло до Києва?
- ї) Кого Маруся в тому війську побачила?
- й) Що батько їй показав?
- к) Куди повезли ховати юнаків із студентського куреня?
- л) Коли вони всі до одного загинули?
- м) Чому була горда Маруся за брата й його друзів?

НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ

- 1. За Рідний Край — життя віддай!
 - 2. В еднанні сила, в еднанні успіх перемог!
-

Б А З А Р

I

Після закінчення Визвольних Змагань, коли був підписаний мирний договір між Росією і Польщею, українська армія була інтернована в Польщі, де її тримали у таборах за залізними ґратами. Українська армія клопоталася, щоб польський уряд дозволив організувати похід на північ України, щоб спробувати визволити хоч частину України з-під російської влади. Поляки дали українським добровільцям зброю й набої, але в дуже малій кількості. Все ж таки кілька сотень козаків та старшин розпочали партизанський рейд, відомий в українській історії під назвою Другого Зимового Походу. В боях з російським військом вони пройшли сотні миль. Селяни допомагали їм, чим могли, але зброї в селян не було, щоб підсилити український загін.

Недалеко від містечка Базар, знесілені, без набоїв, з багатьма пораненими, герої-партизани були оточені москалями і 359 старшин та козаків були постріляні. З того часу українці в вільному світі згадують і вшановують партизан-героїв Другого Зимового Походу.

* * *

На узліссі герої-партизани Другого Зимового Походу, оточені москалями, дострілювали останні набої. Московські кулемети торохтіли, рвалися московські гранати.

Молодий козак Петро Корнієнко стояв у досить глибокій ямі за поваленою буревієм сосною. З ями йому було зручно стріляти, але набоїв уже не було . . . Він глянув на московський загін, що був уже ярдів за 600 від партизанської оборонної лінії. Раптом почув »дж . . . дж . . .« і не встиг навіть присісти, як ворожа граната розірвалася коло самої ями, в якій він сидів. Відчув гострий біль у правій руці і втратив свідомість.

Хвилини за десять прийшов до пам'яті. **Усвідомив**, що він лежить у ямі, а поверх нього вибухом гранати **навалене** на нього гілля ялинки й зрозумів, що саме це гілля врятувало його від смерті. Партизанських пострілів не було чути. **Очевідно** їхній партизанський загін відступив . . . Але куди? Вони ж оточені . . .

Раптом в голові пролетіла думка: »Незабаром сюди придуть москалі. Це смерть . . . Тікати? Але куди? . . . Голова болить . . . **Слабість** в усьому тілі . . . Це гілля вже раз врятувало мені життя. Може, врятує й вдруге« . . .

Лівою рукою **настягав** на себе якнайбільше гілля, щоб під ним його не було видно. Густо падав сніг, і за кілька хвилин його схованка вже була **присіпана** снігом. Лежав тихо. Прислухався . . . За півгодини почув голоси й швидкі кроки. Москалі наближалися. Почув розмову російською мовою: »Швидше! Швидше! Петлюрівці відступили. Не мають набоїв. Мусимо захопити їх у полон, поки видно«.

Москалі майже побігли. Хвилини за п'ять інша **група** з поспіхом пройшла біля нього. І знову в лісі тихо. Згодом ще якась група, не поспішаючи, пройшла повз нього. »Це мабуть штаб полку«, — подумав Петро.

Аж тепер надумався Петро поглянути на свою руку. У **м'язах** стирчав невеличкий **уламок** гранати. Крови було небагато: уламок гранати її затримував. Він вирішив не чіпати того уламка гранати — хай і далі затримує кров. А сніг усе сипав і сипав. **Нервово й фізично втомлений**, він заснув, і снівся йому сон — не бій з москалями, не товариші-партизани . . . Ні! Йому снилася рідна хата на далекій Полтавщині . . . мати . . . батько . . . доросла сестра й малий брат . . . Вони **благали** його, що **добровільно** йшов в українське військо боронити рідний край від московської **навали**, берегти себе . . .

Прокинувся, почав прислухатися. Десь **дятел** стукає: уже день. »Що ж мені робити? — подумав. — Треба тут лежати. Може, москалі приженуть селян забрати забитих . . .«

Витяг з торбини шматок хліба й сала, поїв трохи. За

годину в лісі стало чути рух. Десь торохтів по мерзлій землі віз. Дядьки розмовляли українською мовою. »Так воно й є, — подумав, — забирають забитих і дивляться, чи немає десь покинутої зброї«. Голоси замовкли. »Треба перележати ще ніч. Ще є й хліб і трохи сала. Але так болить голова . . . Може, завтра краще себе почуватиму . . .«

Довго спав. Коли ранком прокинувся, в лісі було тихо. »Якщо рушати, то краще надвечір«, — подумав. Трохи поїв і знову задрімав. Раптом почув голоси дітей зовсім близько. »Треба їх розпитати, може скажуть мені, куди податися«. Здоровою рукою розгорнув гілля й висунув з ями голову. Кроків за вісім від нього стояли хлопчик і дівчинка років 11-12. Діти, почувши шарудіння, глянули в його бік. Дівчинка аж присіла з переляку і вже збиралася тікати, а хлопець спинив її: »Оксанко, не тікай. Це ж партизан сховався від москалів, рятувався від смерти«.

— Чи є в лісі москалі? — спитав його Петро.

— В лісі їх немає, але повно в містечку Базар, — відповів хлопець.

— У який бік я міг би податися, щоб не зустрітися з москалями?

— Тепер не можна вилазити з вашої схованки — москалі вас упіймають.

Оксанка підійшла до хлопця й почала йому щось тихенько говорити. Хлопець усміхнувся й сказав Петрові:

— Я й Оксанка збираємо в лісі гілля. Он там наші санки. Ми не з Базару, а з тамтого хутора, — і він показав рукою вбік, — як стемніє, ми прийдемо сюди й спровадимо вас до нашої клуні. Там багато сіна й вам буде тепло. Москалів у нашому хуторі немає: всі подалися до Базару.

— Гарзд! Я ляжу глибше в мою яму, а ви закрийте гіллям мою схованку.

Потім почув, як діти майже бігцем подалися до санчат. В лісі стало тихо.

»Які хороші діти, — подумав собі петлюрівець, — мають українську відвагу й українське серце!«

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) еднання
- б) успіх
- в) інтернувати
- г) гра́та
- г) добровілець
- д) набій
- е) партиза́н
- е) буревій
- ж) свідомість
- з) усвідомлювати
- и) сла́бість
- і) гру́па
- ї) м'яз
- й) ула́мок
- к) блага́ти
- л) дятел
- м) шарудіння

3. *Мовна вправа 37-ма.*

4. *Повторення граматики.*

5. *Подати синонім до слова «тримати».*

2. *Запитання:*

- а) Де була Українська Армія після закінчення Визвольних Змагань?
- б) Про що клопоталася Українська Армія перед польським урядом?
- в) Чи польський уряд дав Українській Армії для рейду достатньо зброї та набоїв?
- г) Як називається в українській історії цей рейд?
- г) Чим селяни допомагали партизанам?
- д) Де герої-партизани були оточені москалями?
- е) Що зробили з ними москалі?
- е) Звідки стріляв у москалів Петро Корнієнко?
- ж) Чим він був поранений?
- з) Хто проходив повз його яму?
- и) Чому він вирішив перележати у ямі ніч?
- і) Кого він побачив коло своєї ями наступного ранку?
- ї) Про що він з дітьми говорив?
- й) Що діти йому обіцяли?
- к) Що він подумав про дітей?

II

Надвечір Петро почув легкі кроки.

— Вилазьте, — почув він голос Оксанки.

Петро виліз з ями й стояв, хитаючись.

— Постійте трохи, поки ми засипемо гіллям схованку, щоб ніхто не догадався, що тут хтось ховався, — сказав хлопець. Йшли повільно. Петро спирався на плечі дівчинки, а Микола вів його з другого боку. Густо падав сніг.

— Миколо, як добре, що сипле сніг! До ранку він вкриє наші сліди, і ніхто не знатиме, що тут хтось вночі ходив, — обізвалася Оксанка.

Пройшли лісом, потім галявиною все в протилежний від Базару бік. Знову лісом. Перейшли трохи полем і підійшли до кущів.

— Далі я піду спереду й триматиму вас за руку, а ти, Оксанко, підеш за козаком і тримайся за його шинéлю. Тут

з обох боків болотяна трясовина, в ній можна легко загрузнути, бо сніг її вкрив, — сказав Микола.

Просувалися дуже обережно кроків двадцять, тоді пішли кущами. У темряві Петро побачив клуню. Зайшли до неї. Козак і діти з полéгшенням зідхнули. Пóмацки провели діти козака вглиб клуні. Там за великою купою сіна Микола щось на́ма́цав і сказав: — »Тут кожух Вам накритися« — і

діти тихенько вийшли. Петро почув, як вони причиняли ворота клуні.

Петро Корнієнко ліг на м'якому пахучому сіні й накрився кожухом. Думки **лінули** одна за одною . . . Що тепер робиться в Базарі? Яка доля його побратимів козаків-партизанів? Загинуть . . . Загинуть, але не підкоряться! Не такі вони, щоб **ка́ялися** й **благали!** Перед початком останнього бою бачився Петро з козаком Щербаком, з яким він увесь час **приятелюва́в** ще в 6-тій **Стрілецькій** дивізії, а потім у таборі інтернованих в Польщі. Що з ним? Може, й його вже **забили москалі?** . .

Втома, тиша в клуні й назовні та якась невеличка надія на **врятува́ння** заспокоювали його **не́рви**. Він задрімав і сниться йому, що лежить він у лісі поранений. Кругом нікого немає. Козаків-партизанів не видно й не чути. Раптом **якесь** світло засяяло в нього над головою і бачить Петро: два **Янголи** з великими крилами підлітають до нього. Вони привітно всміхаються, очі їх так лагідно на нього дивляться, а руки їхні простягнуті до нього, наче йому на допомогу. Біля самої клуні півень так голосно заспівав своє **»ку-куріку«**, що кожного б збудив. Прокинувся й козак і подумав: **»Ці Янголи — це мої охороні́тели Оксана й Микола!«**

* * *

Дядько Василь та його жінка Олена сиділи за столом. Оксанка сиділа коло них на лаві. Микола щойно вийшов з хати.

— Я помітив, що кожного вечора чи Микола, чи Оксанка кудись зникають, — обізвався Василь до Олени.

— Я теж помітила, — сказала на це Олена, — я ще хотіла тобі сказати, що немає кожуха, який висів у **світлиці**. Може, ти заховав його до **скрі́ні?**

— Ні! Я нікуди кожуха не ховав, — відповів батько. Він уже встав піти подивитися, чи справді кожуха немає, коли двері рипнули й Микола став на порозі. Хлопець ще не зняв шапки, як батько спитав його гостро:

— Де ти був? І чому це ти й Оксанка щовечора кудись зникаєте? Де подівся кожух, що висів у світлиці?

Микола почервонів і мовчав. А згодом промовив:

— Я й Оксана віддали кожух козакові . . .

— Якому козакові? — здивувався батько.

Раптом встала з лави Оксанка й заторохтіла, мало не плачучи:

— Кілька днів тому ви послали нас до лісу збирати гілля, бо тепер дорослим небезпечно ходити в лісі. Ми там знайшли пораненого козака у схованці під гіллям . . . Це ж наш, козак-партизан!.. Татусю!.. Ми привели його до нашої клуні й дали йому кожух.

Микола й Оксанка дивилися на батька, чекали, що він скаже . . .

Батько трохи помовчав, а тоді усміхнувся до дітей: »Добре зробили ви, українські діти! Треба перевести вашого козака до хати. Ми його й тут переховаємо, ніхто й не знатиме. Причиніть **вікóнниці**, щоб з вулиці ніхто не бачив. Олено, давай вечерю. Ходім до клуні, дітки!«

Спираючись на дядька Василя, прийшов до хати поранений, а Микола ніс за ним кожух. Йшли мовчки, тільки Оксанка щось шепотіла братові: вона була **балакучої** вдачі і не вміла мовчати навіть і в таких **обста́винах**.

У хаті тітка Олена підійшла до козака й з сльозами на очах промовила: — Хвалити Бога, що Ви врятувалися. Мій найстарший син Андрій десь в українському війську . . . Що з ним? . . . Проситиму Бога, щоб хтось йому допоміг, як Вам допомогли наші діти! — Батько подивився на рану, витяг з неї уламок гранати і перев'язав її, а потім запросив Петра до столу, проказав молитву й всі почали вечеряти. Петро не дуже брався до їжі. Сівши при столі, він одразу спитав господаря:

— Чи не знаєте, яка доля моїх побратимів, українських партизанів?

Дядько Василь зідхнув і сказав сумно: »Царство їм Небесне! Москалі постріляли всіх до одного. Було їх 359« . . . Тут Оксанка вже не втерпіла і швиденько заторохтіла:

— Ми з Миколою знали про це, але не сказали козакові, щоб його не засмутити, — і з острахом подивилася на батька.

Обличчя козака зблідло і мов би закам'яніло. Всі мовчки на нього дивилися. — Царство Небесне! — промовив нарешті він. — Прийде час, і український народ відплатить за їхню смерть москалям!

— Загнали їх усіх 359, — **продобжував** дядько Василь, — у церкву в містечку Базар. Цілу ніч козаки співали українських пісень. На ранок погнали їх за містечко й наказали їм викопати велику могилу. Коли могила була готова, поставили їх усіх 359 вздовж могили і большевицький командир звернувся до них:

— Обіцяю тих, хто покається і буде сумлінно працювати для большевицької влади, залишити живими!

Тоді виступив наперед **ста́вний** чорнявий козак Щербак і **твердім рішучим** голосом прокричав:

— Я козак 6-ої стрілецької дивізії. Від себе й від козаків, яких я знаю, я вам скажу: ми знаємо, що нас чекає, і не боїмося смерти, але каються й служити вам не підемо!

На ці героїчні слова козака Щербака пролунало козацьке »Слава!« й спів »Ще не вмерла Україна!« Москалі почали стріляти з пістолів . . . затріщали кулемети . . . Так вмирили партизани Другого Зимового Походу. Зігнані з сіл українські селяни були свідками їх геройства й смерти від московських куль.

Всі присутні з сумом дивилися на свого гостя . . . А в його думці проходили один за одним його побратими . . . Досі він мав надію, що хоч частина їх якось урятувалася . . .

— Вічна пам'ять козакам-партизанам героям Базару! Той Щербак був мій найкращий приятель. Я з ним був у багатьох боях . . . Коли він помітив, що мене немає серед полонених, мабуть думав, що я забитий. А я єдиний врятувався від

смерти. Тепер мій обов'язок помститися за смерть моїх побратимів-героїв! . .

Цілу зиму переховувався Петро Корнієнко у дядька Василя, видужав від рани й **окріп**.

Ранком одного теплого травневого дня він попросився з своїми гостинними господарями та їхніми добрими дітьми. Тітка Олена, як і належить матері, його перехрестила й поцілувала. Микола, як годиться **майбутньому** козакові, тільки потис йому руку з усієї своєї хлоп'ячої сили. А Оксанка, обливаючись сльозами, обняла Петра, поцілувала й благала: «Бережіть себе».

Петро вийшов за ворота й пішов на Захід, час від часу обертаючись до них, і незабаром зник за деревами лісу.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) хита́тися
- б) шинéля
- в) трясовина́
- г) гру́знути
- ґ) полéгшення
- д) ка́ятися
- е) приятелюва́ти
- є) рятува́ння
- ж) нерв
- з) Янгол
- и) охоро́нитель
- і) світли́ця
- ї) скрі́ня
- й) віко́нниця
- к) обста́вина
- л) засму́чувати
- м) блі́днути
- н) закам'я́нити

2. *Запитання:*

- а) Чий голос Петро почув надвечір?
- б) Що сказав йому хлопець?
- в) Куди вони пішли?
- г) Де діти сховали козака?
- ґ) Чим вони його накрили?
- д) Про що думав Петро, лежачи на сні?
- е) Що йому приснилося?
- є) Про що була розмова в хаті між батьками і дітьми?
- ж) Що сказав дітям батько, усміхаючись до них?
- з) Як привели вони козака до хати?
- и) Що сказала козакові тітка Олена?
- і) Що розповів козакові батько?
- ї) Де тримали полонених москалі у містечку Базар?
- й) Що робили козаки вночі?
- к) Куди їх погнали ранком і що їм наказали?

о) продбвжувати	л) Що їм пообіцяв большевицький командир?
п) сумлінно	м) Як відповів йому козак Щербак?
р) окріпнути	н) Що сказав козак Петро, почувши про цю трагічну подію?
3. Мовна справа 38-ма.	о) Чи довго переховувався Петро у дядька Василя?
4. Повторення граматики.	п) Куди пішов він одного травневого ранку?
5. Подати синонім до слова »сумлінно«.	

Яр СЛАВУТИЧ

КАРПАТСЬКІ СІЧОВИКИ

То не лист осінній за водою
 По широкій Тисі проплива,
 Багрянить за хвилию крутою
 Підкарпатська буйна голова.

Бились хлопці Хустові на славу, —
 Полягли в нерівному бою
 За свою омріяну державу,
 Січовую воленьку свою.

І пливають до тихого Дунаю —
 Мов на турка браття в байдаках.
 Синя хвиля жалібно гойдає,
 Течія показує їм шлях.

Буде сліз, та не здолає горе
 Ні батьків, ні в тузі матерів.
 Чорне море, українське море,
 Зустрічай своїх багатирів!

У ЛІКАРНІ

Було ще зовсім рано, коли рипнули двері й до лікарні зайшли два **засніжені** вояки. Один з них тримав щось закутане в ковдру. Старенька **санітарка**, що саме вийшла з **палати**, побачила їх і, розпитавши, покликала чергового лікаря. Високий, сивий, в окулярах, він вийшов до **військових**. Вони тим часом **розкутали замотану** в ковдру дитину з перев'язаною ногою. Дівчинка, що звалася Галя, після **безсонної** ночі та довгого плачу міцно була заснула в авті, а тепер прокинулася й почала знову плакати.

Виявилося, що ворожі літаки скинули бомби на **сільські** хати й повбивали та **покалічили** мирних людей. Невдовзі туди приїхали українські вояки і взяли цю дитину, що лежала поранена біля своєї мертвої матері.

Попрощавшись і **цокнувши закаблúками**, військові зникли за дверима лікарні. Надворі сипало снігом і починало **темнішати**.

Лікар оглянув дитину, і, перев'язавши рани, звелів віднести її до палати. Галя лежала бліда, **віснажена**. Та час непомітно минав, рани гоїлися. Але дні для неї здавалися довгими і такими ж білими, як стіни палати. Вона щоранку підводилася на ліжку й чекала сніданку. Дівчинка часто бачила, як інших хворих **відвідували** родичі й знайомі, щось їм приносили. І чотирирічна дівчина часто питала санітарку: «А мені, бабусю, ніхто нічого не приніс?» Але хто ж міг її відвідати? Мати померла, а батько був десь на війні. Сусіди їхні навіть не знали, де перебуває дитина.

Бабусі-санітарці шкода було маленької сирітки, і вона іноді приносила з дому солоний огірок та шматочок хліба, (що сама мала) й казала:

— Галю, і тобі є **передáча!**

— Мені передача? — радісно і здивовано, підносячи

рученята, питала Галя. — Хто ж передав? — А глянувши на огірок з хлібом, додавала: — Це ж, мабуть, ви самі принесли?

— Е, ні, це передача від когось, — не признавалася санітарка. І Галя рада була, що й про неї хтось пам'ятав.

Ходити їй покищо **заборонялося**, і вона сиділа цілими днями в ліжку й бавилася найпростішими іграшками. Найбільше серед них було маленьких пляшечок з-під ліків та **картонних коробочок**. **Повілі** вона робилася балакучою й цікавою до всього, а особливо любила, коли хтось з сусідів читав їй або розповідав казки. Любила вона й сама розповідати. А коли хтось у розмові згадував, що її матір забило, вона **заперечувала**:

— Ні, тьотю, маму не вбило, її поранило, а вона сама вмерла . . .

Час ішов. Десь гримали гармати, і **злиденні** харчі в лікарні не кращали, але обличчя в дитини ніби стало здоровішим, рани гоїлися. Непомітно прийшли Різдвяні Свята. І хоч десь недалеко йшла жорстока війна, в лікарні було прибрано по-святковому. До багатьох хворих приходили знайомі, щось приносили з їжі, розповідали про жахи війни. Тільки до Галі ніхто не приходив, і вона з **зідристю** поглядала на тих щасливих, кого хтось відвідував. Але несподівано на саме Різдво про Галю всі заговорили.

По обіді розчинилися до лікарні двері, і в коридорі з'явилися ті самі військові. Вони пізнали бабусю-санітарку, привітавшись, один з них спитав:

— Чи ще тут наша знайома, яку ми колись привезли?

— Це ви, мабуть, про Галю?

— Так, так, про Галю, — радісно відповіли обидва разом. Обтрусивши свої шинелі й накинувши **халати**, вони зайшли до палати.

— Це, Галю, до тебе гості! — сказала з радістю бабуся, показуючи на військових.

Дівчинка спочатку **зніяковіла**, взяла кінчик пальця в рот,

не знаючи, що їй належить робити, і дивилася на них великими очима: бо за місяць, що пройшов, вона за них майже забула . . . Але коли побачила, як розмотана з паперу перед нею стояла малесенька ялинка з прикрасами, а до її рук лягли два пакуночки з ласоцями, мовчки взяла їх і дивилася то на пакунки, то на ялинку, мов би не вірячи, що це справді принесли саме їй.

— Вітаємо тебе з Різдом! — привіталися вояки до неї, а вона вже з **цікавістю** почала розгортати пакуночки. Санітарка розповіла їм, що рана майже загоїлася, і вони, задоволені, побувши хвилин із десять і поцілувавши на **прощання** зрадлілу сирітку, пішли.

— Тепер у тебе, Галю, передача краща, ніж у нас, — казали їй сусіди по палаті, коли несподівані гості пішли.

Увечорі, ввійшовши до палати, бабуся засміялася: на ліжку сиділа Галя і їла огірок із цукеркою.

— Ви смієтесь, бабуся, а воно таке добре-добре!

І всі сміялися разом із Галею, радіючи її щастям.

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) санітарка
- б) палата
- в) розкутувати
- г) калічити
- ґ) цокати
- д) закаблук
- е) темнішати
- є) відвідувати
- ж) передача
- з) забороняти
- и) корбочка
- і) заперечувати
- ї) заздрість

2. *Запитання:*

- а) Хто прийшов до лікарні?
- б) Що вояки принесли з собою?
- в) Хто був замотаний у ковдру?
- г) Як поранило дівчинку?
- ґ) Що сталося з її матір'ю?
- д) Кого покликала санітарка?
- е) Що зробив лікар?
- є) Як почувала себе Галя в лікарні?
- ж) Чому їй було часто сумно?
- з) Хто її жалів?
- и) Що їй приносила санітарка?
- і) Чи могла дівчинка ходити?
- ї) Як вона говорила про свою матір?
- й) Що вона любила слухати?

й) халат	к) Чим Галя бавилася?
к) зніяковіти	л) Що сталося на Різдво?
л) цікавість	м) Що принесли Галі військові?
м) прощання	н) Що Галя мала на вечерю?

3. Повторення граматики.

4. Подати синонім до слова «виснажений».

За Лесею **УКРАЇНКОЮ** (1871-1913)

М Е Т Е Л И К

Нічний сірий метелик сидів у темному **вбгкому** льоху за діжкою з капустою. Сидів він тихо, **стулівши** свої крильця. Сумно було йому, хоч він не був **самотнім**: мав сусіда. Тим сусідом був **кажан** — **летюча** миша. З того сусідства невелика була **кбристь** для метелика: кажан був мовчазний та ще, крім того, дивився на нічного метелика з якимсь **презирством**.

Кажан сидів у своєму кутку тихо, ні за чим не журився і нічого не бажав, хіба тільки кутка ще темнішого, щоб він міг там сидіти спокійно і ніколи того **прикрого** світла не бачити . . . Правда, тут у кутку те світло не дуже докучало, — а все таки часом хтось заходив із свічкою, навіть, якщо, і над діжкою нагинався, щоб набрати капусти. Це було дуже прикро кажанові: коли б він мав силу, він би те світло згасив навіки.

Метелик за своє коротке життя ще світла не бачив: він тільки відчував, що десь є **сторонá** краця, ясніша, ніж його рідний льох, бо часом з малого віконця, що було в льоху, падав блідий **прбмiнь**. Метелик його ледве бачив, бо був той промінь тонесенький, як ниточка.

Сидить метелик у своєму куточку і все про той промінь думає. Де те світло ясне? Ні з ким було порадитися, де того світла шукати. Не мав для того ні відваги, ні сили.

Хто знає, може наш метелик так і прожив би вік свій короткий у самотній темряві — та інша доля чекала його.

Якось прийшла **служниця** по капусту до льоху і поставила на підлогу свічку якраз проти метелика. Боже! Яким блискучим, яким **прива́бним** здалося метеликові те світло! Він замахав крильцями і хотів летіти на світло, але служниця в ту хвилину взяла свічку й пішла з льоху.

Не втерпів метелик — забув про своє **безсілля й кво́лість**. Світло! Світло! І полетів за ним. Кажан тільки свиснув йому вслід, потім заліз далі за діжку й заснув. А метелик летів за тією свічкою, скільки сили було в його бідних крильцях.

Він опинився у великій кімнаті. Там сиділо за столом велике товариство. На столі була ясна-ясна лямпа. Метелик ніколи не бачив такого ясного проміння і, **безсілий**, упав на стіл. Хтось з товариства хотів його прогнати з столу, але він знову зірвався й почав **кружля́ти** над лямпою щораз меншими й меншими колами. Йому хотілося побачити якнайближче те ясне сонце, яким йому здавалася лямпа. Чи ж думав він, що на тому життє **стра́тить?** А світло горить, миготить!.. Там світло, там тепло, там життя!.. Метелик летить все ближче до світла. Всі бачать, у якій він небезпеці. Всі відганяють його від того світла... Та дарма... І от метелик влетів у саме полум'я... Трісь! Оце вже йому й смерть! Лямпа **спалахну́ла**, а далі знову почала горіти так само ясно, як і перше.

— Дурне **створіння!** — сказав хтось. — Чого лізло на вогонь? І женуть його, так ні, таки лізе! Дурному дурна й смерть!

— А хіба розумніша була б його смерть, якби він навіки заснув у темному вогкому льоху? — обізвався другий. — Світло спалило його, але ж він рвався до світла! Він шукав його!

ЗАВДАННЯ:

1. *Запам'ятати й записати слова:*

- а) во́гкий
- б) сту́лювати
- в) само́тній
- г) кажа́н
- г) леги́чий
- д) ко́ристь
- е) прези́рство
- е) при́крий
- ж) сторона́
- з) про́мінь
- и) служни́ця
- і) приви́бний
- і) безси́лля
- й) квóлість
- к) безси́лий
- л) кружля́ти
- м) стра́чувати
- н) дарма́
- о) спала́хувати
- п) створи́ння

2. *Запитання:*

- а) Де сидів сірий нічний метелик?
- б) Хто був його сусід?
- в) Чи вони товаришували?
- г) Як ставився до світла кажан?
- г) Як ставився до світла метелик?
- д) Чого прийшла служниця до льоуху і що з собою принесла?
- е) Куди полетів метелик?
- е) Де він опинився?
- ж) Хто сидів при столі?
- з) Що стояло на столі?
- и) Куди впав знесилений метелик?
- і) Над чим він далі почав кружляти?
- і) Як скінчив метелик своє життя?
- й) Що про нього сказав один з присутніх?
- к) Що відповів на це інший?
- л) Що краще: сидіти все життя в холоді й темряві, чи прямувати з небезпекою для життя до своєї цілі?

3. *Повторення граматики.*

4. *Утворити гніздо слів до слова «ніч».*

Богдан Лепкий (1872-1941).

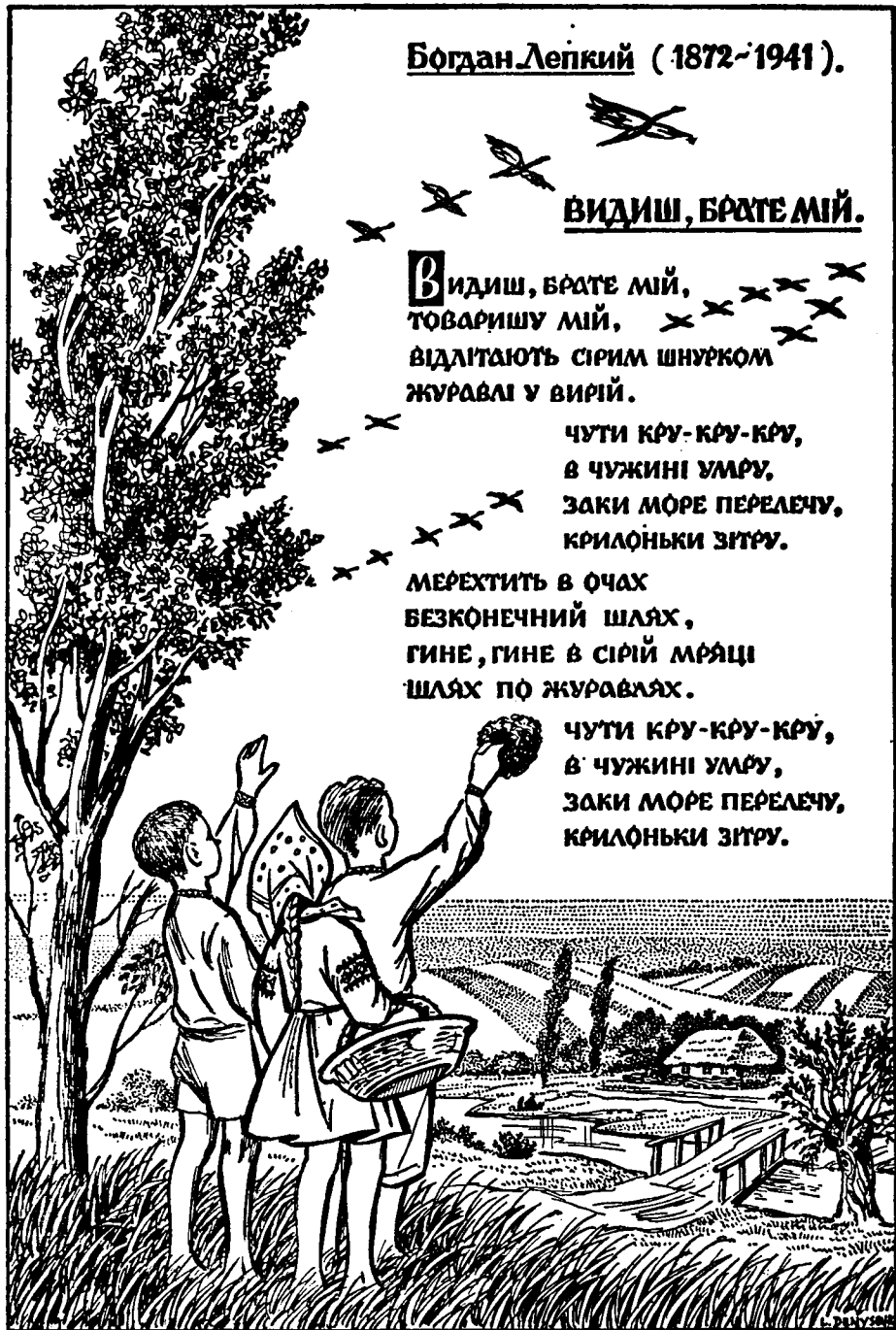
ВИДИШ, БРАТЕ МІЙ.

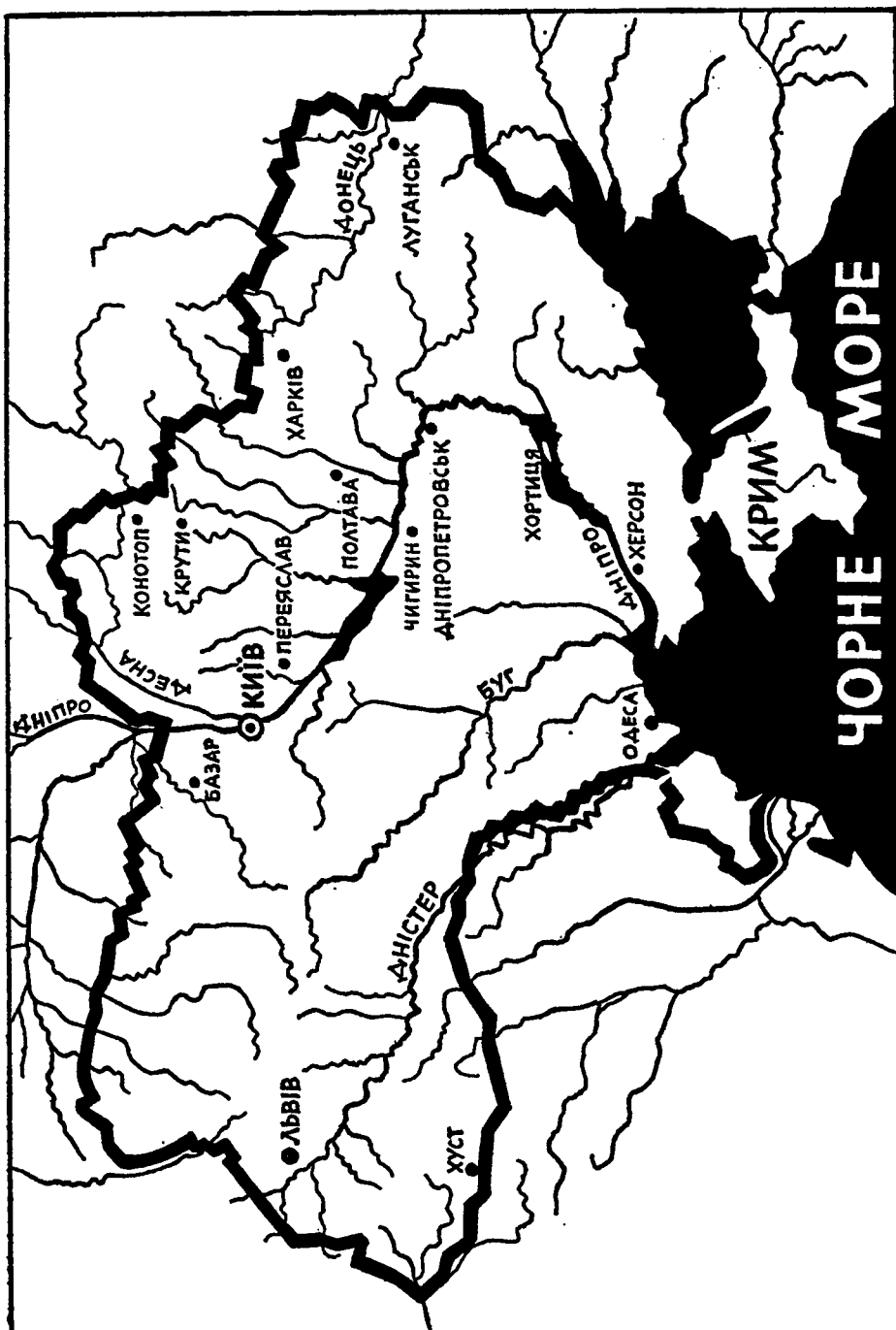
ВИДИШ, БРАТЕ МІЙ,
ТОВАРИШУ МІЙ,
ВІДЛІТАЮТЬ СІРИМ ШНУРКОМ
ЖУРАВЛІ У ВИРІЙ.

ЧУТИ КРУ-КРУ-КРУ,
В ЧУЖИНІ УМРУ,
ЗАКИ МОРЕ ПЕРЕЛЕНУ,
КРИЛОНЬКИ ЗІТРУ.

МЕРЕХТИТЬ В ОЧАХ
БЕЗКОНЕЧНИЙ ШЛЯХ,
ГИНЕ, ГИНЕ В СІРІЙ МРЯЦІ
ШЛЯХ ПО ЖУРАВЛЯХ.

ЧУТИ КРУ-КРУ-КРУ,
В ЧУЖИНІ УМРУ,
ЗАКИ МОРЕ ПЕРЕЛЕНУ,
КРИЛОНЬКИ ЗІТРУ.

ДОДАТОК 1 — П'ЄСИ

Леонід ПОЛТАВА

В Е Р Т Е П

Беруть участь: »БЕРЕЗА« — провідник групи колядників;
»МІХОНОША« — скарбник; »КОЗА«, »ІРОД« і »КОЗАК« з шаблею.

(Вся група підходить під хату чи заходить до хати).

ВСІ:

Добрий вечір! Христос родився!

БЕРЕЗА:

Вас, дорогі господарі, і всіх українців у білому світі
Вітаємо з Різдвом Христовим та Новим Роком!

Бажаємо всім вам щастя-долі у хату!

Чи дозволите колядувати, дім звеселяти?

(Після дозволу господарів продовжує):

Оце ішов я по степу, аж чую:

Ту-пу, ту-пу! Дивлюся, і що ж бачу:

По степу Коза скаче та ще й плаче,

За нею Ірод женеться, а Козак з Іродом б'ється!

Далеко позаду залишився степ,

А я привів вам звідти — вертеп!

КОЗА:

Я коза не проста,

В мене ніжка золота.

Діються зі мною чари,

Бо приношу щастя в дари.

Де лиш гляну — там і сходить!

Де лиш стану — щастя вродить! . .

Тільки Ірод мені шкодить!

ІРОД:

А я — Ірод-Іродище,

Дуже хочу Козу знищить;

Бо яка ж для мене втіха,
Як не буде в світі лиха?

КОЗАК:

Досить, досить! Я — Козак!
Я тепер промовлю так:
Ти, Іроде-Іродище,
Підійди до мене ближче!
Як на Козу нашу глянеш,
Так і шаблею дістанеш!
Коза ходить — добро носить;
Цьому дому щастя просить.
І звірині, і людині,
І всій нашій Україні!
Козо, хто тобі допомагає?

КОЗА:

Хто на »Веселку« дари складає!

МІХОНОША:

Хто на »Веселку« покласти може,
Тому напевно Бог допоможе!

КОЗА:

Бо це підмога кожній дитині,
Що виростає не в Україні,
Але на радість мами і тата
Рідний журналик вміє читати!

(Всі співають колядку »Бог Предвічний« чи іншу).

КОЛИ СХОДИТЬ СОНЦЕ . . .
(Казка)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

КНЯЗІВНА в неволі ХАН-лиходій-чародій
ДРУЖИННИК КНЯЖИЙ 1-ий, 2-ий і 3-ій ВАРТОВІ — татари
КОЗАК-ЗАПОРОЖЕЦЬ НАРОД (хор)
СТРІЛЕЦЬ СІЧОВИЙ

В І Д С Л О Н А

На задньому пляні, на скляній горі, КНЯЗІВНА, руки в кайда-
нах. Праворуч, ближче до переду, ХАН на своєму престолі; обабіч
нього 1-ий і 2-ий ВАРТОВІ. Ліворуч ДРУЖИННИК і КОЗАК,
також у ланцюгах, не то замислені, не то сплять. За ними спертий
на спис 3-ій ВАРТОВИЙ. Смеркає.

ХАН:

Є у мене і сила і слава.
Є у мене могутня держава.
Є мечі обосічні із криці.
Срібла-золота повні скарбниці.
Та найбільший мій скарб — це вона,
Це князівна оця чарівна.
Бережіть же її вартові!

ВАРТОВІ (*хором*):

Бережем, як очей в голові!

ХАН:

Доки буде князівна в неволі,
Буде щастя на нашому полі.
Буде доля, і сила, і слава,
І велика, могутня держава.
Бережіть же її, вартові!

ВАРТОВІ (*хором*):

Бережем, як очей в голові!

ХАН:

Як же бранка зламає кайдани,
Доля нам помагати перестане:
Вже нам золота більше не мати;
Вже нам лиха, нестатків зазнати —
Бережіть же її, вартові!

ВАРТОВІ (*хором*):

Бережем, як очей в голові!

ХАН (*сходить по сходах престола, рух рукою на в'язнів: ДРУЖИННИКА та КОЗАКА*):

І отих не спускайте ви з ока!
Не ламає їх доля жорстока.
Не лякають їх диби-кайдани,
Ні терпіння, ні горе, ні рани.
Бо не дбають про себе вони,
А про волю своєї княжни.
Бережіть же ви їх, вартові!

ВАРТОВІ (*з поклоном*):

Бережем, як очей в голові!

ХАН (*виходить*). 1-ий і 2-ий **ВАРТОВІ** (*відходять у глиб сцени і під скляною горою розпалюють ватру. Червонаве світло. Коротка хвилина мовчанки, під час якої чутно здалека перегукування варти*).

ДРУЖИННИК (*дзенькнув ланцюгом*):

Брате рідний, ти спиш? Відізвись!

КОЗАК:

Ні, не сплю! Не засну, як колись!
Годі спати, як руки в кайданах;
Як князівна в неволі у хана.

ДРУЖИННИК:

Не дримає сторожа на мурі.

По валу ходять стежі понурі.
Дні і ночі пильнують, щоб люди
Про князівну забули повсюди;
Щоб їх волі грабіжник і хан
Одинокий над нами був пан.

КОЗАК *(в сторону скляної гори):*

Україно, князівно в кайданах
У неволі жорстокого хана!
Чи душа ще у тебе жива?
Дай нам знак, як замовкли слова!

КНЯЗІВНА *(підносить і опускає руки).*

КОЗАК:

Слава Богу, вона ще не мертва! . .

ДРУЖИННИК:

Ще до краю не сповнилась жертва.
Ще той день не настав довгожданний,
Що спадуть із князівни кайдани;
І оновлена, гожа, жива
Пісню волі вона заспіва.

КОЗАК:

Так, ти правду віщуєш, мій друже!
Прийде час, що хтось мужній і дужий,
Лицар, воїн чи велетень, може,
Силу хана мечем переможе,
Блиском-громом на нього впаде,
Край неволі важкій покладе.

ДРУЖИННИК:

Так і я свою силу-потугу
Був князівні віддав на послугу.
Від песиголовців і від зміїв,
Від поганих царів-лиходіїв
У завзятім невпиннім бою
Боронив я князівну свою.
Та послабла в борні моя сила.

Силу втома велика зв'ялила,
І поник я чолом у ярмі.
А князівну . . . замкнули в тюрмі.
(*Рух рукою в сторону скляної гори*)

КОЗАК:

Ворог думав: забита в кайдани
Полонениця вільна не стане;
Рідний народ забуде її
І весь край свій, степи і гаї,
Та князівнині скарби премногі
Покладе переможцеві в ноги.
Думав так, але сталось іначе:
Чувши поклик князівни, що плаче
У поганця в неволі важкій,
Я на відсіч їй рушив якстій.
Розтрощив я кайдани на штуки
І, звільнивши князівнині руки,
Знов вернув їй украдену волю.
Та не довго без горя і болю
Безталанна княжна прожила:
Знов зловісна пора надійшла.
Знову хан навісний при нагоді
В її терем закрався, мов злодій,
Напустивши на очі їй сон . . .
І князівну схопив у полон.
А мене, туго спутавши руки,
Дав тобі за товариша муки.

ДРУЖИННИК:

Не лиш муки, а й дум і надій,
Рідний брате, насліднику мій!
Дум про волю, надію про щастя,
Що у руки нам певно віддасться,
Як поможем князівні коханій
Розірвати залізні кайдани,
Та, розбивши тюремну стіну,

Втретє вернем їй волю ясну.

КОЗАК (*устає і виголошує з захопленням*):

Воля — скарб найцінніший у світі,
Що сіяє, мов сонце в блакиті.
Воля — квітка неземної вроди,
Що чарує красою народи.
Воля — щастя ясний самоцвіт,
Волі хоче і прагне ввесь світ.

3-ій ВАРТОВИЙ (*збудившись із задуми*):

Хто посмів в цій западині темній
Підіймати свій голос нікчемний?

1-ий ВАРТОВИЙ (*підходить ближче*):

Замовчіть ви, безвольнії бранці!
Вам призначено вмерти в мовчанці!

2-ий ВАРТОВИЙ:

Воля хана, що всім нам свята,
Запечатала ваші уста;
Закувала вам руки і груди . . .

КОЗАК (*спиною до них*):

Але серце мовчати не буде!

1-ий ВАРТОВИЙ:

Знай, у хана мечі і шаблі є!

КОЗАК:

Сміле серце від шаблі не мліє!

1-ий ВАРТОВИЙ:

Непокра твоя тебе згубить —
Слів таких володар наш не любить.
Не бунтуй і не дуйся, мов сич —
Ось повис над тобою мій бич!

(Підіймає нагайку, щоб ударити. Раптом здалека, мов з-під землі, глухо відзивається пісня хору)

ХОР:

Вже більше літ двісті,
Як козак в неволі,
Понад Дніпром ходить,
Викликає долю:
»Гей, вийди, вийди із води,
Визволь мене, серденько, із біди!«

КОЗАК (*після двох перших стрічок говорить на тлі хору*):

Так, мовчати мене ти примусиш,
Та бажання життя не задушиш.
Ось, послухай, послухай цей спів,
Що лунає з далеких степів!

1-ий ВАРТОВИЙ (*опустив руку з нагаєм*):

Знов ця пісня! Вона — звідкіля?

КОЗАК:

Обізвалася наша земля,
Що в неволі у вашого хана.
Так співає вона . . . у кайданах . . .

(*Чутно брязчання ланцюгів*)

Признавайся, чи є в тебе сила,
Щоб цю пісню бичем зупинила?
Хай впаду від меча твого я —
Та земля ця не буде твоя!

1-ий ВАРТОВИЙ (*стрепенувся від обурення і замірився мечем*):

Гинь, зухвальче, за слово бунтарне!

(*Блискавка й удар грому*)

1-ий ВАРТОВИЙ (*жахнувся, опустив меч*):

Звідки грім цей, хоч небо безхмарне?
Що за диво у серці моїм
Будить більшу тривогу, як грім?

ХАН (*входить, говорить схвильовано, наче сам до себе*):

Я не вірив тій казці, що люди

По країні торочили всюди,
Що з землі, наче колос з-під скиби,
Встане лицар, що рватиме диби;
Що в відважній борні, хоч нерівній,
Втрете волю поверне князівні . . .
Я не вірив, не вірив, що ще
Кров бунтарна в землі тій тече.

(Павза)

Чи те статись повинно сьогодні?
Серед грому, що грає з безодні,
Серед світла, що з неба мигтить,
Лицар дивний з'явився в цю мить.
Чи не він оборонець із казки,
Що народ його жде, наче ласки?

(показує на скляну гору):

І ця бранка чекає на нього,
На визвольника свого нового . . .
Бережіть же її, вартові!

1-ий і 2-ий ВАРТОВИЙ *(відходячи під скляну гору):*

Бережем, як очей в голові!

ХАН *(непевною ходою ступає по ступенях престола.
Знов грім з блискавками, і серед того входить Стрілець)*

(Пісня з-за сцени):

В горах грім гуде, хоч зима паде,
Землю спороли гармати,
Гримить війна, дуднить луна,
Стогнуть ранені Карпати.

ДРУЖИННИК і КОЗАК *(на тлі хору):*

Наше серце віщує, мов дзвін:
Це той третій, визвольник — це він!

СТРІЛЕЦЬ *(в сторону князівни):*

Україно, князівно в кайданах,

У неволі жорстокого хана!
Не хились, не марній у журбі:
Грім обнову віщує тобі.
Знак подай, як замовкли слова,
Що душа ще у тебе жива!

КНЯЗІВНА (*знов німо підносить і опускає руки*).

СТРІЛЕЦЬ:

Слава Богу, ще серце живе!
Вдарить дзвін — і воно оживе!

ХАН (*перемагає страх*):

Геть усякі надії й обнови!
Про обнову не може бути мови!
Триста років князівна моя,
Її пан-володар тільки я!

(*Сідає на престолі*)

СТРІЛЕЦЬ (*м'яко, з любов'ю*):

Княжна — пані моя дорога,
Я не буду їй пан, а слуга;
Свого серця любов і потугу
Я князівні віддам на послугу,
Силу тіла і вірність свою
Їй на жертву оце віддаю.

ДРУЖИННИК:

Так, це той, про якого ми снили!

КОЗАК:

Брат молодший, наслідник наш милий.

ДРУЖИННИК:

Гей, скажи мені, Стрільче удалий,
Чи мене твое серце пізнало?

СТРІЛЕЦЬ:

Ти мій брат, ти боець Святослава,
Що про нього по світі йде слава.

ДРУЖИННИК (*вигрібає з-під землі меч*):

На від мене цей княжий дарунок,
Він тобі допомога й рятунок.
Сімсот років його зберігав я
Від ворожого злого безправ'я.
Хто ним кривду подіяти йде,
В нього меч цей із рук упаде —
Хто ж за правду боротися хоче,
Він тому допоможе охоче.

(*Обіймаються*)

КОЗАК:

Гей, скажи мені, Стрільче удалий,
Чи мене твоє серце пізнало?

СТРІЛЕЦЬ:

Ти мій брат, запорожець Богдана,
Що відняв був князівну у хана.

КОЗАК (*добуває самопала із згорток одержі*):

На від мене гетьманський дарунок,
Він тобі допомога й рятунок.
Триста років його зберігав я
Від ворожого злого безправ'я.
Хто ним кривду подіяти йде,
Він у нього з руки упаде.
Хто ж за правду боротися хоче —
Він тому допоможе охоче.

(*Обіймаються*)

СТРІЛЕЦЬ:

Спасибі вам, браття!

ХАН (*поблідлий*):

Чародійна це зброя! Прокляття!
Нею легко він зборе мене,
Наче губку в долоні зімне.
Треба іншої зброї шукати:

Це погрози і ласки й дукати.

(до Стрільця):

Кинь цей меч — непотрібна це річ!
Все одно згубиш голову з пліч.
Самопалом мене не злякаєш,
Сили чарів моїх ти не знаєш:
Княжий меч не торкнеться мене —
Власну руку тобі відітне.
Куля в мене влучати не буде —
Вона вдарить в твої власні груди.

СТРІЛЕЦЬ:

Є щось більше, міцніше від зброї —
Ним воюють правдиві герої:
Це любов, що у серці палає,
Безконечна, мов небо безкрає;
Це велике бажання посвяти,
Щоб за правду, за волю повстати.

ХАН (до себе):

Цей лякатися смерти не вміє.
Від погроз його серце не мліє.

(голосно)

Стань у мене, юначе, на службу,
Будеш мати і ласку і дружбу.
Ти розумний — мені тебе шкода.
Будеш в мене герой-воєвода.
Ласк, скарбів я не буду жаліти:
Дам тобі я срібло, самоцвіти,
Золотий тобі терем поставлю,
Приберу, збагачу і прославлю,
Тільки . . . Тільки — князівну забудь!

СТРІЛЕЦЬ:

Знаю, зрадники в злоті живуть!
Та мене не намовиш на зраду!

Ось я іншу подам тобі раду:
Геть відкиньмо мечі і шаблюки,
Що то тіло рубають на штуки,
Що то кров проливають ключами —
Нехай правда настане між нами,
Замість крові і ран в боротьбі,
Даймо слово на згоду собі.

ХАН (*схибно*):

Я на згоду з тобою готов:
Йди собі, відкіля ти прийшов.

СТРІЛЕЦЬ:

Тут дідівщина мила моя —
Не піду я ніде звідсіля.
Хочеш правдою жити зо мною,
Відійди з цього краю без бою
І по-доброму, знай, без війни
Ти князівну з неволі звільни.

ХАН (*зривається з престола*):

Ні, ніколи на світі! Ніколи!
Мій це край, і степи ці, і поле —
Триста років отут я стою
І виконую владу свою.
Геть з очей, щоб і дух твій не пах
На моїх неоглядних степах!

СТРІЛЕЦЬ:

Ось така твоя правда лукава!
Мир з тобою — даремна це справа.
Домовлявся я з тобою на згоду —
Ти ж насильство волиш над народом,
Хай відбудеться бій між нас двох,
Хай розсудить нас Бог!

ХАН (*сходить з престола, киває на вартових*):

Дайте шаблю мені чародійну,
У бою помічницю надійну;

В ній всесильні, могутні чари,
Наче громом вдаряють із хмари.

(Хан одержує шаблю, Стрілець добуває меча. Від першого вдару шабля випадає у Хана з рук).

СТРІЛЕЦЬ:

Не здійму на безбройного руку —
Підійми свою, хане, шаблюку!

(Вдруге повторється те саме, і Хан на заклик Стрільця підносить з землі шаблю. За третім разом, коли шабля випадає йому з рук, Хан вибігає по ступенях престола і, схопившись за голову, кричить):

Доля щастя мені не несе —
Все пропало! Пропало усе!

(Серед гуркоту западається разом з престолом під землю. ВАРТОВІ жидують свою зброю й утікають. Чути радісні далекі дзвони).

СТРІЛЕЦЬ *(виходить на скляну гору і здіймає з Князівни кайдани):*

Україно, князівно, ти вільна!

ДРУЖИННИК і КОЗАК *(розбивають свої кайдани):*

Щезла ханова влада всесильна.

КНЯЗІВНА *(встає і простягає руки назустріч сонцеві, що сходить):*

Сонце! Світло! І воля свята!

ДРУЖИННИК:

Відпечатані в неї уста,
Воля мову князівні вернула.
Воля руки безсилі розкула
І бажання життя пробудила.
Воля — щастя і радість і сила.

КНЯЗІВНА:

Похвала вам, відважні герої,
Що із п'їтьми, з тюрми вікової,

З пут неволі везете мене,
Там де сонце сіяє ясне.

(Стрілець спроваджує Князівну з скляної гори на перед сцени. Дружинник і Козак стають по боках. Їх оточує хор в національних одягах, що тим часом усіма входами виступає на сцену та оточує групу. ХОР співає пісню на голос мелодії «Слава-Слава, отамане»)

Слава, слава вам, герої,
Слава повсякчас,
Що з неволі вікової
Визволили нас.

СТРІЛЕЦЬ:

Ми не знаєм, чи край вже по карі,
Чи нам сонця не викрадуть хмари,
Чи на завтра від злої орди
Нам не ждати нової біди.
Але злі вороги-супостати
Вже безсилі нам душу приспати;
Не примусять нас кралю свою
Заміняти на злющю змію.

ХОР (повторяє):

Не примусять нас кралю свою
Заміняти на злющю змію.

СТРІЛЕЦЬ:

Не відстрашить нас змії-лиходій
Від служіння князівні своїй.

ХОР (повторяє):

Не відстрашить нас змії-лиходій
Від служіння князівні своїй.

ДІВЧАТА з хору:

Віддамо усі сили свої
На пожиток і славу її.

ХЛОПЦІ з хору:

Ми здобудем високу мету:
Оборонимо волю святу.

ХОР (*співає*):

Слава нашій Україні,
Молодій княжні,
Дай їй, Боже, долю нині
І щасливі дні.

З А С Л О Н А

Степан **ВАСИЛЬЧЕНКО** (1878-1932)

С В Е К О Р* П'єса на одну дію

ДІЙОВІ ОСОБИ:

БАТЬКО, МАТИ, ЗІНЬКА — їх донька, дівчина, ПЕТРО — школяр старшого віку, ВАСИЛЬКО — хлопчик років семи.

Дія відбувається в селянській хаті. Мати пораяється коло печі. Василько грається з цяцьками під столом.

ВАСИЛЬКО (*качає возика, співає, намагаючись, щоб виходило так, як у дорослих*):

... Ой, піду я лугом, лугом ...
Там мій милий оре плугом ...
(*гукає*)

Тпру! Ку-ди тебе несе. Тпру!
(*Співає далі*):

... Понесу я йому їсти ...

*) Свекор в прямому значенні слова — ім'я батька мужа якоїсь жінки. Під свекром — у цій п'єсі, розуміється людина, що всім незадоволена і на всіх нарікає.

(До матері):

Мамо, оце ви тепер тільки починаєте вечерю варити? Це по-хазяйському ведеться в нас: наші швидко з поля приїдуть, а в нас іще в печі топиться . . .

МАТИ *(задумано):*

Сиди там, коли сидиш. Не старуй!

ВАСИЛЬКО:

Бачте, коли б отам не ставали з Коровайхою на розмови, вже б і вечеря була готова.

МАТИ:

Поговори, поговори мені довше! Чого ото забрався під стіл? Ану вилазь звідти! Тебе он женити пора, а ти раз-у-раз як не під піччю, то під столом шмаруєшся.

ВАСИЛЬКО:

Ну так і женіть, коли пора, — чому ж не жените?

МАТИ *(здивовано):*

Отакої! А на осінь у школу — забув?

ВАСИЛЬКО:

А що мені та школа — хліба дасть?

МАТИ:

Бач, який! Вилазь, кажу, з-під столу!

(Василько мовчить)

Чуєш? Ну, ось я тебе інакше попрошу, коли слова не слухаєш.

(Нагинається, бере під піччю різку. Побачивши це, Василько швидко вилазить з-під столу, сідає за стіл)

Отож сиди й не мели того, чого не розумієш.

ВАСИЛЬКО *(за столом)*:

Добре я все розумію. Бачу, що порядку немає в хаті, що все у нас не так, як у добрих людей водиться . . .

(Входить Зінька. В руках у неї банька і жмут польових квіток та колосків)

МАТИ:

З поля?

ЗІНЬКА:

З поля.

МАТИ:

Рано сьогодні. Докінчили?

ЗІНЬКА:

Уже.

МАТИ:

А батько?

ЗІНЬКА:

Коня з Петром випрягають.

(Нашвидку тим часом перекладає квіти, ставить їх у глек, наливає водою. До Василька):

А ти, Васильку, чого оце надувся, як сич?

МАТИ:

Не зачіпай його — хай хоч трохи помовчить. А то як почав мені тут вичитувати — насилу спинила. Хотіла вже лозиною повчити!

ВАСИЛЬКО:

Учїть краще її, а не мене. Бачте, якого добра принесла з поля? Квіточок! На лихій години вони нам здалися? Не краще б було ото заскочити на леваду та бур'яну корові нарвати?

ЗІНЬКА:

Ой, який ти в нас розумний, Василю! Дивись, щоб

тільки тебе щось не з'їло.

(Дивиться на нього насмішувато):

Штани де дів?

МАТИ *(стурбовано):*

О, а я й байдуже.

(До Василька):

Це ти, мабуть, знову не вдягав їх сьогодні?

ВАСИЛЬКО:

Еге, не вдягав.

ЗІНЬКА:

Не вдягав, бо скидати, парубче, не вмієш. Ось що!
А вчитувати — то тільки тебе слухай. Що, може неправда?

(Василько мовчить)

Бач, як води в рот набрав.

ВАСИЛЬКО:

Того не надівав, що сьогодні будень — ось чого.
Одежину треба шанувати. Її раз пошануй — вона тебе десять.

(Мати й Зінька сміються)

МАТИ:

Хіба ж не вибрешеться такий свекор.

ЗІНЬКА:

Малий, а його і в ступі не влучиш.

(Входить Петро з торбиною. Куляє на ногу)

ПЕТРО:

Зінько, піди, тато казав, вижени корову з городу.

ЗІНЬКА:

Зараз.

(Швидко пішла)

МАТИ (до Петра):

Чого кульгаєш?

ПЕТРО:

Кінь на ногу наступив.

(Кидає горбу, потягається)

Ой, коли б ви, мамо, знали, як оце в мене спина
болить!

(Лягає горлиць на лаву)

ВАСИЛЬКО (затягає з печі):

»По дорозі жук, жук;

По дорозі чорний . . .«

ПЕТРО:

А ти собі виспівуєш — не журишся, Василю?

ВАСИЛЬКО (весело):

А чого мені журитися — молодому та нежонатому?

МАТИ:

Він сьогодні таки доспівається, поки я посвячу його
лозиною.

ВАСИЛЬКО (пустуючи ногами й руками):

А-ля! Ля! Тра-ля-ля!

МАТИ:

Дивись, дивись! Що виробляє!

ВАСИЛЬКО (виспівує):

. . . А дід бабу товче-товче,

Що не швидко млинці пече.

Цить, діду, не казись,

Напечу — наїсись!

МАТИ (сердито):

Цить, кажу тобі!

ВАСИЛЬКО (пустуючи дужче):

. . . Дід-ід рудий, баба руда,

Батько рудий, мати руда . . .

МАТИ:

Петро, піди внеси мені добру лозину.

ВАСИЛЬКО:

Та що це таке, що й співати не можна? Що це в нас — монастир який у хаті заводиться, чи що?

МАТИ:

Розпустили хлопця, ніякого йому немає спини. Увійде в хату чужа людина — за ним слова не скажеш.

ПЕТРО (*трохи підводиться*):

А знаєте, мамо, яку він штуку встругнув учора? Увійшов у хату до нас дід Григор та й забув шапку зняти. Тільки сів він на лавці, наш свекор зараз до нього, цупить із голови шапку: »А чого це ви, діду, сидите в хаті в шапці, а ще й старі!« А дід: »Оце спасибі тобі, батьків сину, що хоч на старість розуму учиш; видно розумного батька дитина!«

МАТИ:

Я ж кажу — перед людьми сором. У людей такі вже корови пасуть, а наш тільки уміє старувати.

ВАСИЛЬКО:

І я б пас, чому ж не посилаєте? Хе, велика наука — корову пасти.

(Гукає):

Гей, сіра, куди ти лізеш, щоб тебе качка копнула!

(Входить батько)

БАТЬКО:

Це ти, Васильку, гукаєш? А я думав, чи не Микита це чабан отару жене з поля.

(До жінки):

Вечеря готова?

МАТИ:

Зараз. Ось тільки трохи нехай упріє.

(Закриває заслонкою піч, прибирає коло печі, миє посуд)

БАТЬКО (*сідає на лаву, виймає люльку*):

Гаврило не приходив?

ВАСИЛЬКО (*швидко біжить до батька, вмощується йому на коліна*):

Тату, приходив хлопець з волости, казав, що Павло Книш тільки те й знає, що самогон джуглить та хабарі хапає в людей.

БАТЬКО (*гладить його по голові*):

От тобі б, Василю, головою бути — у тебе порядок був би!

(Василько бере з рук у батька люльку, смокче, ніби курить)

МАТИ:

Потурай йому! Мажеш його, а він, чуєш, що каже: не хочу в школу, що вона мені та школа — їсти дасть?

БАТЬКО:

Васильку, що це на тебе кажуть?

МАТИ:

Кажу: тебе ось женити пора, а він — що ж би ти думав! — як не гукне з-під столу: »Так чому ж не жените?!«

(Сміються)

МАТИ (*до Василька*):

Та чого це ти, такий великий, стеребився батькові на коліна? Та ще й люльку смалить? Бач, чого учиться!

(Кидає прибирати, підходить до Василька, одіймає люльку, стягає з колін, дає легенького ляца по задку. Василько, надувшись, сідає коло вікна)

БАТЬКО:

Кажи, Васильку: прийде час — будемо вчитись.

МАТИ:

Буде!.. Коли змалку не навчиш — такий і оста-

неться! Зараз треба вчити! Оце коли б взяв батіг та почав його женити — де б те все й ділося.

БАТЬКО:

Та чого це ти напалася на парубка? Може б, і справді, було краще оженити його. Я оце й думав собі, вертаючись із поля: »Батько його вже старіє, досить йому робити! Ось і ноги подерев'яніли, спину ломить, руки болять, старий і сила не та . . . Треба, мабуть, оженити одного з хлопців та й господарство до рук передати; хай молоді господарюють, а нам із старою треба вже й одпочити«.

МАТИ (*дивиться на батька, посміхається*):

Воно б і пора вже . . .

БАТЬКО:

Чому ж не пора? Двох таких орлів маємо, та не пора! Тільки котрого нам спершу оженити? Петрові на осінь до міста в школу вчитися треба буде їхати; хіба справді — Василя?

МАТИ (*кінчила прибирати, витерла руки, стає перед Васильком, ховаючи усмішку*):

Про мене, хоч і Василя. Як ти хочеш, то хай і буде: це ж твій мазаний.

БАТЬКО (*до Василька*):

То як же ти скажеш, Василю, тебе оженимо — чи спершу, може, Петра?

ВАСИЛЬКО (*затуляється рукавом*):

Ги! . .

МАТИ:

От він сміється! Кажі, коли справді хочеш женитися, то будемо женити.

БАТЬКО:

Кажі, Васильку, то, може, сьогодні й дівчину за-сватаємо і все діло зробимо.

МАТИ:

А й справді, чого баритися?

(Василько пильно позирає то на батька, то на матір)

ПЕТРО *(підводиться з лави, зацікавлений, сідає):*

Женись, Василю, — буде добре! Жінка буде тобі обід варити, сорочки прати, а ти лежатимеш собі на печі, як дядько Кирило, та тільки погукуватимеш: »Стара! А принеси вогню — я люльку закурю!«

МАТИ:

Ну, то одягай штани та будемо йти, поки не пізно.

ПЕТРО:

Та швидше, чи може ти не хочеш, Василю? Тату, коли Василь не хоче, — женіть мене!

ВАСИЛЬКО:

Еге, не хоче!

(Швидко схоплюється, надягає штани. Входить Зінька)

ЗІНЬКА:

Мамо, вечеряти будемо у хаті чи на дворі?

(Петро киває на неї, щоб мовчала. Зінька озирается, побачивши Василька):

Куди це ти, Васильку, одягаєшся?

(Мати сіпає Зіньку за полу, та замовкає. Василько, одягнувши штани, виходить на середину хати)

БАТЬКО:

От, і гаразд. Тепер тільки треба молоду йому вибрати.

МАТИ:

А може, в його уже є яка на приміті?

ЗІНЬКА:

Як же нема, а Ганна!? Вона ж і з калюжі його врятувала, як колись загруз був по коліна. Витягла, носа йому втерла, ще й поцілувала. Правда ж, Ва-

сильку, Ганну будеш сватати?

ВАСИЛЬКО:

Ганну . . .

(Бере пучку в рот)

БАТЬКО:

Ганну, то й Ганну — тобі видніше.

МАТИ:

Та казати правду, то й дівка вона хороша, чесного, трудящого роду . . .

ПЕТРО:

Здорова. Так ухопить мішок із житом на плечі — і не зігнеться.

ЗІНЬКА:

На вроду гарна, чорнява . . .

БАТЬКО:

Ну, то не будемо ж гаятись, одягаймося швидше та підемо. Дайте йому Петрову свиту . . . Ну, швидше!

(Василька починають швидко вдягати. Петро дістає з жердки свиту, одягає Василя, мати підперізує червоним поясом. Зінька пришиває до шапки червону стрічку. Дають тютюн та люльку. Тим часом навчає):

Дивись, сину, — будуть шанувати горілкою, не пий за столом, їсти не хапайся, зайвого не говори . . . Та тебе вже нам не вчити . . .

(Зінька надіває Василькові шапку з червоною квіткою)

Бач, ще й квітка на шапці! Ну, тепер дайте йому хліб під пахву . . . та й рушимо.

(Мати дає Василькові хліб)

ПЕТРО:

Удержись? А то, може, я піднесу.

ВАСИЛЬКО *(хапає хліб обома руками):*

Я сам! Я сам!

БАТЬКО (*оглядає Василька*):

Чим не молодий!

(Петро, не втерпівши, починає сміятись)

(Дає Петрові знак, щоб не сміявся. До Василька):

Ну так. Усе добре. Тільки треба тобі, Василю, ще сказати дещо. Чи будеш же ти тепер за мене ходити в громаду на збори?

ВАСИЛЬКО:

Буду.

БАТЬКО:

А податки будеш платити?

ВАСИЛЬКО:

Як дасте грошей, то й заплачу.

БАТЬКО:

От тобі й маєш! Ти ж будеш у нас хазяїн. Будеш робити, то й гроші будуть.

ВАСИЛЬКО (*непевно*):

Е-ге . . .

БАТЬКО:

Будеш орати, сіяти, косити . . .

ВАСИЛЬКО:

О, косити? Я ж іще й коси не потягну.

(Всі сміються)

МАТИ:

Коси не потягну! Оце так молодий!

ЗІНЬКА:

Оце так хазяїн!

ПЕТРО:

А ще женитись хоче!

БАТЬКО:

Так, так, Васильку, будеш тепер усе робити, всьому порядок давати, годувати всіх будеш, одягати... Нас з матір'ю до смерті доглядатимеш...

ВАСИЛЬКО:

Я не хо...

БАТЬКО *(лагідно):*

Ну, а як же, сину? Поки ми з матір'ю здужали, то робили, вас всіх годували, до розуму доводили, а як оце постарілися, то невже ж ти нас із хати виженеш, щоб ми з торбами пішли попідвіконню!

ВАСИЛЬКО:

Я так не хочу...

ПЕТРО:

Як не хочеш? Мусиш! Ось мені на осінь чобіт буде треба — хто ж мені справить, як не ти?

ЗІНЬКА *(до Петра):*

Ти з чобітьми підождеш, ось мені нема в чому вийти в люди: свита — латка на латці. Мені спершу поший, Васильку.

ПЕТРО:

Не слухай її — мені спершу!

(Сіпає його за рукав)

ЗІНЬКА *(тягне його за другий):*

Мені, Васильку, мені...

ПЕТРО:

А мені босому у школу їхати, чи як? Що це таке — роби, роби...

(Удає, що плаче)

ВАСИЛЬКО:

Тату, у мене чогось живіт болить... Пустіть!

ПЕТРО:

Куди? Тепер — назад? Думаєш — дурно ото тобі пришили квітку? Ні, годі! Пропало! Хоч-не-хоч, а ми тебе оженимо.

(До Зіньки):

Зінько, держи його, щоб не втік.

(Зінька й Петро держать його за руки. Василько кидає хліб і прожогом тікає під піч)

БАТЬКО:

От тобі й жених!

(Довгий веселий регіт. Пересміявшись до матері):

Ну, тепер давай вечеряти.

(До Василька):

То як, Васильку, виходить, що женитись — мало вигоди?

ВАСИЛЬКО (з-під печі):

Оженились — нема напасти; та, якби, оженившись, не пропасти! . . .

(Знову сміх)

З А В І С А

ДОДАТОК 2 — ВІРШІ

Яків ЩОГОЛІВ (1824-1898)

ЗОЛОТА БАНДУРА

Синім небом вкрита, нивами обвита,
Тягнеться слобідка над старим Дніпром.
Лле на неї сонце і тепло, і світло,
А Дніпро з Подолу дише холодком.

У садки слобідка весело вгорнулась,
В вишні та калину вкутались хатки.
Під вагою ягід слива перегнулась,
І горять, як червень, макові грядки.

Бачу я під згір'ям вулицю й будинок;
Стайню і комору, клуню на току;
По зелених вікнах айстри та барвінок,
І криницю й верби в вогкім холодку.

Думаю: будинок ставив пан заможний;
А хоч і не справжній пан, так старшина.
Бо такі оселі дба собі не кожний,
А хіба — у кого вистачить казна.

Так я собі думав . . . А тою порою,
Горблячись недужно на міцний ціпок,
Впоперек дороги тихою ходою
Близько повз мене йшов старий дідок.

»А добридень, діду!« — »Та й добридень, синку!«
Я його до тину сісти попрохав;
Й на мое питання, хто живе в будинку,
Він мені цікавий дієпис сказав.

Він казав: »Пора ще та не за горою —
Мабуть і всього там буде чи не з рік, —
Як в цьому будинку з зятем і дочкою
Жив уже доволі літній чоловік.

Але на бандурі вмів він добре грати,
Рано й пізно грати він на ній любив.
І пісням нікого не прохав навчати, —
Сам навчивсь і грало сам собі зробив.

Поки міць держалась, поти і жадобу
Щиру до роботи мав він; а вкінці,
Як померла жінка, всю свою худобу
Взяв та й передав він зятеві й дочці.

Маєток і стягу лугу дніпрового,
Поле і скотину, — все він їм віддав . . .
Та не дав бандури, тільки ж і святого,
Тільки й дорогого, що собі він взяв.

Та й беріг же лірник неоцінне грало!
Завжди воно висіло в шані на стіні;
Сердивсь, щоб, крий Боже, пилом не припало;
А щоб струн торкнувсь хтось — е, вже це ні-ні!

Йде було він зранку, сяде під вербою,
Що в ясну криницю тріпотно глядить;
Вдарить по бандурі смілою рукою
І на струнах рідну пісню пробіжить.

Люди ж не минали хати чепурної.
Хто старого діда-лірника не знав?!
Хто його бандури не любив гучної?!
І яких він тільки там пісень не грав!

Чи прочани пройдуть, — а тоді багато
Їх ходило в Київ, — не минуть його;
Просять, щоб заграти: він загра про свято
І не буде грати іншого чого.

Хлопці та дівчата празником зберуться:
»Нам веселу пісню — серце розігрій!«
В лірника старого руки стрепенуться,
І веселу грає ввічливо старий.

Знав він і козацьких. Тих, було, згадає,
Так і сам не втерпить, серце защемить;
Слухає, як дума в дзиках замирає,
А сльоза на віях іскрою горить.

Й по сусідніх селах знали бандуриста;
І туди він грати іноді ходив
Всюди його пісню, щиру і огнисту,
Мир непередливий слухати любив.

От і жив по всяк день в згоді і шанобі
Лірник невсипущий, а далі найшла
Хіть іти на прощу: таки в Київ пробі
Тягне його сила з рідного села.

— Треба хоч на старість Богові молитись;
Йде прочан багато й я туди піду!
— Та куди Вам, Тату, з ними прирівнятись,
Ви уже старенькі, знайдете біду! —

Не послухав лірник. Взяв своє убрання
Та ціпок дубовий, щоб сміліше йти.
Попрощавсь з сім'єю. На саме ж прощання —
Наказав бандуру пильно берегти.

День іде і другий; третій проминає;
Далі і неділя й друга утіка;
А про батька чутки нізвідкіль немає, —
Журиться і внучка, журиться й дочка.

Раз вечірне сонце крізь бузок пробилось,
Вдарило на стекла променем ясным,
А відтіль на стіну, — і позолотилась
Зразу вся бандура золотом густим.

Струни перервались, і в той час таємний
Всій сім'ї здалося, що з бандури зник
І пробіг по хаті невимовно-темний,
Невимовно-тихий і журливий дзик:

»Ой, сів пугач на могилі
Та й крикнув він: пугу!«

»Що воно бандурі, мамо, поробилось?!
Що за невидима гра на ній рука?!
Ой, коли б то з дідом лихо не случилось!«
Мовила онука, бліда й боязка.

Мама одповіла: »Бог його бороне
Од біди й напасті по усякий час!
Заспокойся, доню! То воно червоне
Сонечко промінням вдарило на нас«.

Не було надії в матернім одвіті.
А на те й прочани сповістили їх:
»Приказав вам батько довго жить на світі —
Він уже царствує з тиждень у святих!

Ми прийшли з вечірні. Він нам і говоре:
»Помирати буду! Занедужав я.
Та нема бандури, горе ж моє, горе!
Де ж моя бандура, де ж вона моя?

Помирать не страшно: всім нам помирати!
Не втечеш від смерти. Та якби хоч раз
На моїй бандурі голосно заграти . . .
А заграв би бучно я в останній час:

»Ой, сів пугач на могилі! . . .«

Ми йому не вірим — завжди він шуткує;
Кажемо: »Вставай лиш, час уже тепер
Сісти за вечерю«. А старий не чує, —
Миттю похилився з лави та й умер«.

Отоді вже тільки вся сім'я дізнала
Правду непорушну по примітам тим,
Що душа їх батька пугача заграла,
Як бандура вкрилась світлом золотим!«

БАБУСИНА КАЗКА

»Ви б мені, серденько, іноді з ласки
Та розказали хорошої казки!« —
Так колись підвечір дівчина мила
Рідній бабусі своїй говорила.

»Казку сказать тобі? Ох, моя ненько!
Мабуть, чи й знаю яку я, серденько!
Сьомий десяток кінчаю на світі, —
Де ж то мені вже казки говорити!

Всі які знала, які коли чула,
Всі ж таки, всі їх давно я забула!
Та однії я не матиму сили,
Мабуть, забути, поки й до могили.

Дуже стара я. Гріхи б замолити
Треба у Бога та царства просити.
А і тепер, як ту казку згадаю,
Наче я щастя колишне вертаю!

Я про ту казку і досі мовчала, —
Ну, та вже слухай, коли нагадала.
Мала я батька, була в мене й мати —
Так немов треба ту казку почати.

Батько був добрий і мати нічого.
Я до них линула, як ні до кого;
Я їх любила, що більше й не можна!
Знали нас люди, жили ми заможню.

Був у нас добрий будинок з вербини,
Гонтовий дах, димарі із цеглини,
Четверо вікон дивились в садочок;
Все — і вітряк, і криниця, й ставочок.

Пар з півдесятка товару держали;
Хуру щороку на Дін виряджали;
Батько було те, що й крамом торгує;
Мати в коморах добром порядкує;

Я ж мій город та вишник доглядала,
Хусточки шила та пісні співала.
Ти не дивуйся, що я зігнулась:
Чом не зігнутись, як щастя минулось!

Е, я хороша була молодою!
Ти вже, дитино, не будеш такою!
Рівна, як щогла, гнучка та висока;
Біла, як крейда, та ще й чорноока.

Вродою все я село дивувала.
Та через вроду, мабуть, і пропала!
Мали сусіди хорошого сина:
Був він їм смирна і добра дитина.

Ми й уподобали одне одного,
Змовились, — от і пішла я за нього.
Тихо один рік і другий минає, —
Щастя нікуди від нас не тікає:

Він мене любить, жаліє, шанує,
Пестить без міри, сміється, жартує.
Третього ж року щось став сумувати:
Кинув хазяйство, цурається хати.

В словах чудне щось, в очах утома.
Всім він нудиться, і в людях, і дома.
Раз я прокинулась. Бачу — світає,
А чоловіка вже в хаті немає.

Кажуть, що верхи поїхав із дому
Сам, а куди — не сказав він нікому.
Ждали обідать, вечеряти ждали,
З тим, що без нього, і спать полягали.

Тиждень, і другий, і третій минає,
А чоловіка додому немає.
Все він — і жінку й домівку покинув,
Та з того часу, як вітер, і згинув.

Ох, моя ненечко, довго я билась,
Плакала ніченьки, вдень я нудилась;
Бога й Святих Його щиро молила,
Двічі у Київ на прощу ходила . . .

Все ж таки щастя не швидко вернулось:
Як і вертатись тому, що минулось? . .

Третьої весни сиджу я у хаті,
Батькові шию сорочки мережчаті
Та й поглядаю раз-по-раз в віконце.
Ті ж, що й учора, і небо, і сонце;

Ті ж і квітки на городі сміються;
Ті ж очерети по берегу гнуться . . .
Але щось з степу немов подалося,
Курево шляхом густе ізнялося.

Скрипнула хвіртка. Я вийшла. Ох, ненько!
Стукнуло в мене недурно серденько!
Бачу — вояка з коня вороного
Зскочив на землю. Дивлюсь я на нього.

Пил обмахнувши і кинувши в кучу
Ратище, шапку і шаблю блискучу,
Каже він: »Ти не змінилась, Оксано!
Як же без мене жила ти, кохана?

Глянь-бо на мене: хіба не пізнала?«
Я, як стояла, так зразу і впала!
Він нахилився, мене піднімає,
В очі цілує, за стан обнімає.

»Відкіль«, кажу я, »ти, рідний мій, взявся?«
»Адже аж з Дикого Поля примчався!

Нудно без тебе зробилось — так з Січі
От я й приїхав, щоб глянути в вічі;
Прямо у очі твої, моя любко,
Та подивитись на тебе, голубко!»

Весело стало нам всім після того:
Він без привіту не кине нікого,
Всіх в слободі, кого знає й не знає,
З ранку до ночі до нас зазиває.

Так прогуляв він три тижні та й каже:
»Ну, та й обридло! Нудьга мене в'яже.

Хочеться знову в степу побувати«.
Кинув Василь мій одразу гуляти,
Мов яке горе його огорнуло.
З тиждень чи два і тепер проминуло.

Бачу — Василь мій задумався знову.
Шепче коневі невідому мову,
Збрую блискучу йому натягає,
Шаблю до боку на ремінь чіпляє.

Глянув на сонце, промовив: »Не рано!
Ну, прощай же, серденько Оксано!
Десь на степах з татарвою поб'юся,
А до тебе таки, мила, вернуся!»

Я й за стремена вхопитись не встигла,
Як по дорозі кура полетіла, —
Вітер зі степу на мене полинув . . .
Згинув! Як вітер, Василечко згинув! . . .

Чим же я казку мою закінчаю?
Ти б захотіла, голубко, я знаю,
Щоб мій Василечко знову вернувся,
Знову до мене щиренько горнувся

Та й доживали ми віку умісці?
Ні! Як поїхав — пропав він без вісті!
Ми вже й до Січі тієї ходили,
Так козаки нас туди не пустили:

»Як запорожця, — говорять, — шукати, —
Швидше вам вітер у полі піймати!
Буде живий він, так ви дожидайте.
Вбито ж де-небудь — то вже вибачайте!«

Мабуть, багато тих сліз пролила я,
Як передихала, як прожила я,
Поки те горе хоч трохи забулось, —
Я і не знаю . . . Та все те минулось!

Так завсігди воно в світі буває:
Долю й недолю могила ховає!
От я і казку тобі розказала . . .«
»За що ж його ви, — дівчина спитала, —

Щиро любили, за ним побивались?
За що так дуже слізьми обливались?
Адже по Вас він, не бійсь, не вбивався,
Та чи й любив Вас? Чи в тім присягався?«

»Ой ти, дитино, не тямиш нічого!
Вам гречкосії до смаку. А в його
Серденьку кров запорожця кипіла . . .
Тим то без міри його я любила!«

ДОДАТОК 3 — НОГИ

ПІСНЯ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Слова: Р. Завадович
Муз.: О. Тарнавська

Легкою ходю

У-країнось-кі діти все спі-ва-ти люблять мов в саду вишневім
пти-ці на вес-ні; Рід-ні зву-ки піс-ні пест-ять і голублять
у-країноське сер-це в дальній чу-жині. Піс-не не-за-бу-т-тя,

The image shows a musical score for a song. It consists of three systems of music. Each system has a vocal line (treble clef), a piano accompaniment (middle clef), and a bass line (bass clef). The tempo is marked 'Легкою ходю' (Allegretto). The lyrics are in Ukrainian and describe the love of children for their motherland, mentioning birds in a cherry orchard and the Ukrainian heart in distant lands.

ПІСНЯ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Українські діти все співати люблять,
Мов в саду вишневім птиці на весні;
Рідні звуки пісні пестять і голублять
Українське серце в дальній чужині.

піс-не рід-на, ми-ла! Хоч ти давня-гарна, вічно мо-ло-да,
 в то-бі ві-щі ча-ри і кра-са і си-ла, ти не-мов ці-лю-ща
 в дже-ре-лі во-да, в дже-ре-лі во-да.

Пісне незабуття, пісне рідна, мила!
 Хоч ти давня — гарна, вічно молода,
 В тобі віщі чари і краса, і сила,
 Ти немов цілюща в джерелі вода.
 Хто тебе співає, не забуде мови,
 Мови славних предків, прадідів, батьків,
 Ти йому приносиш рокіт хвиль дніпрових,
 І ланів пшеничних молитовний спів.
 Тож сяй між нами, пісне квітко-зоре,
 Щебечи нам ніжно пташкою в гіллі,
 Понад сірі гори, понад сине море
 Принеси нам подих рідної землі.

МОВНІ ВПРАВИ

Вправа 1.

- Мені **потрібно** п'ять долярів, щоб купити гарний українсько-англійський словник.
- Тобі " ще три роки, щоб закінчити школу.
- Йому " мати чотири доляри, щоб передплатити
»Веселку«.
- Йй " добре вивчити граматику, щоб скласти іспит.
- Нам " знайти доброго товариша, щоб жив і вчився разом з нами.
- Вам " повторити історію України й добре знати імена її героїв.
- Їм " пошукати собі добрих знайомих у цьому чужому місті.

Вправа 2.

- Я прокидаюсь о п'ят... годині ранку.
- Я встаю чверть на шост... й роблю вільноручні вправи.
- Я вмиваюсь і витираюсь о пів на сь... й чищу зуби.
- За чверть вось... я вже снідаю.
- О вось... годині я вже виходжу з дому й їду трамваем до школи.
- Чверть на дев'я... я переступаю поріг школи.
- О дев'... годині всі учні сидять на своїх лавах, і до кляси входить учитель.
- О пів на п'... наука кінчається, і я їду додому.

Вправа 3.

- Як ти себе **почуваєш**? У мене болить горло.
- Як він себе почув...? Йому сьогодні значно краще.
- Як вона себе почув...? Вона рідко хворіє.
- Як ми себе почув...? Ми взимку іноді хворіємо.
- Як ви себе почув...? О, ми завжди відчуваємо себе добре!
- Як ваші батьки себе почув...? Вони рідко хворіють, хвалити Бога!

Вправа 4.

Моя сестра закінчила університет і	стала лікаркою.
Мій брат закінчив технікум і техніком.	” радіо-
Мій дядько переїхав до Канади і мером.	” там фар-
Як ми, діти, підросли, наша мати на фабриці кравчиною.	” працювати
Як ти закінчиш авіошколу, ти пілотом на літаку.	” працювати
Як Аня закінчить медичну школу, вона медсестрою у шпиталі.	” працювати

Вправа 5.

Я милююся	краєвидами моєї Батьківщини.
Ти ”	зоряним небом у ясні місячні ночі.
Він ”	гарними кольорами польових квітів.
Вона ”	прегарною обкладинкою цієї книжки.
Ми ”	красою моря, коли під час бурі вітер жене його хвилі.
Ви ”	гарним усміхненим личком цієї милої дитини.
Вони ”	майстерно зробленими малюнками цього альбома.

Вправа 6.

Скласти на підставі цієї таблиці 8 речень.

Розкажи мені	в загальних рисах	що було на тому концерті? в яких виставах ти береш участь?
Напиши мені		кого ти бачив у домівці минулої суботи? що ти думаєш робити, коли закінчиш малювати цю картину?

Вправа 7.

Цей хлопчик **подібний до** свого тата.
Цей юнак " " своєї сестри.
Ми " " один до одного.
Ти **схожий на** свою матір.
Вона " " свою бабуню.
Ми " " своїх батьків.

Вправа 8.

Україна **багата на** різні корисні копалини.
Донбас " " залізну руду й кам'яне вугілля.
Австралія " " вівці.
Північна Канада " " ліси.
Німеччина " " на гарні гірські краєвиди.
Франція " " вино й парфуми.
Італія " " історичні пам'ятки.

Вправа 9.

Мені **довелося** купити новий українсько-англійський словник, бо мій від частого вжитку вже порвався.
Тобі " побувати в багатьох країнах.
Йому " навчитися вільно розмовляти англійською мовою.
Йй " шукати собі роботи, коли аптеку, де вона працювала, закрили.
Нам " довго їхати морем до Австралії, де ми тепер живемо.
Вам " шукати мешкання десь недалеко від тієї установи, де ваш батько тепер працює.
Їм " довго шукати друзів у новій країні, куди вони приїхали.

Вправа 10.

Маєте **рацію**, кажучи, що за часів Другої Світової Війни багато українців емігрували на Захід.

Маєш ” , що там, де Рідний Край, і під ялинкою рай!

” ” , що »і в наше віконце загляне сонце!«

” **слухність**, що гарно того вчити, хто хоче вчитися.

” ” , що кожній матері своя дитина мила.

” ” , кажучи, що »чия відвага, того й перемога!«

Вправа 11.

Наш стінний годинник **поспішає** на 18 хвилин на добу.

Твій ” ” ” на півгодини ” ”

Мій ручний ” **відстає** на 7 хвилин ” ”

Цей ” ” ” на 12 ” ” ”

Вправа 12.

На світанку я прокинувся і вже не міг більше заснути.

” ” завжди холодніше, ніж звечора; пташки збуджуються й починають щебетати.

” ” добра господиня встає з постелі й готує всій родині смачний сніданок.

” ” пастухи виганяють худобу в поле на пасовисько.

” ” знявся сильний вітер і погнав морські хвилі до берегів.

Скласти на підставі цієї таблиці 12 речень.

Після того,	як ми поснідаємо,	ми поїдемо до морського узбережжя.
	як ти скінчиш свої завдання,	ми підемо з тобою до лісу по ягоди.
	як ми повечереємо,	ми дивитимемося телебачення.
		ти прочитаєш мені вголос цю прецікаву книжку.

Вправа 14.

У мене	виникла думка	поїхати на літній відпочинок у гори.
У батька	” ”	посадити у нас за хатою пару дубів, щоб вони нагадували нам Рідний Край.
У мого дядька	” ”	поїхати в далеку подорож по всьому світу.
У Галинки	” ”	навчитися на лікарку-дентистку, щоб лікувати людям зуби.

Вправа 15.

Мені	трапилася нагода	побувати з батьками на вакаціях в Новій Зеландії.
Батькові	” ”	дешево купити нове-новісіньке авто.
Матусі	” ”	побачити свою рідну сестру.
Дмитрусеві	” ”	піти з батьком на полювання до далекого лісу.
Дарці	” ”	піти з подругою на виставу до театру.
Тобі	” ”	поїхати з товаришем до сусіднього острова моторовим човном.
Нам	” ”	почути світової слави співака Гнатюка, коли він приїздив до Австралії.
Вам	” ”	побігати цього року на лещатах у засніжених горах.

Вправа 16.

На свої роки,	Михась	виглядає замалим.
” ” ”	, мала	Любця дуже добре читає.
” ” ”	, Грицунь	дуже добре грає в теніс.
” ” ”	, наш милий	дідусь ще дуже добре себе почувает, дякувати Богові.
” ” ”	, наша бабуня	ще дуже багато працює в городі й кухні.

Вправа 17.

- Мені байдуже, яка надворі погода: ні дощу, ні холоду я не боюся.
- ” ” , хто біля мене сидить у клясі: всі товариші мені подобаються.
- ” ” , куди піти: чи до театру, чи до кіна — і там, і там я охоче буваю.
- ” ” , хто бере участь у концерті: всі наші співаки добре співають, а декляматори добре деклямують.
- ” ” , кого ти, Христе, приведеш з собою до нас: усім гостям ми завжди раді.

Вправа 18.

Скласти за цією таблицею 16 речень.

Іншим разом	ми з вами поговоримо	про наші пляни на майбутнє.
	ми поміркуємо,	як назвати це миле волохате щеня.
	ми подумаємо,	чи їхати до Швейцарії на вакації наступного року.
	ми скажемо вам,	коли ми до вас прийдемо.

Вправа 19.

- Цей стіл зроблен... з дубового дерева, він дерев'ян...
- ” будинок ” з цегли, він цеглян...
- ” перстень ” з золота, він золот...
- ” дах ” з соломи, він солوم'ян...
- Ця скринька ” з бляхи, вона бляша...
- ” суконка ” з вовни, вона вовня...

Вправа 20.

- Настав час братися за підручники й старанно вчитися!
" " відвідати родичів, яких ми вже давненько не бачили.
" " готуватися до іспитів, щоб перейти до наступної класи й мати нагороду за добрі успіхи в науці.
" " садити квіти в нашому квітнику, щоб вони добре розрослися, поки ще не надто гаряче.
" " поміркувати, куди підемо вчитися далі, як закінчимо науку в Рідній Школі.

Вправа 21.

- З огляду на пізній час мушу поспішати додому.
" " " " " ти сьогодні вже не встигнеш на концерт.
" " " " " я не можу довше лишатися з вами.
" " " " " ти, Юрчику, йди вже до ліжка.
" " " " " телебачення вже не працює.
" " " " " всі кіна зачинені.

Вправа 22.

- Я не згоден з тобою щодо цієї книжки: вона мені дуже сподобалася.
" " " " " " цієї співачки: у неї гарний голос.
Ти " " зі мною " плянів на сьогодні: ти гратимеш у футбол, а я піду на річку ловити рибу.
Брат " " " " " музики: він любить класичну, а я джазову.
Я " " з тобою " професії: я хочу бути піаністом, а ти науковцем.

Вправа 23.

Я не маю змоги прийти сьогодні до тебе: у мене дуже бо-
лить зуб.

Ти не ма... змоги поїхати цього вечора на море: чекаєш
гостей.

Він не ма... змоги вступити до університету: йому на це
бракує грошей.

Ми не має... змоги запросити тебе жити в нас: наша хата
замала.

Вони не маю... змоги поїхати в далеку подорож: їм не ви-
стає ні часу, ні коштів.

Вправа 24.

Ця дівчина вдалася в свою матір: така сама працювита
й старанна.

Цей хлопець вда... в свого батька: цілий день працює і
мало відпочиває.

Наш сусід вда... в свого діда: любить працювати, але
вміє й спочити за доброю книжкою.

Марко вда... в свою маму: він любить город, сад і
квіти.

А я вда... в свого дядька: люблю лежати в
садку на траві в холодку.

Вправа 25.

Петрусь мало не заплакав з переляку, побачивши в лісі
вовка й вовчицю.

Я " " загубив гаманця, як ловив рибу на річці
з човна.

Ти " " впав з дерева, як видряпався аж на са-
мий вершечок.

Ми " " проїхали нашої трамвайної зупинки, так
захопилися спогадами про минуле.

Ви " " проминули нашого будинку, побачивши
у нас на воротях великого і злого пса.

Вправа 26.

- При умові, що** ти підвезеш мене авто**м** додому, я прий-
ду до вас.
- ” ” , **що** ти нікому не скажеш, я розповім тоби
цю новину.
- ” ” , **що** Юрчик не лякатиме риби, можна взяти
його з нами до річки.
- ” ” , **що** ви, діти, будете слухняні, підете з нами
до кіна.
- ” ” , **що** я не забрудню Галиної суконки, вона
дасть мені її на свято.
- ” ” , **що** завтра буде ясний день, підемо всі до
лісу по ягоди і гриби.

Вправа 27.

- Я, так само, як** і мій брат, щонеділі ходжу до церкви.
Юля, ” ” , ” і її сестра, не часто ходить на дитячі
забави.
- Він, ” ” , ” і я, читає багато українських книжок.
Осінь, ” ” , ” і весна, часто буває холодна.
- Літо, ” ” , ” і зима, має свої розваги.
- Жаби, ” ” , ” і гадюки, іноді плавають у воді.

Вправа 28.

- Крім мене, в хаті не було нікого.**
- ” ” , ніхто покищо про це не знає.
- ” ” , ніхто в нашій родині не знає французької
мови.
- ” **тебе, я ще нікого про це не сповістив.**
- ” ” , ніхто не привітав мене з уродинами.
- ” ” , я досі нікого не запрошував на наш хутір.

Вправа 29.

Скласти на підставі цієї таблиці 12 речень.

Між іншим,	чи знаєш ти,	що в наступну неділю батьківські збори?
" "	, чи пам'ятаєш ти,	що в суботу уродини нашої Клави?
" "	, чи чув ти,	що в п'ятницю буде вистава?
" "	, чи відомо тобі,	що на тому тижні буде цікавий концерт нашого громадського хору, о пів на сьому вечора в домівці?

Вправа 30.

Зверни увагу на цей дуб: йому вже понад 200 років, а він такий ще міцний.

" " на цю картину: її намалював Т. Шевченко, він був талановитий маляр.

" " на цю писанку: вона так майстерно намальована.

Зверніть увагу на це граматичне правило: воно дуже важливе.

" " на цього чоловіка: в нього гарний і дуже високий голос.

" " на цей рушник: він так гарно вишитий.

Вправа 31.

Який би не був вітер, я завжди виходжу на прогулянку.

" " " був дощ, я не вдягаю капелюха на голову, виходячи з хати.

" " " сніг, ти завжди робиш вільноручні вправи роздягнений до пояса.

" " " гамір у хаті, а я завжди роблю мої завдання.

" " " грім, Юрко завжди спостерігає блискавку.

" " " був сніговій, ми їздимо на прогулянку кінями.

Вправа 32.

Що б ти не робив — роби уважно й старанно.

” ” ти не робив — будь обережний.

” ” ти не друкував — не поспішай і уважай на помилки.

” ” ти не їв — жуй уважно й повільно і не поспішай ковтати.

” ” ти не писав, пиши короткими реченнями й кілька разів перечитай написане.

” ” ви не малювали, уважайте, щоб кожен розумів ваш малюнок.

Вправа 33.

Де б ти не був, пиши, друже, мені листи.

” ” ви не були, не забувайте старих друзів.

” ” ви не були, привезіть мені щось на згадку про вашу подорож.

” ” він не був, він привозив звідусіль на пам'ять фото-знімки.

” ” ти не була, пам'ятай, що я тебе дуже чекаю.

” ” вона не була, вона звідусіль мені часто писала.

Вправа 34.

Хто б не звертався до тебе, будь завжди чемний, уважний і допоміжний.

” ” не кликав тебе, сиди тихо й не обзивайся.

” ” не просив тебе про щось, кожному допоможи, якщо можеш.

” ” спіткав тебе в дорозі, нікому не кажи, куди ти йдеш і в якій справі.

” ” не пропонував тобі підвезти автом, ніколи не згоджуйся.

” ” не питав тебе про мене, нікому не кажи, де я.

Вправа 35.

- Коли б** я не прийшов, твій батько завжди мав час зі мною поговорити.
- ” ” я не прийшов до вас, твоя мама була завжди гостинна.
- ” ” я не завітав до Миколи, він завжди показував мені щось нове й цікаве.
- ” ” ти не зайшов до мене, я тобі завжди радий.
- ” ” ми не поїхали пароплавом, я раз-у-раз хворію в дорозі.
- ” ” він не летів літаком, він завжди жалів, чому не поїхав залізницею.

Вправа 36.

Написати 16 речень.

Незважаючи	на сильний вітер,	ми все ж таки поїдемо сьогодні човном на море ловити рибу.
”	на мокру погоду,	ми йдемо до лісу по гриби.
”	на різні перешкоди,	ми все ж таки поїдемо на цьому тижні до Нової Гвінеї.
”	на брак коштів,	я все ж таки сподіваюсь вступити до університету.
”	на тяжкі умови,	йому вдалося блискуче закінчити науку.
”	на тяжку хворобу,	вона закінчила свої студії з відзначенням.

Вправа 37.

Написати 14 речень.

Я мушу	хоч-не-хоч	виконати це тяжке й відпові- дальне завдання.
Ти повинен	”	додержати свого слова.
”	”	бути вдома о пів на восьму годину.
”	”	написати твір на визначену тобі тему.
”	”	дістати стипендію, щоб мати змогу далі вчитися.
”	”	добре вивчити граматику, щоб бути письменним.

Вправа 38.

- Що б ти мені порадив, якби я спитав твоєї поради?
” ” ти зробив, якби мав змогу кудись виїхати?
” ” ми купили, якби виграли багато грошей у лоте-
рію?
” ” вона зробила, якби сестра її одружилася?
” ” ти, Мартусю, зробила, якби її брат виїхав до
Франції?
” ” ти сказав, якби знав, що ми незабаром поїдемо
до Америки?
-

ГРАМАТИЧНІ ВПРАВИ

Вправа 1.

(Повторення вивченого).

Прочитайте й напишіть:

Серед лісу росте високий міцний дуб. Біля його коріння живе в ямці сірий заєць із своєю родиною. Вивірка оселилася в малому дуплі на міцній гілці цього дуба. Ще вище дикі бджоли зробили собі гніздо. Соловейки збудували собі на дубі захисну хатку. А у великому дуплі живе стара сова.

- а) Знайдіть у кожному реченні першої вправи **головну пару** слів. Підкресліть підмет однією рисою, а присудок — двома.
- б) На яке питання відповідає підмет?
- в) На яке питання відповідає присудок?
- г) Напишіть в один стовпчик всі іменники з першої вправи, у другий — всі прикметники і в третій стовпчик — всі дієслова.

Вправа 2. Прочитайте й напишіть:

Соловейко — мала, сіренька, дуже непоказна пташка. Але як голосно він співає! Чи ви чули його коли? Приходьте до нас у садок колись весняного вечора! Тільки надворі почне темніти, тільки все затихне, ви його почуете. Це він співає для своєї солов'їхи. Вона вже сидить у гнізді на яечках. Приходьте! Ви прийдете? Ми вас ждатимемо.

- а) Скільки у другій вправі розповідних речень?
- б) Скільки питальних речень?
- в) Скільки окличних речень?
- г) Придумайте й напишіть три розповідних, три питальних і три окличних речення.
- г) Підкресліть у цій вправі однією рисою всі особові займенники, а двома рисками — всі прислівники.
- д) Назвіть усі особові займенники.

ЗМІНИ ГОЛОСНИХ

Вправа 3.

Візьми цей ніж — мені ножа непотрібно. Надворі стоїть вороний кінь. Іншого коня я не бачу.

Коли слова змінюються, часто буває, що голосний звук »і« переходить в »о« і навпаки.

Прочитайте й напишіть:

Мій ніж гостріший від твого ножа. Малий стіл зручніший, не бери великого стола. Я увесь вкритий потом — піт мені навіть і очі заливає. Кіт-воркіт біля воріт чуха лапкою живіт. Піди, Юрку, погладь нашого кота-воркота. Кіт — потрібна в господарстві тварина. Взимку ніч дуже довга, а влітку ночі короткі.

- а) Підкресліть рисою слова, в яких »і« змінюється на »о« або навпаки.
- б) Складіть речення, в яких »і« змінюється на »о« в словах: кінь, сіль, двір, батіг, пліт.

Вправа 4.

Це річ дорога, такі речі всім подобаються. У печі горить вогонь, і піч дуже гаряча.

Коли слова змінюються, часом буває, що голосний звук »і« переходить в »е« і навпаки.

Сьогодні я веду мого братика до школи, а вчора його вів батько. Повези сестру автом до міста: вчора її віз я. Як настане осінь, я поїду до великого міста вчитися, але ти, Остапку, не журись: до осені ще півтора місяця. Дід Нестор збудував у полі курінь, а коло куреня посадив кавуни й дині.

- а) Підкресліть рисою слова, в яких »і« переходить у »е« й навпаки.
- б) Складіть речення, в яких »і« переходить в »е« в словах: лебідь, ремінь, повінь.

НЕНАГОЛОШЕНІ »Е«, »И«

Вправа 5.

Добре в слові чуємо лише наголошені звуки. Вони у вимові наближаються один до одного і часом буває сумнів, яку літеру писати, напр.: село, верба, тихенько.

1. Щоб упевнитися, чи треба писати »е«, чи »и«, треба так змінити слово, щоб на сумнівний склад упав наголос: наприклад — сестра, сестри, швиденько, швидко, село, села.
2. Із слова може випадати тільки »е«, а не »и«. Отже треба писати »е«, але не »и«, коли звук із слова випадає, коли слово змінюється. Напр.: мені (бо мною), учень (бо учні), хлопець (бо хлопця).

Перепишіть і вставте, замість крапок, потрібну літеру:

Була в...сна в...села, щедра, мила, промінням грала, сипала квітки, вона л...тіла хутко, мов стокрила. Т...хесенько віт...р віє, ст...пи, лани мріють. До хати зал...тіла ластівка. Стоїть гора в...сокая, з...лений гай шумить. Т...че річка н...величка з в...шневого саду. Пл...ве човен без в...сельця, к берегу зв...ртає, ніхто човником не править, вітром прибиває. Зац...ебетав соловейко — пішла луна гаєм. Р...ве та стогне Дніпр щ...рокий, с...рдитий віт...р завива. Понад ставом т...хенько щ...поче осока. С...чі в гаю перекл...кались, та ясен раз-у-раз скр...пів.

ОСНОВА І ЗАКІНЧЕННЯ СЛОВА

Вправа 6. Прочитайте й напишіть:

За нашою хатою є город. На городі ми вирощуємо картоплю, цибулю, моркву, квасолу, часник, петрушку, помідори й огірки. За городом збудований невеличкий курник для наших курей. Коли бабуся виполне бур'ян з городу, вона кидає його через пліт курям. Коло городу стоїть будка нашого собаки Кудлая.

У мові є слова змінні й незмінні. Змінними зуться ті слова, що змінюють свою форму, коли вони стоять у зв'язку з іншими словами речення. Слово «город» змінює свою форму залежно від інших слів речення: город, городу й т. д.

Незмінними зуться слова, що ніколи не змінюються. Це прийменники (в, на), вигуки (ай, ну), частки (ж, б).

Але й змінні слова мають у собі незмінну частину слова, що зветься **коренем** слова, і змінну, що зветься **закінченням** слова.

Є слова, що складаються з самого **кореня** слова, а закінчення не мають, напр.: чай, сук, суп, дуб. Вони набирають закінчення в зв'язку з іншими словами речення.

- а) Випишіть усі іменники з вправи 6 і відокремте рисою основу від закінчення.
- б) Підкресліть особові й присвійні займенники у вправі.
- в) Назвіть усі частини мови.

ВЖИВАННЯ ЗНАКА М'ЯКШЕННЯ

Вправа 7.

Приголосні звуки можуть бути тверді і м'які. М'яко вони вимовляються у сполученні з йотованими «я», «є», «ю» та «ї» — тютюн, люди і т. ін. Знак м'якшення може стояти в кінці та в середині слова.

1. В кінці слова: сіль, ходить, хлопець.
2. В середині слова після м'яких приголосних:
дядько, синька, сильний, у нього.

Але знак м'якшення не вживається в словах: різкий, боязкий, в'язкий, баский, плаский.

Ніколи не вживається знак м'якшення після губних — б, п, в, м та ф, шиплячих — ж, ч, ш, щ, задньо-язикових — г, ґ, к, х та р у кінці слова і складу (голяр, кобзар).

Переписати і вставити, де треба, знак м'якшення замість крапок:

Вчора я купив собі татарс...кого коня. Марійка помітила, що за нею пос...лішає хлопець з міс...кого саду. Весною різні пташки співають піс...ні. Мій брат купив собі олівець син...ого кол...ору. Від дощу бул...башки стрибают... від крапел... по воді. Буд...мо муж...ні в бою! Повіяв леген...кий вітрец..., і ус...міхнулась до н...ого земля. Ліс купа-ет...ся у місячному сяйві, лис...тя сміет...ся до нього. У садку т...охнув соловейко, інший обіззався до н...ого з су-сідн...ого куща.

СПОРІДНЕНІ СЛОВА

Вправа 8. Прочитайте й напишіть:

Я читаю цікаве оповідання з нашої читанки. Воно мені подобається, і я його перечитував уже не раз. Коли я його дочитаю, то спробую скласти плян цього оповідання, як насчить наш учитель.

Слова «читати», «дочитати», «перечитати» зуться спорідненими словами, бо всі вони мають спільний корінь. Вони утворюють родину або гніздо слів. Спільна частина всіх цих слів є корінь цих слів.

- а) Визначте спільний корінь у споріднених словах:
Дуб, дубок, дубище, піддубний, дубовий;
Ліс, лісовий, лісничівка, підлісся, лісовик, Полісся;
Буда, будинок, будувати, забудувати, перебудувати,
надбудувати.
- б) Напишіть споріднені слова до слів:
сад, копати, мити, приїхати.

ЗАКІНЧЕННЯ СЛОВА

Вправа 9. Прочитайте й напишіть:

Над річкою росте висока стара верба. На цій вербі часто сідають пташки. На гілках верби вони мосять свої гнізда. А в дуслі верби оселилася стара вивірка з своєю родиною. Під вербу часто приходять діти. Вони сідають під вербою на березі у затінку й ловлять рибу.

Та частина слова, що змінюється, зветься **закінченням** слова.

- а) Випишіть з вправи 9 всі іменники й відокремте основу від закінчення рискою.
- б) Підкресліть у кожному реченні 9-ої вправи підмет однією рискою, а присудок — двома рисками.
- в) Надпишіть над усіма іменниками, якого вони роду й числа.

КОРІНЬ, ПРИРОСТОК І НАРОСТОК

Вправа 10.

У дуже багатьох словах основа слова складається з кількох частин. Якщо ми розглянемо кілька споріднених слів, напр.: »буда«, »збудувати«, »забудувати« то що, то побачимо, що всі ці слова мають одну спільну частину, а саме »буд«. Спільна частина всіх тих трьох

слів »буд« є **коренем**. Частина основи, що стоїть перед коренем, зветься **приростком**, а та частина, що стоїть після кореня, зветься **наростком**. Отже в слові »перебудова« »пере« є приросток, »буд« є корінь, »ов« є наросток, »а« — закінчення (пере-буд-ов-а). В основу входять всі згадані частини слова, крім закінчення.

- а) У словах »розбудова«, »посадити«, »хатина«, »заробити« підкреслити корінь слова й відокремити рисою приростки, наростки й закінчення.
- б) Утворити по три слова з допомогою приростків, наростків і закінчення з коренів »сад«, »ліс«.

ПРИРОСТОК

Вправа 11.

Приросток — це частина слова, що пишеться із словом укупі.

Прийменник — це окреме слово, що пишеться окремо від слова, перед яким воно стоїть. Напр.: »засадити« й »за хатою«.

- а) Написати так, як треба — разом або окремо:
Бабуня (по) садила (за) будинком город. Не можна було (до) ступитися (до) кіна: сила людей хотіли (по) бачити цей цікавий фільм. Косарі (на) косили (на) леваді сіна для худоби (на) зиму. Ходить вітер (по) житі і вже (по) хилив жито додолу. М'яч (у) пав (у) город — треба там його шукати.
- б) Виписати із вправи 11 всі іменники в три колонки відповідно до того, до якого роду вони належать.
- в) Назвати йотовані літери й пояснити, чому їх так називають.

АПОСТРОФ ПІСЛЯ ПРИРОСТКІВ

Вправа 12. Прочитати й написати:

Ми збудували собі кам'яний будинок. Влітку люди п'ють багато води. Солов'ї співають дуже голосно. На подвір'ї хлопці б'ють футбольний м'яч ногами. Ми вчимо напам'ять усі вірші з нашої читанки. Чоловік під'їхав ровером до ганку. Хор проспівав в'язанку стрілецьких пісень. Жінка об'їхала автом навколо парку й під'їхала під дерева. Качка водить дев'ятеро каченят. Йдуть дівчата і хлоп'ята, оченьки горять. Ми доїхали до гори й спинилися на підгір'ї. Стежка в'ється між городами. Наші предки звалися слов'яни. Кожне плем'я мало свою назву. Ваш будинок дерев'яний.

Апостроф пишеться: перед йотованими »я«, »є«, »ю«, »ї«.

- а) Після губних літер: »б«, »п«, »в«, »м«, »ф«.
- б) Після літери »р«, коли ця літера і йотована належать до різних складів (напр.: »Мар'ян«). Коли ж »р« і йотована літера належать до одного складу, апострофа писати не треба (рясно, рядно).
- в) Після приростків, що кінчаються на приголосну (напр.: об'єднатися, з'їзд, від'їхати). Але: приїхати, поїхати, виявити.

- а) Пояснити, чому написаний апостроф у поодиноких словах вправи 12.
- б) Пояснити, чому в слові »з'їхати« треба ставити апостроф, а в слові »заїхати« не треба.

УТВОРЕННЯ СЛІВ З ДОПОМОГОЮ ПРИРОСТКІВ І НАРОСТКІВ

Вправа 13.

Якщо до слова додавати різні приростки й наростки, то утворюються нові слова, що надають кореневі трохи

іншого значення. Напр.: якщо додати до слова »сад« різні приростки, то матимемо: »посадити«, »засадити«, »підсадити« і т. ін. Додавання наростків творить нові слова: »садок«, »садочок«, »садівник« і т. ін.

- а) Утворити по три нові слова з коренів: »роб«, »каз«, »сміх«.
- б) В утворених словах відокремити ризкою приросток, корінь, наросток і закінчення.

ПРАВОПИС ПРИРОСТКІВ

Вправа 14.

Головні приростки є: »з«, »роз«, »без«, »об«, »над«, »при«, »пре«, »прі« та інші. Напр.: »зрубати«, »розрубати«, »надрубати«, »підрубати« і т. д.

1. Приросток »з« змінюється на »с« перед літерами: »к«, »п«, »т«, »х«.

Напр.: »зрубати«, але »скопати«,
»зшити«, але »стулити«,
»змінити«, але »списати«,
»збудувати«, але »схилитися«.

2. Приросток »роз« і »без« не змінюють літери »з« на »с« і завжди пишуться однаково, незалежно від того, перед якою літерою стоять. Напр.: »розколотити«, »розтовкти«, »розпиляти«, »розхватити«, та »безкоштовний«, »безпечний«, »безхмарний« тощо.
3. Приросток »прі« пишемо лише в двох словах: »прізвище« та »прірва«.
4. В інших словах пишемо »при« або »пре«. Треба добре розуміти різницю в змісті між цими двома приростками, а саме: приросток **пре** вказує на дуже високу якість якогось прикметника. **Предобрий** означає дуже добрий. **Презлий** означає дуже злий.

5. Приросток **при** вказує на наближення або приєднання, на рух з одного місця на інше. Напр.: »принести«, »прийти«.

- а) Написати 5 слів, у яких приросток »з« переходить в »с«.
- б) Написати по три слова з приростками »роз« і »без«.
- в) Написати по три слова з приростками »пре« і »при«.

ВЖИВАННЯ ЛІТЕРИ »Г«

Вправа 15.

1. Пишемо й вимовляємо »г« в словах, що вже віддавна вживаються в українській мові і вважаються українськими: ганок, гава, ґрунт, ґрати, ґвинт, гудзик, дзиґа тощо та ще в кількох рідко вживаних словах: ґазда, ґалаґан, ґандж, джиґун, дзиґарі, ґніт тощо.
2. У чужих словах пишемо й вимовляємо »г« там, де воно відповідає чужому »g«, а не »h«. Напр.: »Вашінґтон, агітація, легенда, гума тощо.
3. Але в дуже багатьох словах, що вже давно запозичені з чужих мов, пишемо звичайне »г«. Напр.: Англія, газета, грамати́ка, програма, географія, геометрія, педагог та інші.

- а) Скласти по одному реченню з словами: ґрунт, гуля, ґвалт, гудзик, гава, дзиґа.
- б) Вставити »г« або »ґ« в словах: Вінніпе..., теле...рама, дири...ент, ...урток, без...рунтовний, ...рамофон, ...умовий.

ПРАВОПИС ЧУЖОМОВНИХ СЛІВ

Вправа 16.

1. У словах чужомовного походження подаємо чужомовне »і« в українській мові літерою »и« після 9 лі-

тер: д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р, але тільки не перед голосною і не у власних назвах. Це так зване »правило дев'ятки«.

Напр.: директор, критика, фізика, система, циркуляція, режим, машина, фабрика.

2. Чужомовне »і« подаємо українським »і«:
 - а) Після приголосних, які не належать до »дев'ятки«. Напр.: пілот, білет, вітамін, республіка, механізм.
 - б) На початку слова. Напр.: історія, інститут, ідея, імперія.
 - в) В кінці слів, які не змінюються. Напр.: таксі, жюрі, парі тощо.
 - г) Перед голосною літерою або »й«. Напр.: матеріал, копія, партія, дієта, бібліотека, патріот, революція.
3. Чужомовне »і« подаємо українським »ї« після голосної літери. Напр.: руїна, героїзм. Але коли голосна літера є частиною приростка, тоді пишемо не »ї«, а »і«. Напр.: доісторичний, поінформувати.

- а) Придумати й написати 15 слів чужомовного походження, в яких за »правилом дев'ятки« треба писати »и«.
- б) Переписати й поставити замість крапок »и« або »і«:
д...ктат, інструкц...я, през...дія, к...но, реж...м, академ...я, метод...ка, ц...вілізація, механ...к, ц...стерна, ком...сія, б...ографія, пол...тика, техн...ка, географ...я.

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Вправа 17.

М'які приголосні н, д, т, л, з, с, ц, ж, ч, ш, стоячи між голосними, можуть подвоюватися.

Подвоєння приголосних найчастіше буває:

1. В іменниках середнього роду, що кінчаються на »я«: життя, зілля, крім іменників середнього роду типу »теля«, »порося«, »курча«, що при зміні мають суфікс »ат«, »ят« (теляти, поросяти, курчати).
2. В іменниках жіночого роду, що кінчаються на один приголосний звук, в орудному відмінку однини на запитання ким?, чим?: ніч — нічю, сіль — сіллю.
3. В деяких іменниках чоловічого та жіночого роду, що кінчаються на »я«: рілля, стаття.

Приголосні не подвоюються:

1. Якщо поруч приголосного звука стоїть інший приголосний звук: щастя, листя.
2. Не подвоюються приголосні: губні — б, в, м, п, з шиплячих — щ та р. Наприклад: плем'я, матір'ю.

Крім цього, подвоюються приголосні при збігові їх:

1. Коли приросток має приголосну, яка стоїть поруч такої ж приголосної, на яку починається корінь. Наприклад: ззаду, оббити.
2. Коли корінь слова кінчається на таку приголосну, на яку починається суфікс: годин-н-ик, сон-н-ий.
3. В суфіксах прикметників на -енний і в суфіксах на -анний, що показують велике перебільшення або можливість чи неможливість дії: численний, спасенний, здоровенний, невблаганний, незліченний.
4. В окремих таких словах: Ганна, манна, ссати, ввесь.

Перепишіть подані речення і, замість крапок, вставте пропущені літери:

Хвали день увечорі, а жит...я перед смертю. Садок помалу розріс...я, мов ліс. Пишні куці здіймали догори своє цупке галуз...я. Дивиться Василько, аж сунуть вовки, такі страшен...і та здоровен...і. Є каят...я, та нема ворот...я. Не під...авайся ворогові. У мене пружин...ий матрац. Імен...ик — частина мови. Безсон...і

ночі тяжкі. Без...убим бабусям тяжко їсти. Сьогодні туман...ий день. Гіл...ястий великий горіх розкинув над садом свої розлогі віти. Ден...е світло звеселило землю. Сірий туман, схожий на клоч...я солдатської шинелі, чіплявся за придорожній бур'ян.

СКЛАДНІ СЛОВА

Вправа 18.

Слова, які мають не один корінь, а два, а то й більше коренів, звуться складними словами. Напр.: пароплав, листоноша, триповерховий, двадцятип'ятирічний.

Складні слова сполучаються з допомогою сполучної літери. Сполучні літери, які сполучають два корені, є: »о«, »е«, »є«, »и«. Напр.: тисячоліття (тисяч-о-ліття), пароплав (пар-о-плав), землетрус (земл-е-трус), краєвид (кра-є-вид), хлібороб (хліб-о-роб).

Але бувають складні слова і без сполучного звука. Напр.: тризуб, Великдень, північ, південь, чотирикутник, перекотиполе.

Прочитати й написати:

На гори спускається вечір ніжнокрилий. Котик Жуля має сіросині очі. Хлопці погнали худобу до водопою. Праворуч від парку збудували музей. Землемір поміряв поле й поділив його на п'ять однакових частин. Моя двадцятилітня сестра вчиться на медсестру. У міжгір'ї широко розбудувалося гірське село. Прийшов сажотрус трусити сажу в димарях. Ми прочитали з цікавістю життєпис Лесі Українки.

- а) Підкреслити у вправі складні слова.
- б) Виписати з 18-ої вправи всі складні слова, розкладаючи їх на корені, що входять у склад кожного слова.

ЗМІННІ Й НЕЗМІННІ СЛОВА

Вправа 19.

Усіх частин мови 10, а саме:

1. Іменники: олівець, місяць, думка.
2. Прикметники: блакитний, широкий, вузький.
3. Числівники: три, одинадцять, другий, двадцятий.
4. Займенники: я, той, мій, ніхто.
5. Дієслова: казати, мріяти, літати.
6. Прислівники: високо, сьогодні, близько.
7. Прийменники: за, під, у.
8. Сполучники: а, і, та, щоб, але.
9. Частки: не, ж, би.
10. Вигуки: ох, гей, ой.

Вони поділяються на змінні й незмінні частини мови. Змінні частини мови є перші п'ять з них, а саме: іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова. Решта незмінні. Вийняток становлять деякі прислівники (але не всі!), що мають ступені порівняння. Напр.: високо — вище — найвище, близько — ближче — наближче, голосно — голосніше. Проте прислівники тут, торік, завтра і багато інших не мають ступенів порівняння.

Прочитайте й напишіть:

Жили під підлогою їдальні дві миші: пан Мішук та пані Мися. Вони мали семеро дітей. Подумайте: аж семеро! Клопіт не малий! Треба ж їх нагодувати! В їдальні була шафа. Господиня цього дому ставила в тій шафі їжу для дітей, щоб вони мали щось їсти, коли матері немає вдома. Діти брали їжу з тієї шафи — хліб, сир, масло, шматок ковбаси — і часто забували зачинити її. Тоді миші й самі їли й своїм мишенятам носили. Так вони жили. Ох, і добре їм жилося!

- а) Випишіть з оповідання змінні слова, поділивши їх на колонки за частинами мови.
- б) Підкресліть в оповіданні незмінні слова і напишіть над кожним з них, до якої частини мови воно належить.

І М Е Н Н И К

ВЛАСНІ Й ЗАГАЛЬНІ ІМЕННИКИ

Вправа 20. Прочитайте й напишіть:

Український письменник Панас Мирний народився в родині дрібного службовця в місті Миргороді на Полтавщині. Батько віддав Панаса вчитися до Миргородської початкової школи. Незабаром батьки переїхали до міста Гадяч. У Гадячі Панас вступив до Гадяцької народньої школи. Панас Мирний мав велику охоту до навчання: багато читав, дуже добре писав. Але він ходив до школи лише чотири роки: мусів іти працювати, щоб заробляти на життя. Невдовзі родина знову вертається до Миргорода, а трохи пізніше оселяється в місті Полтаві, де Панас Мирний прожив усе своє життя. У Полтаві ж він написав і всі свої прегарні твори.

Іменник — це змінна частина мови, що означає назву якогось предмета і відповідає на питання: **хто?** або **що?**

Іменники, що показують назву якогось одного предмета чи ім'я особи, звуться **власними іменниками**. Напр.: Австралія, Англія, Чорне море, Карпати, Канада, Львів, Шевченко, Дніпро, Михайло, Катерина і т. ін. Власні іменники пишемо завжди з великої літери.

Загальними іменниками звуться іменники, що означають назву багатьох однорідних предметів. Напр.: стіл, течка, липа, вітер, канапа, радість, цибуля тощо. Вони пишуться з малої літери.

- а) Підкресліть у вправі однією рисою всі власні іменники і двома рисками всі загальні.
- б) Придумати й написати по 10 іменників власних і загальних.

ЧИСЛО ІМЕННИКІВ

Вправа 21. Прочитайте й напишіть:

Жив в одному лісі Лис Микита. Він був дуже хитрий. Люди не раз хотіли його впіймати. Пси ганялися за ним. Але він умів всіх обдурити і сміявся і з людей, і з собак. Він нікого не боявся: вдень бігав у село і ловив курку чи гуску. Він був певний, що може робити все, що хоче, і був з того дуже гордий. »Що ви собі думаєте? — казав він іншим лісовим звірям. — Досі я ходив по селах, а завтра піду вдень до міста на базар і принесу курку чи качку!« — »Не кажи дурниць!« — казали його товариші. »От побачите!« — І наступного ранку побіг до міста, перестрибуючи через парканни, ховаючись у зіллі, пускався на всякі хитрощі.

Іменники мають форму однини й множини (стіл — столи).

Деякі іменники мають тільки форму однини (молодь, залізо, молоко, сметана, читання).

Є й іменники, що мають лише форму множини (двері, ножиці, штани, ворота).

- а) Виписати з уривка всі іменники колонкою у формі однини.
- б) Дописати до них їхню форму множини.
- в) Написати по 5 іменників, що вживаються тільки в однині або тільки в множині.

РІД ІМЕННИКІВ

Вправа 22.

Граматика поділяє іменники на три роди: **чоловічий**, **жіночий** і **середній**. Кожний іменник належить до якогось одного роду.

До чоловічого роду належить іменник, до якого можна додати слово: **мій**.

Напр.: зошит, олівець, бубон, лев.

До жіночого роду належить іменник, до якого можна додати слово: **моя**.

Напр.: хустка, діжка, люлька, мапа.

До середнього роду належить іменник, до якого можна додати слово: **моє**.

Напр.: ліжко, курчатко, завдання, клопотання.

Щоб визначити рід іменника, вжитого в тексті в множині, треба знайти його форму в однині.

В іменників, що не мають однини, не можна визначити, якого вони роду.

Напр.: сани, штани, ножиці.

Прочитайте й напишіть:

Минають дні, тижні, місяці. У старанній роботі в школі швидко проходить час. Не помітили Івась і Христя, як уже наблизився кінець шкільного року. Учителі готують учнів до вистави на свято закінчення шкільного року. Цієї весни вже не тільки Івась, а й Христя співатимуть у шкільному хорі й деклямуватимуть вірші. Але раніше вони мусять скласти шкільні іспити, щоб перейти до наступної кляси. Вони тих іспитів не бояться. Більше бояться вони іспиту, що мають скласти татові. Бо їхній батько вже давно попередив їх, що він їх питає, що вони знають про Україну, про її міста, гори й річки.

а) Підкреслити у вправі всі іменники.

- б) Виписати з вправи іменники в три колонки за їх родом.
в) Написати 5 іменників, у яких не можна визначити роду.

ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ

Вправа 23.

Іменники змінюються не тільки за числом (книжка — книжки), але й за відмінками, залежно від зв'язку з іншими словами в реченні. Українська мова має 7 відмінків:

1. **Називний**, що відповідає на питання: **хто? що?**
2. **Родовий**, що відповідає на питання: **кого? чого?**
3. **Давальний**, що відповідає на питання: **кому? чому?**
4. **Знахідний**, що відповідає на питання: **кого? що?**
5. **Орудний**, що відповідає на питання: **ким? чим?**
6. **Місцевий**, що відповідає на питання: **на (в) кому? на (в) чому?**
7. **Кличний** вживається, коли звертаємося до когось або чогось, напр.: »Дай мені, друже, руку на прощання!«, або: »Ой, чого ж ти, дубе, на яр похилився?«

Добре вивчити відмінки і запитання, на які вони відповідають.

ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

Вправа 24.

Всі іменники поділяються на **чотири відміни**: перша, друга, третя й четверта.

До **першої відміни** належать всі іменники жіночого й чоловічого роду, які закінчуються на »а« або »я«. Напр.: Владика, хата, верба, яблуна, суддя.

Перша відміна ділиться на 3 групи: **тверду, м'яку й мішану**.

До твердої групи іменників першої відміни належать іменники, що закінчуються на »а« і не мають перед закінченням шиплячих: »ж«, »ч«, »ш«, »щ«. Напр.: рука, стіна, зірка, Микола.

Зразок відмінювання
іменників першої відміни твердої групи:

Відмінок	Однина	Множина
Називний	хат-а	хат-и
Родовий	хат-и	хат
Давальний	хат-і	хат-ам
Знахідний	хат-у	хат-и
Орудний	хат-ою	хат-ами
Місцевий	(в) хат-і	(в) хат-ах
Кличний	хат-о!	хат-и!

Прочитайте й напишіть:

Наша хата стоїть на горбку. Навколо хати квітники різних квітів. На хаті залізний дах. Нашу хату видно здалека, бо вона побудована на горбку. За хатою город і кілька овочевих дерев. Хаті вже багато років. Моя рідна хато, як я тебе люблю!

- а) Добре вивчити всі відмінки і знати питання, на які вони відповідають.
- б) Відміняти в писаній формі за поданим зразком слово »шафа«, відокремлюючи закінчення від кореня рискою.

Вправа 25. Прочитайте й напишіть:

У нас на городі виросла дика слива. Коло тієї сливи ми часто сідаємо влітку відпочити. На тій сливі якась пташка минулого року намостила гніздо й вивела пташенят. Цій сливі вже багато років, але слив на ній ніколи не буває. Вона висока, ту сливу ми здалека бачимо, як вертаємося звідкіля додому. Під сливою батько збудував цього літа дерев'яний столик, щоб можна було там обідати в гарячі дні.

- а) Підкреслити у вправі слова »слива« і надписати над ними, якого вони відмінку.

- б) Скласти по одному реченню з словами »верба«, »сокира«, »лава«, поставивши ці іменники в орудному відмінкові, підкреслюючи закінчення цих слів.
- в) Скласти по одному реченню з словами »фарма«, »хатина« й »стіна«, поставивши їх у місцевому відмінкові і відокремивши закінчення слова рискою.

Вправа 26.

Приголосні »г«, »к«, »х« перед закінченням »і« у давальному й місцевих відмінках змінюють »г« на »з« (нога — нозі), »к« на »ц« (рука — руці), а »х« на »с« (муха — мусі).

- а) Провідміняти іменники: »рука«, »нога« та »муха« в однині й множині й підкреслити закінчення, відокремивши рискою від основи.
- б) Відповісти на письмі, які закінчення мають іменники твердої групи першої відміни в орудному відмінкові однини і множини.
- в) Відміняти усно іменники »підлога« та »комаха« в однині й множині.
- г) Скласти речення зі словами: »дорога« та »рука« в місцевому відмінкові.
- г) Яке закінчення мають іменники твердої групи першої відміни у називному відмінкові множини?

Вправа 27.

Іменники жіночого й чоловічого роду, які закінчуються на »я«, належать до м'якої групи першої відміни.

Зразок:

Відмінок	Однина	Множина
Називний	Учениц-я	Учениц-і
Родовий	Учениц-і	Учениц-ь

Давальний	Учениц-і	Учениц-ям
Знахідний	Учениц-ю	Учениц-ь
Орудний	Учениц-ею	Учениц-ями
Місцевий	(на) Учениц-і	(на) Учениц-ях
Кличний	Учениц-е!	Учениц-і!

- а) За цим зразком провідміняти слово «яблуня» в однині і множині.
- б) Назвати три іменники, що належать до м'якої групи іменників першої відміни, і вміти усно відмінювати їх.

Вправа 28.

Іменники жіночого й чоловічого роду, які закінчуються на «а» і перед закінченням мають шиплячі літери «ж», «ч», «ш», «щ», належать до **мішаної групи першої відміни**, наприклад: миша, калюжа, круча, гуца.

Різниця між трьома групами першої відміни така:

- а) Тверда група в називному відмінкові однини має закінчення «а».
 - б) М'яка група в називному відмінкові однини має закінчення «я».
 - в) В орудному відмінкові тверда група має закінчення «ою» (хатою).
 - г) В орудному відмінкові м'яка група має закінчення «ею» або «ею».
 - д) Мішана група в називному відмінкові, як і тверда група, має закінчення «а», а в орудному, як і м'яка група, має закінчення «ею»: душа — душею, калюжа — калюжею.
- а) Написати й підкреслити іменники першої відміни. Надписати над ними, до якої групи кожен з них належить: до твердої, м'якої чи мішаної:

Зоре моя вечірняя, зійди над горою: поговорим тихесенько в неволі з тобою. Школяррики посідали під старою

грушею. За горою сонце сходить. Миша побігла за шафу й там зникла. Стежкою пробігла руда кішка. Він пише правою рукою. Річкою пливе човен. Ні волі, ні долі у мене нема, — зосталась лише надія сама.

- б) Провідміняти іменники першої відміни »душа« та »гора« в однині й множині.

ДРУГА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

Вправа 29.

Іменники другої відміни також поділяються на три групи: тверду, м'яку й мішану.

Тверда група

До твердої групи належать іменники чоловічого роду, що кінчаються на тверду приголосну або »о« (степ, брат, батько, Дніпро) та іменники середнього роду, що кінчаються на »о« (небо, ліжко).

Відмінювання

Відмінок	Однина	Множина	Однина	Множина
Називний	син	син-и	ліжк-о	ліжк-а
Родовий	син-а	син-ів	ліжк-а	ліж-ок
Давальний	син-ові	син-ам	ліжк-ові (ліжк-у)	ліжк-ам
Знахідний	син-а	син-ів	ліжк-о	ліжк-а
Орудний	син-ом	син-ами	ліжк-ом	ліжк-ами
Місцевий	(на) син-ові	(на) син-ах	(на) ліжк-ові (ліжк-у)	(на) ліжк-ах
Кличний	син-у!	син-и!	ліжк-о!	ліжк-а!

- а) Написати й підкреслити всі іменники твердої групи другої відміни в наступних реченнях:

Без Бога — ні до порога. Іду степом, вітер травами колише. Тарас Шевченко — найбільший український поет. Шпаки посідали на дереві в нашому садку. В на-

шому місті аж три базари. В степу немає поспіху. На городі виріс маленький дубок. Садівник виполов усі бур'яни, обкопав дерева й полив їх. Дмитро допомагав дідові копати город і будувати курник. Шляхом їхали чумаки до Криму.

б) Письмово провідміняти іменники »батько« та »озеро«.

М'ЯКА ГРУПА ДРУГОЇ ВІДМІНИ ІМЕННИКІВ

Вправа 30.

До м'якої групи іменників другої відміни належать іменники чоловічого роду, що кінчаються на м'яку приголосну або »й« (кінь, гай), іменники чоловічого роду з наростком »ар« (лікар), а також іменники середнього роду, які кінчаються на »е« та »я« (місце, завдання).

Відмінювання

Відмінок	Однина	Множина	Однина	Множина
Називний	учител-ь	учител-і	лікар	лікар-і
Родовий	учител-я	учител-ів	лікар-я	лікар-ів
Давальний	учител-еві	учител-ям	лікар-еві	лікар-ям
Знахідний	учител-я	учител-ів	лікар-я	лікар-ів
Орудний	учител-ем	учите- л-ями	лікар-ем	лікар-ями
Місцевий	(на) вчител-еві	(на) вчител-ях	(на) лікар-еві	(на) лікар-ях
Кличний	учител-ю!	учител-і!	лікар-ю!	лікар-і!

а) Написати й підкреслити всі іменники м'якої групи другої відміни, надписавши, в якому відмінкові однини чи множини є кожен іменник в таких реченнях:

Батько повів Степанка до лікаря. В лікарні працюють два лікарі. День іде за днем, непомітно збігає час. Коню мій буланій, не ходи в траву: я для тебе з лану конюшину рву. За озером простягнувся ліс. В мене зілля вище

кілля біля перелазу. За сонцем хмаронька пливе. Великі кораблі підпливли до порту, і пасажери виходять на берег. Іди на своє місце і роби своє завдання. Під гаєм в'ється річенька.

- б) Провідміняти в однині і множині іменники: »край« та »місце«.

МІШАНА ГРУПА ІМЕННИКІВ ДРУГОЇ ВІДМІНИ

Вправа 31.

До мішаної групи другої відміни належать: а) іменники чоловічого роду, що кінчаються на шиплячу приголосну (товариш, кущ, ключ, дощ), б) іменники середнього роду з закінченням на »е«, з попередньою шиплячою (плече, прізвище) та в) іменники чоловічого роду, що мають в кінці наросток »яр« (школяр, каменярь).

Відмінювання

Від-мі-нок	Однина	Мно-жина	Однина	Мно-жина	Однина	Мно-жина
Н.	голяр	голяр-і	дощ	дощ-і	плеч-е	плеч-і
Р.	голяр-а	голяр-ів	дощ-у	дощ-ів	плеч-а	плеч-ей
Д.	голя-р-еві	голя-р-ам	дощ-еві	дощ-ам	плеч-у	плеч-ам
З.	голяр-а	голяр-ів	дощ	дощ-і	плеч-е	плеч-і
О.	голя-р-ем	голя-р-ами	дощ-ем	дощ-ами	плеч-ем	плеч-ами
М.	(на) го-ляр-еві	(на) го-ляр-ах	(на) дощ-і	(на) дощ-ах	(на) плеч-і	(на) плеч-ах
К.	голяр-у!	голяр-і!	дощ-е!	дощ-і!	плеч-е!	плеч-і!

Як і в іменниках першої відміни, іменники другої відміни поділяються на три групи, залежно від того, яке закінчення мають ці іменники в певних відмінках.

- а) У родовому відмінкові однини тверда група має закінчення »а« або »у« (син-а, дом-у), а м'яка — »я« або »ю« (учител-я, кра-ю).
- б) У давальному відмінкові однини тверда група має закінчення »ові« або »у« (син-ові), а м'яка — »еві«, »еві«, »ю« (учител-еві, кра-еві, завданн-ю).
- в) В орудному відмінкові тверда група має закінчення »ом« (син-ом, ліжк-ом), а м'яка — »ем«, »ем«, »ям« (учител-ем, кра-ем, завданн-ям).

Так само, різні закінчення мають ці дві групи (тверда й м'яка) у множині:

- а) Називний відмінок множини твердої групи має закінчення »и« або »а« (син-и, ліжк-а), а м'якої — »і« або »я« (учител-і, завданн-я).
- б) Давальний відмінок множини твердої групи має закінчення »ам« (син-ам, дом-ам), а м'якої групи »ям« (учител-ям, кра-ям).
- в) В орудному відмінку множини тверда група має закінчення »ами« (син-ами, дом-ами), а м'яка — »ями« (лікар-ями, завданн-ями).
- г) У місцевому відмінку множини тверда група має закінчення »ах« (на син-ах, у степ-ах), а м'яка — »ях« (на вчител-ях, у кра-ях).

Мішана група має закінчення в деяких відмінках однакові з твердою групою, а в деяких однакові з м'якою групою:

- а) У родовому відмінку однини вона має закінчення твердої групи (дощ-у, голяр-а), а в давальному — закінчення м'якої групи (дощ-еві, голяр-еві).
- б) Так само й у множині: у називному відмінку вона має закінчення »і« (голяр-і, дощ-і), а в орудному відмінку множини закінчення твердої групи — »ами« (голяр-ами, дощ-ами).

Через це й називають цю групу **мішаною**: у ній змішалися закінчення і твердої і м'якої груп.

а) Написати й підкреслити іменники мішаної групи:

Пастухи гріються в полі коло вогнища. У тебе на плечі сидять бджоли. Як твоє прізвище, дівчинко? Соловейко намостив своє гніздо у великому й колючому куці, щоб до нього не долізли коти. Час школярам іти до школи. Авто стоїть вночі в гаражі. Ведмідь спить усю зиму в своєму сховищі. Тарас Шевченко шукав у селах доброго маляра, щоб у нього вчитися малювати.

б) Написати над кожним з них, якого він і числа й відмінку.

в) Придумати речення з словами: ключ, селище, горище.

Вправа 32. Прочитати й написати:

Тихесенький вечір на землю сідає. Пишаються дерева золотим своїм убранням. Коло млина, коло броду два голуби пили воду. Тихо-тихо Дунай воду несе, а ще тихше дівка косу чеше. Зійшов місяць над горою, зійшов, подивився, кругом глянув ясним оком та й почав журиться. Видиш, брате мій, товаришу мій, відлітають сірим шнуром журавлі у вирій. Сірий котик спав на лавці серед нашого двору. Ой, вербо, вербо, де ти росла, що твоє листя вода знесла? Де ти бродиш, моя доле? У вишневім садку ночувала, різних пісень наслухалась. Соловейко каже »тьох-тьох«, котяться сльози, як той горох.

а) Підкреслити однією рисою іменники першої відміни, а двома рисками іменники другої відміни. Над кожним надписати, до якої групи вони належать: до твердої, м'якої чи мішаної.

б) Скласти по одному реченню з трьома іменниками першої відміни і чотирма іменниками другої відміни.

ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

Вправа 33.

До третьої відміни належать іменники жіночого роду, що в називному відмінкові кінчаються на приголосний звук. Наприклад: ніч, сіль, пам'ять, тінь, радість, мати (матір).

Іменники третьої відміни не поділяються на групи.

Відмінювання

Відмінок	Однина	Множина	Однина	Множина
Н.	піч	печ-і	повіст-ь	повіст-і
Р.	печ-і	печ-ей	повіст-и	повіст-ей
Д.	печ-і	печ-ам	повіст-і	повіст-ям
З.	піч	печ-і	повіст-ь	повіст-і
О.	пічч-ю	печ-ами	повіст-ю	повіст-ями
М.	(в) печ-і	(в) печ-ах	(в) повіст-і	(в) повіст-ях
К.	печ-е!	печ-і!	повіст-ь!	повіст-і!

Прочитайте й напишіть:

Країну вишневу свою ми любимо глибокою любов'ю. З журбою радість обнялись. Довга подорож кожного стомлює. Читаємо оповідання й повісті наших найкращих письменників. Вечірні тіні обгорнули землю. В Австралії осінь — найкраща пора року. Ми виконали з радістю наше завдання. Не покладаймося на свою пам'ять! Наша школа бере участь у змаганні на швидкість бігу. Маслом каші не зіпсуєш. Хліб щойно з печі найдобріший.

- Підкреслити іменники третьої відміни і надписати над ними, в якому відмінкові вони написані.
- Скласти по одному реченню з словами: подорож, честь, приємність, зустріч, молодь.

ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

Вправа 34.

До четвертої відміни належать іменники середнього роду, що в деяких відмінках мають наростки »ат« (або »ят«) та »ен«.

Це — здебільшого назви малих істот (курча — курчата, ягня — ягнята) та деякі слова типу »ім'я« (ім'я — імена, плем'я — племена).

Іменники четвертої відміни на групи не поділяються.

Відмінювання

Відмінок	Однина	Множина	Однина	Множина
Н.	ягн-я	ягн-ят-а	ім'-я	ім-ен-а
Р.	ягн-ят-и	ягн-ят	ім-ен-и	ім-ен
Д.	ягн-ят-і	ягн-ят-ам	ім-ен-і	ім-ен-ам
З.	ягн-я	ягн-ят-а	ім'-я	ім-ен-а
О.	ягн-ям	ягн-ят-ами	ім'-ям (ім-ен-ем)	ім-ен-ами
М.	(на) ягн-ят-і	(на) ягн-ят-ах	(на) ім-ен-і	(на) ім-ен-ах
К.	ягн-я!	ягн-ят-а!	ім'-я!	ім-ен-а!

Прочитати й написати:

За городом качки пливуть, каченята кричать. Жайворонки виводять своїх жайворонят у полі в густій польовій траві. Під ліском стрибають зайченята. Де то вже нашому теляті та вовка впіймати! Поросля горнеться до своєї матері. Наша квочка водить дев'ятеро курчат. Телята пасуться завжди окремо від корів. Слов'яни поділялися на різні племена. Кожне плем'я мало окрему назву. Йдуть дівчата і хлоп'ята, очееньки горять. Мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом.

- а) Підкреслити іменники четвертої відміни й надписати над ними, в якому відмінку вони написані.
- б) Скласти по одному реченню на слова: дитинча, цуценя, щеня, порося, в якому завгодно відмінкові, крім називного.

Вправа 35.

- а) Поділити ці іменники на відміни за такою схемою:

1-ша відміна	2-га відміна	3-тя відміна	4-та відміна

Музика, читання, порося, тополя, вірш, вікно, стіна, тінь, сховище, димар, голос, бур'ян, хлоп'я, мороз, зелень, кухня, лоша, пісня, радість, стіл, таблиця, вітер, сніг, хмара, писар, мова, каченя, ліс, мапа, комар, муха, бджола, мед, вірш, будинок, плем'я, ніж, ложка, голос, кінь, сіль, хата, чумақ, зірка, хмара, хлібороб, лікар, сонце, повітря, земля, мисливець, лисиця, вовк, вивірка, дорога, куц, киця.

- б) Написати по одному реченню з іменниками: курча, дитина, лантух, дуб, козак, робітник, молоко, подвір'я, друг, дерево.

НЕВІДМІНЮВАНІ ІМЕННИКИ

Вправа 36.

Є в нашій мові іменники, що зовсім не відмінюються. Вони не змінюють закінчень ні за відмінками, ні за числами. До незмінюваних іменників належать:

- а) Іменники, що потрапили до української мови з інших мов і закінчуються на голосний звук (поні, кенгуру, пенсне, попури, жюрі, таксі, сопрано, радіо, тріо).
- б) Жіночі прізвища, що кінчаються на приголосний звук та на »о« (Оля Мулярчук, Олі Мулярчук, з

Олею Мулярчук або Ганна Сташко, Ганні Сташко,
з Ганною Сташко).

в) Деякі з цих іменників вже відмінюються в україн-
ській мові (бюро, пальто, кіно).

Скласти речення з нижчезазначеними іменниками, поста-
вивши їх в яких завгодно відмінках, крім називного:

Люба Ткач, поні, кенгуру, попури, таксі, Катруся Со-
шенко, тріо.

УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ СЛОВНИК

Українська абетка

А а	Б б	В в	Г г	Ґ ґ	Д д	Е е
а	бе	ве	ге	ґе	де	е
Є є	Ж ж	З з	И и	І і	Ї ї	Й й
є	же	зе	и	і	ї	йот
К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р
ка	ел	ем	ен	о	пе	ер
С с	Т т	У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
ес	те	у	еф	ха	це	че
Ш ш	Щ щ	Ю ю	Я я	Ь ь		
ша	ща	ю	я	знак м'якшення		

СЛОВНИК

А.

автоматичний,
а, е, і — automatic.
аґрус — gooseberry.
азійський,
а, е, і — Asian.
аїстра — aster.
активно — actively.

алмаз — diamond.
амінь — Amen.
араб — Arab.
артилерія — artillery.

Б.

багатір — powerful man;
rich man.

багрянíти — to become purple.
 бадьóро — briskly.
 байда́к — boat.
 байду́же — indifferently.
 байдужий,
 a, e, i — indifferent.
 байка́р — fabulist.
 балаку́чий,
 a, e, i — talkative.
 ба́лка — gorge.
 бая́да — ballad.
 бандури́ст — bandore-
 player.
 ба́нька — jar.
 бара́н — ram.
 барвінок — periwinkle.
 барі́ло — barrel.
 баті́г — whip.
 ба́тьківський,
 a, e, i — paternal.
 безво́льний,
 a, e, i — oppressed;
 weak-willed.
 безжу́рний,
 a, e, i — cheerful.
 беззбро́йний,
 a, e, i — unarmed.
 безконéчний,
 a, e, i — everlasting.
 безліч — great number.
 безлю́дний,
 a, e, i — uninhabited.
 безме́жний,
 a, e, i — boundless.
 безодня — abyss.
 безперéстанку — continually.
 безперéчно — doubtless.
 безпéчний,
 a, e, i — safe.
 безпра́в'я — injustice.
 безприту́льний,
 a, e, i — homeless.
 безси́лий,
 a, e, i — powerless.
 безси́лля — weakness.

безслі́дно — leaving no trace.
 безсо́нний,
 a, e, i — sleepless.
 безтала́нний,
 a, e, i — unfortunate.
 безтурбо́тний,
 a, e, i — unconcerned;
 thoughtless.
 безхма́рний,
 a, e, i — cloudless.
 берéзовий,
 a, e, i — birch.
 бик — bull.
 били́на — stem.
 бі́тва — battle.
 бич — whip.
 бігце́м — at a run.
 бідува́ти — to live in poverty.
 білору́с — Byelorussian.
 бі́ль — pain.
 блага́ти — to implore.
 блакі́ть — blue colour.
 блі́мати — to flicker.
 блиск — lustre, shine.
 блискави́ця — lightning.
 блі́дий, а́, е́, і́ — pale.
 блідну́ти — to grow pale.
 бля́ха — iron-plate.
 боєць — fighter.
 божево́лити — to become mad.
 божи́тися — to swear; to take an oath.
 бойови́й, а́, е́, і́ — combatant.
 болотя́ний,
 a, e, i — marshy.
 бо́мба — bomb.
 борюка́тися — to wrestle.
 бо́сий, a, e, i — barefooted.
 боязкі́й, а́, е́, і́ — timid.
 бра́ма — gate; city-gate.
 бра́нець — captive;
 recruit.
 бра́нка — woman
 prisoner.

братёрство —	brotherhood.
брехати —	to lie; to bark.
брязчання —	clanging.
бувати —	to be; to happen.
бузók —	lilac.
буйний, а, е, і —	violent.
бунтарний, а, е, і —	rebellious.
бунтувати —	to stir up (to rebellion).
буревій —	violent storm.
бурún —	breaker.
бурхливий, а, е, і —	stormy.
бурчати —	to grumble.
бúчно —	splendidly; noisily.

В.

ва́бити —	to attract; to decoy.
вага́ —	weight.
вал —	bank; rampart.
ва́лка —	train of waggons (cars).
ва́рта —	guard.
ва́тага —	band.
ва́тра —	fireside.
вбира́тися —	to dress oneself aside.
вбік —	aside.
ввічливо —	politely.
вгорта́ти —	to wrap.
вда́лий, а, е, і —	successful.
вда́ло —	successfully.
вдира́тися —	to intrude.
вдру́ге —	for the second time.
вдя́чний, а, е, і —	thankful.
вдя́чність —	gratitude.
велетéнський, а, е, і —	gigantic.
вeлетeнь —	giant.
велича́ти —	to glorify.

велича́тися —	to assume importance; to boast.
вели́чний, а, е, і —	majestic, stately.
веліти —	to command.
вельми —	greatly.
верáнда —	veranda(h).
вередува́ти —	to be capricious.
верещáти —	to scream.
вертeп —	Nativity Play; cave.
верх —	top.
верхівeць —	horseman; saddle-horse.
верхові́на —	ridge (of mountains).
вeршник —	horseman, rider.
веселіша́ти —	to become merrier.
вeслó —	oar.
вeчiрня —	vespers.
вeштатися —	to roam.
вздoвж —	along.
взуття́ —	foot-wear.
взя́тися —	to set about; to appear suddenly.
вибирáтися —	to get out of; to get ready.
вибóйна —	hollow, pit.
вибрiхуватися —	to justify one- self by lying.
вiвeрт —	place where the wind has uprooted a tree.
вигáдувати —	to invent; to imagine.
виганя́ти —	to drive out.
вигинáти —	to curve, to bend.
вигóда —	comfort.
виголóшувати (прóповідь) —	to deliver (a sermon).

вігук —	exclamation; interjection.	віхор —	whirlwind; hurricane.
видирáти —	to tear out.	вичітувати —	to learn (by reading); to reproach.
виду́шувати —	to strangle; to squeeze out.	вишні́к —	cherry orchard.
визво́льний —		відбивáтися —	to defend one- self; to sepa- rate (from).
а, е, і —	liberating.	відбува́тися —	to happen, to take place.
визво́льник —	liberator.	відвідувати —	to visit.
викрада́ти —	to steal.	відвідувач —	visitor, guest.
ві́мощений,		віддаль —	distance.
а, е, і —	paved.	відзивáтися —	to answer.
вино́ —	wine.	відірваний,	
віпадо́к —	accident; chance.	а, е, і —	torn off.
віпалений,		відніма́ти —	to take (off, from).
а, е, і —	burned.	відно́влення —	restoration; renovation.
випро́стуватися -	to unbend.	відновля́ти —	to restore; to renovate.
випряга́ти —	to unharness.	відпочінок —	rest.
вирáзно —	distinctly.	відправля́ти —	to send away; to celebrate (a divine service).
вирина́ти —	to emerge (from under).	відрізня́ти —	to differentiate.
вірй —	warm regions (where migra- tory birds fly for the winter).	відроджений,	
виряджа́ти —	to send; to dress up.	а, е, і —	reborn.
вісланець —	messenger; emissary.	відродження —	revival.
висло́влювати —	to say.	відсі́ч —	rebuff.
віснажений,		відсло́на —	rise of the curtain; act.
а, е, і —	exhausted.	відступáти —	to retreat; to step back.
височы́на —	height.	відхóдити —	to go away.
вистачáти —	to suffice.	військóвий —	soldier, army man.
виступáти —	to come for- ward; to with- draw from.	військóвий —	
витика́ти —	to stick out.	а, е, і —	military.
ві́тися —	to wind, to weave (itself, oneself).	віковий, á, é, í —	ancient.
вितоло́чувати —	to trample down.	вікóнниця —	window (shutter).
вито́птувати —	to tread out.	ві́льно —	freely.
віхі́д —	exit.	віне́ць —	crown, wreath.
вихо́плювати —	to snatch out.		

віно́к —	wreath, garland.
ві́рність —	loyalty; correctness.
ві́стка —	news.
ві́стря —	sharp edge.
ві́сть —	news.
ві́трило —	sail.
ві́чно —	forever.
ві́щий, а, е, і —	prophetic.
ві́я —	eye-lash.
вкúпи —	together.
в́лада —	power, authority.
в́ладний, а, е, і —	commanding.
в́ласник —	owner.
вмі́щати́ся —	to fit in.
вну́чка —	granddaughter.
во́гкий, а, е, і —	damp.
води́тися —	to exist (of plant or animals).
Водо́хри́ща —	the feast of the Epiphany.
воево́да —	provincial administrator.
воє́нний, а, е, і —	military.
во́зик —	small waggon.
во́йовни́чий, а, е, і —	militant.
володі́ти —	to possess.
во́лость —	district includ- ing several villages (in Old Russia).
воруши́тися —	to stir (oneself).
воско́ва сві́чка —	wax candle.
воско́вий, а́, е́, і́ —	of wax, waxen.
впли́в —	influence; inflow.
впо́перек —	across.
врóда —	beauty.
всесі́льний, а, е, і —	omnipotent.
вспіва́ти —	to do a thing on or in time.

встига́ти —	to do a thing on or in time.
встро́мляти —	to stick in (to).
всю́ди —	everywhere.
вті́шений, а, е, і —	pleased.
вто́ма —	fatigue.
вто́млений, а, е, і —	tired.
вúйко —	uncle.
вúлик —	beehive.
вча́сно —	in time.
вче́ний —	scientist.
вчи́нок —	action.
вце́нт —	completely.
вщуха́ти —	to subside.
в'я́зень —	prisoner.
в'я́лий, а, е, і —	faded; weak.
в'я́нути —	to fade, to wither.

Г.

гада́ти —	to think; to imagine.
галасува́ти —	to shout.
гале́ра —	galley.
галу́ззя —	twigs.
гарма́та —	cannon.
гарма́тій —	gunner.
гарма́тний, а, е, і —	cannon.
гарча́ти —	to snarl.
га́снути —	to become extinguished.
га́совий, а, е, і —	kerosene.
га́ятися —	to tarry.
ге́ній —	genius.
ге́нійський, а, е, і —	highly gifted.
ге́тьманува́ти —	to rule as hetman.
Ге́тьма́нщина —	the age of the hetmans; hetmanate.
гі́нути —	to perish.
гі́дно —	with dignity.

гімн — anthem.
 гімназія — secondary school.
 гіркий, á, é, í — bitter.
 гірський, á, é, í -- mountainous.
 глек — jug.
 глибина — depth.
 глухо — dully, voicelessly.
 гнүтися — to bend, to stoop.
 гнучкий, á, é, í — flexible.
 гбжий, а, е, і — smart; opportune.
 гоітися — to heal up.
 гоідати — to swing.
 голосіти — to lament.
 голосування — voting.
 голүбити — to caress.
 голубці — cabbage rolls filled with rice or buckwheat.
 голуб'я — young dove.
 горбатий, а, е, і - humpbacked.
 горбитися — to stoop.
 горілиць — supinely.
 горілка — whisky, brandy.
 горнүти — to shovel; to rake up.
 горнүтися — to cling to.
 господа — house, household.
 гостювати — to be on a visit (to).
 гра́ло — musical instrument.
 гребті — to row; to rake.
 грек — Greek.
 гриміти — to thunder.
 гріх — sin.
 грозівий, á, é, í - thunderous.
 громадянин — citizen.
 громовиця — thunderstorm.
 груба — stove.
 грузнути — to sink down.
 група — group.

гүбка — sponge.
 гукання — calling.
 гүпати — to stamp.
 гуркотати — to rattle, to roar.
 гуртök — group.
 густішати — to become denser.
 гүсячий, а, е, і — goose.
 гучний, á, é, í — loud, noisy.
 гуцавіна — thicket.

Г.

гонто́вий, а, е, і - of wooden shingles.
 гранáта — grenade.
 гра́та — grating.

Д.

далековід — binoculars; telescope.
 дальній, я, е, і — far-off, distant.
 дар — gift; talent.
 дарёмно — in vain.
 дарма — for nothing; no matter.
 дарүнок — present, gift.
 дебелій, а, е, і — strong; stout.
 дедалі — farther; further.
 демократичний, а, е, і — democratic.
 деревляни — early Slavonic tribe.
 десятиліття — decade.
 джүглити — to drink.
 джүра — orderly (of an officer).
 дзвеніти — to sound, to ring.
 дзик — tinkle.
 дїбки — on end.
 дивізія — division.
 дивувати — to astonish.
 диктувати — to dictate.

димáр — chimney.
 директо́рія — directory.
 дівчина — young girl.
 діди́щина — inheritance
 (from grand-
 father or
 ancestors).
 дієпис — chronicle.
 дізнава́тися — to learn; to
 investigate.
 дійова́ особа — character (of
 a play).
 ділі́тися — to share; to be
 divided.
 діло — deed; business.
 дія — action; act.
 діяма́нт — diamond.
 дія́тися — to occur.
 добро́ — good,
 well-being;
 property.
 доброві́льно — voluntarily.
 доброво́лець — volunteer.
 довгові́чний,
 а, е, і — long-lived.
 довгожда́ний,
 а, е, і — long-awaited.
 довголі́тній,
 я, е, і — long-lived.
 дові́чний, а, е, і — everlasting.
 дово́дити — to lead one to;
 to prove.
 дово́лі — enough.
 дожива́ти — to live to see,
 to attain.
 дозві́л — permission.
 дозі́р — guard;
 supervision.
 докла́дно — in detail.
 долі́вка — floor (earthen).
 доло́ня — palm.
 домові́на — coffin; grave.
 доно́ситися — to reach (up).
 дорі́кати — to reproach.
 доса́да — annoyance.
 досві́дчений,
 а, е, і — experienced.

дослуха́тися — to listen
 attentively;
 to eavesdrop.
 доспіва́ти — to ripen.
 дотепе́р — till now.
 до́тик — touch.
 дотяга́тися — to reach one's
 destination.
 дри́бнота — trifle(s);
 small fry.
 дріт — wire.
 дро́хва — field duck.
 дру́жба — friendship.
 дру́жина — husband, wife;
 retinue; team.
 дружи́нник — man-at-arms.
 дружи́ти — to be friends.
 друкова́ний,
 а, е, і — printed.
 дубо́вий, а, е, і — oaken, made
 of oak.
 ду́жий, а, е, і — strong.
 дукáт — gold coin.
 ду́ма — thought;
 ballad.
 ду́мка — thought, idea.
 ду́рно — uselessly; free
 of charge.
 ду́тися — to be sulky.
 дух — spirit, mind;
 ghost.
 ду́ша — soul.
 дя́тел — woodpecker.

Е.

емі́грува́ти — to emigrate.

Є.

една́ння — union; accord.
 една́ти — to unite.
 ехи́дно — spitefully.

Ж.

жа́дний, а, е, і — no, no one.
 жадни́й, а́, е́, і́ — greedy.

жадо́ба — longing.
жа́лібно — mournfully.
жа́лоба — mourning.
жа́ль — sorrow.
жа́р — heat; fever.
жа́рт — joke.
жа́ртомá — for fun.
жа́ртува́ти — to joke.
жа́х — horror.
жаха́тися — to be horrified.
же́нітися — to marry.
же́ніх — suitor;
bridegroom.
же́рдка — perch, rod.
же́ртва — sacrifice;
victim.
же́ла — vein, artery;
conductor.
же́мут — bundle; truss.
же́рсто́кий,
a, e, i — brutal.
же́пу́н — coat; cossack
mantle.
же́рба — sorrow;
concern.
же́рли́вий,
a, e, i — inclined to
melancholy;
sad.

3.
жа́бандаже́ваний,
a, e, i — bandaged.
жа́барний,
á, é, í — slow.
жа́блуді́ти — to lose one's
way.
жа́бороня́ти — to forbid.
жа́вда́ток — deposit.
жа́вї́дна — by daylight.
жа́вді́тися — to be wound
up; to be
established.
жа́всі́ди — always, at all
times.
жа́гати́ти — to dam.
жа́гли́бина — concavity;
excavation.

жа́го́стрений,
a, e, i — sharpened;
tense.
жа́гро́за — threat.
жа́д — the rear;
buttocks.
жа́да́рма — free of charge.
жа́дово́лення — satisfaction.
жа́ду́ма — thoughtfulness.
жа́ду́маный,
a, e, i — thoughtful;
well-planned.
жа́ду́mano — thoughtfully.
жа́душі́ти — to suffocate.
жа́здрі́сть — envy.
жа́зива́ти — to invite.
жа́йвий, a, e, i — superfluous.
жа́йня́тий, a, e, i — busy, occupied.
жа́каблук — heel-piece of
a shoe.
жа́кам'яні́ти — to grow hard;
to become
petrified.
жа́кипа́ти — to be on the
boil.
жа́клик — appeal;
proclamation.
жа́ко́вувати — to chain.
жа́крада́тися — to creep in.
жа́ли́вати — to flood.
жа́ло́млювати
ру́ки — to wring one's
hands.
жа́любкі́ — willingly.
жа́махну́тися — to swing one's
hand (in order
to strike).
жа́ме́т — snow-drift.
жа́ми́слений,
a, e, i — thoughtful.
жа́ми́слюва́тися — to be thought-
ful.
жа́ми́ря́тися — to menace; to
lift one's hand
for the purpose
of striking.

замітати — to sweep.
 замобжний,
 a, e, i — prosperous.
 замобжно — richly.
 замобтаний,
 a, e, i — wrapped;
 complicated.
 занадто — too much.
 занедужувати — to become ill.
 занепад — decline.
 заніміти — to become
 dumb.
 западіна — hollow; valley.
 запал — zeal.
 запальничка — cigarette
 lighter.
 запаска — a kind of
 Ukrainian
 skirt.
 запевняти — to assure;
 to persuade.
 заперечувати — to deny.
 запілля — the rear.
 заплетений,
 a, e, i — braided.
 заповідати — to announce;
 to bequeath.
 заповіт — testament.
 запоробшений,
 a, e, i — covered (with
 dust, snow).
 заростати — to overgrow
 (with weeds);
 to heal.
 засвистати — to begin to
 whistle.
 засідка — ambush.
 заслання — exile.
 заслона — curtain.
 заслуга — merit.
 засмучувати — to sadden.
 засніжений,
 a, e, i — covered with
 snow.
 заснування — establishment.
 застава — outpost;
 toll-gate.

затихати — to become
 silent; to abate.
 затишок -- sheltered
 place; calm.
 затбка — bay.
 затримуватися - to stop; to be
 delayed.
 зауваження — remark;
 rebuke.
 заходжуватися - to begin.
 захоплення — seizure;
 enthusiasm.
 зацікавлений,
 a, e, i — interested.
 зачіпати — to hook;
 to touch.
 збагачувати — to enrich.
 зберігати — to preserve;
 to save.
 збивати — to throw down;
 to confuse.
 збиватися — to lose one's
 way; to be
 confused.
 збоку — sideways;
 on one side.
 збрійний,
 a, e, i — armed.
 збруя — harness.
 збудження — awakening;
 excitation.
 зважати — to pay
 attention to.
 звертати -- to turn aside.
 звільнення — liberation;
 dismissal.
 звук — sound.
 зв'язковий — messenger,
 runner.
 зв'язок — tie, bond.
 зв'яліти — to weaken,
 to enfeeble.
 згадка — remembrance;
 mention.
 згір'я — hillock.
 згоден — I agree.
 згортка — fold; bundle.

згря́я — mob; a flight of birds.
здáвна — long since; formerly.
з дáвніх-дaвeн — from ancient times.
здeбiльшoгo — for the most part.
здiймáти — to take down; to raise.
здiймáтися — to rise, to get up.
здолати — to overcome.
здоровeнний, a, e, i — huge.
здужати — to be able; to be well.
земляний, á, é, i — earth(en).
здихáння — sighing.
зiлля — herbs; potion.
зiм'яти — to crumple.
з'iзд — convention.
злидeнний, a, e, i — poor, needy.
злий, a, e, i — angry; wicked.
злiсть — anger.
зловiсний, a, e, i — ominous.
злoдiйкувáтий, a, e, i — thievish.
злочiнець — criminal.
змáлку — from one's childhood.
змiй — serpent.
змiнювáтися — to be changed.
зми́я — snake.
змовлáтися — to conspire.
змучений, a, e, i — tired.
знaдвóру — from outside.
знaк — sign, mark.
знaмeнó — flag.
знáхiдка — find.
знесiлений, a, e, i — exhausted.

знимáтися — to get up, to rise.
знiяковiти — to be embarrassed.
золоторóгий, a, e, i — with golden horns.
зомлiвáти — to faint.
зоря́ — star.
зоставáтися — to remain, to stay.
зра́дник — traitor.
зрáнку — early; since morning.
зрив — revolt; explosion.
зривáтися — to fall; to break loose.
зрiдка — seldom.
зрiкáтися — to abdicate.
зрiст — height; growth.
зрóду-вiку — in all one's life; by no means.

зруйнóваний, a, e, i — ruined.
зруйнувáти — to destroy.
зухвáлець — audacious man.
зчу́тися — to feel (in advance).
зять — son-in-law.

I.

iнáкше — otherwise, differently.
iнтернувáти — to intern.
iскра — spark.
iснувáння — existence.

K.

каганeць — a small lamp.
кажáн — bat.
казiтися — to rage.
казнá — Treasury.
кайдáни — chains.
калiчити — to cripple.

кам'яністий,
а, е, і — stony.
ка́ра — punishment.
карбо́ванець — karbovanets
(the highest
denomination
in Ukrainian
currency).
карна́вка — collection-box.
карті́на — picture.
карто́нний,
а, е, і — carton.
ка́ятися — to repent;
to regret.
кві́тник — flower garden.
кво́лість — weakness.
кива́ти — to nod.
кигі́кати — to cry out (of
a seagull).
кипі́ти — to boil.
кита́йка — Chinese
woman;
nankeen
(cloth).
кіл — stake.
кі́нний, а, е, і — mounted;
horse.
кі́ннота — cavalry.
кі́нський,
а, е, і — horse.
клопо́татися — to take care of;
to be anxious.
клу́ня — barn.
книш — loaf of bread
with stuffing.
кня́жна — princess.
кня́зівна — princess.
ковта́ти — to swallow.
кожу́х — sheepskin coat.
козакува́ти — to lead a
Cossack's life.
Коза́ччина — Cossack epoch.
колиско́ва
(пі́сня) — lullaby.
ко́лиха́ння — waving.
ко́лиха́тися — to be swinging.

ко́лишній,
я, е, і — former.
коло́да — log.
коло́тнеча́ — turmoil;
muddle.
кома́нда — order; detach-
ment; team.
кома́ндір — commander.
кома́ндува́ти — to command.
ко́мір — collar.
конгрэ́с — congress.
ко́пати — to kick.
ко́пця — stack.
ко́пійка — copeck.
ко́раль — coral.
ко́рста́ти — to profit, to
take advantage.
ко́рїстува́тися — to make use of.
ко́рїсть — advantage.
ко́рїто — trough.
ко́робо́чка — small box.
ко́рпус — body; army
corps.
корч — shrub, bush.
косо́гір — slope of a hill.
коха́тися — to be in love
with; to be
fond of.
кочові́й, а́, е́, і́ — nomadic.
кочо́вище — nomad
encampment.
коша́ра — sheepfold.
кошові́й — leader of the
Zaporozhian
Cossacks.
кошто́вний,
а, е, і — expensive.
кра́ля — beautiful
woman.
крівда́ — wrong,
grievance.
крини́ця — well.
кри́ця — steel.
кров — blood.
кро́півá — nettle.
кру́жля́ти — to fly in circles.
кру́тий, а́, е́, і́ — steep; severe.

крúча — steep slope.
 кувáти — to forge;
 to cuckoo.
 кукуру́дзяний,
 a, e, i — maize.
 кулемéт — machine-gun.
 кулемéтний,
 a, e, i — machine-gun.
 кúля — bullet; sphere.
 кульгáти — to limp.
 куня́ти — to doze.
 кúпа — heap.
 кúпчитися — to group
 together.
 кура́ — dust; snow-
 storm.
 кúрево — dust.
 курíнный
 отáман — commander of
 a company
 of cossacks.
 курíнь — company of the
 Zaporozhian
 cossacks; hut.
 кúтатися — to wrap one-
 self.
 кúхар — cook.
 кúча — pig sty; heap.
 кúчері — locks.

Л.

лагíдний,
 a, e, i — gentle.
 лад — regime;
 manner;
 harmony.
 ла́дан — incense.
 ла́соцці — sweets.
 ла́тка — patch.
 лаштува́ти — to arrange.
 ле́бідь — swan.
 легéнький,
 a, e, i — very light.
 лёгкíй, á, é, í — light, easy.
 лекці́я — lecture; lesson.

летю́чий, a, e, i — flying.
 лiнва — rope.
 лiнути — to fly, to rush.
 лисíчка — fox; kind of
 mushroom.
 листопа́довий,
 a, e, i — November.
 лихíй, á, é, í — wicked, evil.
 лиходíй — villain.
 лихолiття — hard times.
 ли́цар — knight, hero.
 ли́царський,
 a, e, i — knightly.
 лице́ — face.
 ли́нощі — laziness.
 ли́рник — lyre player.
 лі́терату́ра — literature.
 лі́тній, я, e, i — summery;
 elderly.
 лі́топис — chronicle.
 лóви — hunt; chase.
 лозíна — twig.
 ломiти — to break;
 to ache.
 лопáтка — small spade;
 shoulder-blade.
 лопúх — burdock.
 ло́цман — pilot.
 лука́вий, a, e, i — sly, cunning.
 лунá — echo.
 лунáти — to resound.
 лушпа́йка — peeling, husk.
 лóблячий,
 a, e, i — loving.
 лю́дський,
 a, e, i — human.
 лю́тува́ти — to rage;
 to solder.
 ляйтенáнт — lieutenant.
 ля́мпáдка — icon-lamp.
 ля́ц — bream; slap.

М.

маéток — wealth;
 property.

ма́заний, а, е, і —	smeared; made effeminate.	місцє́вість —	locality.
майбу́тній,		мі́ць —	strength; power.
я, е, і —	future.	мі́шатися —	to be mixed; to be embarrassed.
ма́йнó —	property.	мла —	mist, haze.
ма́йоріти —	to appear in sight (far away).	мли́н —	mill.
ма́йстер —	master; tradesman.	мли́нець —	pancake
ма́ліна —	raspberry.	млі́ти —	to faint.
ма́линовий,		мовча́зний,	
а, е, і —	raspberry; crimson (colour).	а́, е́, і́ —	silent; reticent.
ма́ндрівнік —	wanderer, traveller.	мовча́нка —	silence.
ма́ніфеста́ція —	demonstration, manifestation.	моли́тòвний,	
ма́нна ка́ша —	semolina porridge.	а, е, і —	prayerful.
ма́рити —	to dream; to rave.	молода́ —	bride.
ма́рніти —	to pine away.	молоде́ць —	fine fellow; brave person.
ма́слòк —	butter-mushroom.	молоди́й —	bridegroom.
ма́цати —	to touch.	мо́лодість —	youth.
мелоді́я —	melody, tune.	мо́лодь —	young people.
ме́ре́жаний,		мо́лòти (нісе-ні́тницю) —	to talk (nonsense).
а, е, і —	embroidered.	мо́лотòк —	hammer.
ме́рехті́ти —	to glimmer.	мо́ло́чний,	
ме́ртвий, а, е, і —	dead.	а, е, і —	milk, milky.
ме́та —	aim.	мо́не́та —	coin.
ме́тну́тися —	to rush.	мо́репла́вець —	seaman.
ме́тушні́я —	fuss; turmoil.	мо́рехòдець —	seaman.
ми́готі́ти —	to flicker.	мо́рòзний,	
ми́лосе́рдний,		а, е, і —	frosty.
а, е, і —	merciful.	мо́скòвський,	
ми́лосе́рдя —	mercy, charity.	а, е, і —	Muscovite.
ми́лòсть —	favour; mercy.	мр́яка —	drizzle.
ми́р —	peace; world.	му́жний, я, е, і —	manly, brave.
ми́сли́вий,		му́ка —	torment.
а, е, і —	intelligent.	мча́ти(ся) —	to rush.
ми́трополі́т —	metropolitan.	м'я́з —	muscle.
ми́ттю —	instantly.		
ми́ра —	measure.		
		Н.	
		набі́й —	cartridge.
		нава́жуватися —	to decide.
		нава́ла —	invasion.

нава́лений,
 a, e, i — loaded;
 covered (with).
 наvertsáтися — to appear.
 на весні — in spring-time.
 навіже́ний,
 a, e, i — mad, insane.
 наві́ки — for ever.
 наві́сний,
 á, é, í — senseless.
 навмання́ — haphazard,
 without
 thinking.
 навпросте́ць — in a bee-line.
 на́встіж — wide open.
 на́в'язува́ти — to tie on,
 to attach.
 нага́й — whip.
 нагінáтися — to bow, to
 stoop.
 наглядáти — to oversee.
 наго́да — opportunity.
 надзвичáйно — unusually.
 надійний, a, e, i — promising;
 certain.
 надку́шувати — to bite off a bit.
 на́ймит — manservant;
 farm-labourer.
 найці́нніший,
 a, e, i — most valuable.
 на́каз — order.
 нале́жати — to belong.
 на́мет — tent; snow-
 drift.
 на́мір — intention.
 напа́сть — misfortune.
 напе́вно — surely,
 certainly.
 наперед — forward;
 firstly.
 на́питува́ти — to inquire.
 на потáлу — for extermina-
 tion.
 на́прямок — direction.
 напусkáти — to let in.
 на́силу — hardly, with
 difficulty.

на́сильство — compulsion.
 на́слідник — heir.
 на́слідувати — to imitate;
 to succeed.
 на́смлюва́тися — to dare.
 на́смішкува́то — mockingly.
 на́ступáти — to attack;
 to follow;
 to step upon.
 насува́тися — to approach.
 на́товп — crowd.
 на́тяга́ти — to stretch.
 на́хил — slope.
 на́хилáтися — to stoop.
 націо́наліст — nationalist.
 націо́нальний,
 a, e, i — national.
 на́швидку́ — hastily.
 на́щáдок — descendant.
 на́явú — in reality.
 не́біж — nephew.
 небозві́д — firmament.
 неборáк — poor man.
 нева́ртий,
 a, e, i — unworthy.
 нева́дóвзі — shortly.
 нева́редли́вий,
 a, e, i — unpretentious.
 нева́иди́мий,
 a, e, i — invisible.
 нева́имóвний,
 a, e, i — inexpressible.
 нева́пінний,
 a, e, i — incessant.
 нева́сипу́щий,
 a, e, i — alert.
 нево́да — bad weather.
 нева́вній,
 я, e, i — recent.
 нево́ля — misfortune.
 нево́ступний,
 a, e, i — inaccessible.
 неду́жно — sickly.
 неду́рно — not in vain.
 нежо́нати́й,
 a, e, i — unmarried.

незабу́тній,
 я, е, і — unforgettable.
 незадово́лений,
 а, е, і — dissatisfied.
 незго́да — discord.
 незду́жати — to be unwell.
 неземний,
 а́, е́, і́ — unearthly.
 незла́мний,
 а, е, і — unbreakable.
 незрíмий,
 а, е, і — invisible.
 незчу́тися — not to have
 enough time to
 collect oneself.
 немилосе́рдно — mercilessly.
 немóв — as if.
 Ненаси́тець — name of rock
 in Dnipro
 rapids.
 необере́жно — unwarily.
 неогля́дний,
 а, е, і — immeasurable;
 inconsiderate.
 неоці́нний,
 а, е, і — priceless.
 непéвно — uncertainly.
 неписьме́нний,
 а, е, і — illiterate.
 непоко́ра — disobedience.
 непору́шний,
 а, е, і — motionless;
 immovable.
 неправда — untruth.
 неприе́мність — unpleasantness.
 нерв — nerve.
 нерво́во — nervously.
 нері́вний,
 а, е, і — unequal,
 uneven.
 нері́вно — unequally,
 unevenly.
 неродю́чий,
 а, е, і — barren.
 нерозі́рваний,
 а, е, і — whole, not
 torn apart.

нерухóмо — motionless.
 нескóрений,
 а, е, і — unconquered.
 несподі́ваний,
 а, е, і — unexpected.
 несподі́ванка — surprise.
 нестáток — want; poverty.
 неясний, а, е, і — obscure,
 indistinct.
 ні́ва — corn-field.
 ни́жній, я, е, і — lower; inferior.
 низ — bottom,
 lowest part.
 низина́ — lowland.
 нізві́дкіля́ — from nowhere.
 нікче́мний,
 а, е, і — good-for-
 nothing;
 useless.
 ні́мий, а́, е́, і́ — mute, dumb.
 ні́міна — dumb beast.
 ні́міти — to grow dumb.
 ні́чний, а́, е́, і́ — night,
 nocturnal.
 ну́дитися — to be bored.
 ну́дно — tediously.
 нудьга́ — boredom.
 ня́нька — nursemaid.

О.

обáбіч — on both sides.
 оббі́тий, а, е, і — upholstered.
 обеззбро́ювати — to disarm.
 об'є́днаний,
 а, е, і — united.
 обича́й — custom,
 practice.
 обі́дранець — ragamuffin.
 облі́ваний
 понеді́лок — Easter Monday.
 облива́тися — to be watered
 (drenched).
 облі́плений,
 а, е, і — covered,
 coated.
 обма́хувати — to fan away.

обнёсений,
 a, e, i — fenced-in.
 обнімáти — to embrace.
 обнёва — restoration.
 обнёз — transport-train.
 обосічний,
 a, e, i — double-edged.
 облікáти — to burn.
 Образ — Icon, Sacred Image.
 оббраз — shape, form.
 обридáти — to become repugnant.
 оббрій — horizon.
 обростáти — to overgrow.
 обстáвина — circumstance.
 обтóчувати — to turn, to sharpen.
 обтрúщувати — to shake off; to scatter all around.
 обúрення — indignation.
 обхóдитися — to cost; to do without.
 овёс — oat(s).
 огністий,
 a, e, i — fiery.
 огортáти — to envelop.
 одвіт — answer.
 одёжа — clothes.
 одрáзу — at once.
 одступáтися — to retreat.
 озброювати — to arm.
 озирáтися — to look around (back).
 ознака — sign.
 окрúпнути — to get stronger.
 оксамітний,
 a, e, i — velvety.
 омріяний,
 a, e, i — desired.
 онóвлений,
 a, e, i — renewed.
 оперізувати — to belt.
 опецькуватий,
 a, e, i — stout, sturdy.

опиня́тися — to find oneself (finally, as a result).
 опікува́тися — to guard, to protect.
 оповідач — story-teller.
 опуска́ти — to lower; to omit.
 ора́ти — to plough.
 організа́тор — organizer.
 організо́ваний,
 a, e, i — organized.
 орда́ — horde.
 осаву́л — captain in a cossack army.
 осві́та — education.
 освітлюва́ти — to illuminate; to enlighten.
 осві́чений,
 a, e, i — educated, well-read.
 о́сідок — place of abode; See.
 осла́блювати — to weaken; to slacken.
 остава́тися — to remain.
 осяга́ти — to achieve.
 отáра — herd.
 отóчений — surrounded.
 отóчувати — to surround.
 отру́та — poison.
 охо́плювати — to encompass.
 охоро́на — defence; guard.
 охорони́тель — defender, protector.
 очеви́дно — evidently.
 очерéт — reed(s).

П.

па́вза — pause.
 пала́та — chamber; ward.
 палю́чий, a, e, i - burning.
 панахі́да — requiem.
 панікаді́ло — church's grand lampadary.

панічний,
 а, е, і — panic, panicky.
 па́пороть — fern.
 пара́фія — parish.
 парафія́нин — parishioner.
 партиза́н — partisan.
 партиза́нський,
 а, е, і — partisan.
 па́рубok — youth;
 bachelor.
 па́смо — skein; ridge.
 па́сти — to pasture.
 патріотичний,
 а, е, і — patriotic.
 пахва́ — arm-pit.
 педагогічний,
 а, е, і — pedagogic.
 пекучий, а, е, і — burning;
 caustic.
 перебира́ти — to take over;
 to sort; to be
 capricious.
 перебува́ння — stay; changing
 shoes.
 перебува́ти — to stay; to
 change (shoes).
 переводи́ти — to transfer;
 to spend
 uselessly.
 перегу́кування - calling
 (shouting)
 to each other.
 передáча — delivery;
 transmission.
 перейма́ти — to intercept.
 пере́каз — narration;
 transfer.
 перелáз — passage in a
 hedge;
 creeping over.
 перемóжець — conqueror;
 victor.
 перемóжний,
 а, е, і — victorious.
 перенóситися — to be transfer-
 red.

пересві́дчува-
 тися — to ascertain.
 пересува́тися — to move to
 another place.
 перехристі́тися - to cross
 oneself.
 пе́рли — pearls.
 пе́стити — to caress,
 to fondle.
 пил — dust.
 пиля́ти — to saw; to file.
 пильнува́ти — to watch;
 to look after.
 пі́снути — to squeal.
 підв́ечір — towards
 evening.
 підві́щення — podium;
 promotion.
 підві́коння — window sill.
 підво́дитися — to get up.
 підво́дний,
 а, е, і — underwater;
 submarine.
 підганя́ти — to urge on.
 підкі́вка — heel-tap.
 підко́пуватися — to dig (under).
 підкоря́тися — to submit.
 підлі́ток — adolescent.
 підмо́га — help.
 підне́біння — palate.
 підніма́ти — to lift, to raise.
 підóзра — suspicion.
 підперезаний,
 а, е, і — girded with
 a belt.
 підперізува́ти — to gird (up).
 підси́лювати — to reinforce.
 підупада́ти — to fall into
 decay.
 пійма́ти — to catch.
 піклува́ння — care, solicitude.
 пі́на — foam.
 пірна́ти — to dive.
 пітьма́ — darkness.
 піхо́та — infantry.
 пі́шки — on foot.
 піща́ний, а, е, і — sandy.

плéтений,		полéгшення —	relief; facilitation.
а, е, і —	woven, plaited.	поліція —	police.
пліт —	wicker fence; a float of wood.	полк —	regiment.
плян —	plan.	полкóвник —	colonel.
пóвагом —	slowly.	полоніна —	mountain- valley.
повáжаний,		полотно́ —	linen.
а, е, і —	honoured.	пóлум'я —	flame.
повáлений,		поля́на —	glade.
а, е, і —	overthrown.	поля́ни —	early Slavonic tribe.
повесті́ся —	to succeed.	пóмацки —	gropingly.
повз —	tank; past, by.	помі́ст —	wooden floor; raised plat- form.
пові́нний,		помі́тний,	
а, е, і —	bound, obliged.	а, е, і —	visible; prominent.
пово́лі —	slowly.	понево́лений,	
повстава́ти —	to stand up; to revolt.	а, е, і —	enslaved.
	always.	пони́кати —	to gad about; to look down.
повсякча́с —		пону́рий, а, е, і —	gloomy.
повча́льний,		побра́ний,	
а, е, і —	instructive.	а, е, і —	ploughed.
пога́нець —	pagan; villain.	по́піл —	ashes.
поганя́ти —	to drive on.	попра́вляти —	to repair; to correct.
погро́за —	threat.	по́ратися —	to be busy in (around) the house.
пода́тися —	to set off; to yield.	порина́ти —	to dive; to submerge.
пода́ток —	tax.	порівня́тися —	to equal another; to come up to.
подерев'я́нити —	to become rigid.	порі́чки —	currant.
	whiff.	поро́ги —	rapids.
по́дих —		поро́ти —	to unstitch, to unseam.
поети́чний,		пору́баний,	
а, е, і —	poetic(al).	а, е, і —	felled, cut (with a hatchet).
пожи́ток —	usefulness, benefit.	пору́шувати —	to disturb, to violate.
пожо́вкнути —	to turn yellow.		
поздоровля́ти —	to congratulate.		
позира́ти —	to glance at.		
пози́ція —	position.		
поінформо́ваний,			
а, е, і —	informed.		
по́клик —	call; exclamation.		
поклі́н —	bow; greeting.		
покрі́вля —	roof.		
пола́ —	lap, flap; skirt.		
пола́маний,			
а, е, і —	broken.		

порядкувати —	to order, to manage.	президент —	president.
посвист —	whistle.	презирство —	contempt.
посвята —	sacrifice; devotion.	престол —	altar; throne.
послаблювати —	to slacken.	прибитий, a, e, i —	dejected; nailed.
послуга —	service; attendance.	прибий —	surf.
посол —	envoy.	приблуда —	stranger; person (animal) wandering in.
поспих —	hurry.	приваблювати —	to attract.
постать —	figure; personage.	привабний, a, e, i —	attractive.
постеля —	bed; bedding.	приватний, a, e, i —	private.
пострах —	fear.	пригортатися —	to press oneself to.
потаїки —	secretly.	придбати —	to acquire; to purchase.
поти —	to this place (time), till.	придорожний, я, e, i —	(which is) along the road.
потискати —	to press.	придуркуватий, a, e, i —	silly, stupid.
потопати —	to drown.	признаватися —	to confess.
потреба —	need; necessity.	призначати —	to appoint.
потуга —	might, power.	прикривати —	to cover; to shelter.
потужний, a, e, i —	powerful.	прикрий, a, e, i —	unpleasant; annoying.
потурати —	to tolerate.	приміта —	attribute.
потягатися —	to stretch oneself out.	примувати —	to compel.
поучення —	instruction.	припадати —	to nestle (against, to); to be due.
похвала —	praise; compliment.	приповідка —	proverb.
похорон —	funeral.	присипаний, a, e, i —	covered (with).
початковий, a, e, i —	primary; initial.	присідати —	to squat; to curtsy.
пошана —	respect, honour.	прислухатися —	to listen (to).
пошепки —	in a whisper.	приступати —	to approach; to set about.
поширений, a, e, i —	broadened; wide-spread.	присутній, я, e, i —	present.
поштовх —	push, jolt.		
прагнути —	to seek.		
празник —	church's patron Saint's day; holiday.		
прапрадід —	great great grandfather.		

присяга́тися —	to vow, to declare under an oath.	протé —	but, however.
притру́шений, а, е, і —	strewn over, covered lightly.	проти́лєжний, а, е, і —	opposite.
приту́лок —	shelter; asylum.	профэ́сор —	professor.
приятелюва́ти —	to be on friendly terms.	проха́ння —	application.
пробива́тися —	to break through; to sprout.	прохо́жий —	passer-by.
прóби! —	by God!	проце́сія —	procession.
прóвід —	leadership.	проча́нин —	pilgrim.
прові́дник —	leader; conductor (electrical).	про́ща —	pilgrimage.
проголо́шувати —	to proclaim.	проща́льний, а, е, і —	farewell.
прогу́лянка —	walk; hike.	проща́ння —	farewell.
продóвжувати —	to continue; to extend.	прямува́ти —	to walk in a certain direction.
прожо́гом —	headlong.	птахо́лов —	bird-catcher.
прої́дати —	to spend on eating; to corrode.	пти́ця-торбо́ніс —	pelican.
пройма́ти —	to penetrate; to move.	пу́гач —	horn-owl.
прокладáти —	to lay.	пустéля —	desert.
прокля́ття —	curse.	пустува́ти —	to play pranks; to remain empty.
проко́втувати —	to swallow.	пу́та —	horselock; chains.
пролива́ти —	to shed.	пужкий, а́, е́, і́ —	soft; fluffy.
прóмінь —	ray.	пу́чка —	the tip of a finger.
проні́зливий, а, е, і́ —	penetrating.	пу́ща —	wilderness.
пропада́ти —	to vanish.	пшени́чний, а, е, і́ —	wheaten.
пропа́сниця —	fever.	п'ятсо́т —	five hundred.
пропиха́тися —	to force one's way through.	Р.	
про́повідь —	sermon.	раб —	slave, serf.
проро́к —	prophet.	ра́да —	council; advice.
просла́вляти —	to glorify.	ра́тище —	lance.
простóрий, а, е, і́ —	spacious	рва́тися —	to explode; to break.
простува́ти —	to walk straight.	реві́ння —	roaring.
просува́тися —	to advance.	ревма́тизм —	rheumatism.
		революці́йний, а, е, і́ —	revolutionary.
		револю́ція —	revolution.
		регі́т —	boisterous laugh.
		рейд —	raid.

ре́мiнь — leather band.
 рeспублі́ка — republic.
 ре́шта — rest.
 ре́шткi — remnants.
 рибáльство — fishing.
 рибáльський,
 a, e, i — fishing.
 рíжик — brown
 mushroom.
 рипі́ти — to creak.
 ричáти — to bellow.
 рiв — ditch, trench.
 рiвний, a, e, i — equal; flat.
 рiвно — exactly;
 equally.
 рiвня́ти — to level.
 рiвня́тися — to compare
 oneself; to be
 levelled.
 ривча́к — ditch; gutter.
 рiзка — birch rod;
 cutting.
 рiзкий, á, é, í — harsh;
 piercing;
 severe.
 рiй — swarm.
 рiщучий, a, e, i — resolute,
 decisive.
 рога́тий, a, e, i — horned.
 ро́дiнний,
 a, e, i — family.
 рoзби́шака — ruffian.
 рoзбiга́тися — to take a run;
 to disperse.
 рoзбiйник — robber.
 рoзвивáтися — to develop.
 рoзвiток — development.
 рoзвiдка — exploration;
 reconnaissance.
 рoзганя́ти — to disperse.
 рoзгнiваний,
 a, e, i — wrathful.
 рoзгiбiдувати — to swing.
 рoзгубiтися — to be perplexed.
 рoзiслáтися — to spread,
 to extend.

рoзквiтлий,
 a, e, i — blooming.
 рoзкiшний,
 a, e, i — luxurious.
 рoзкiбувати — to unchain;
 to unshoe.
 рoзкiтувати — to unwrap.
 рoзлiгий,
 a, e, i — spacious, vast.
 рoзлягáтися — to stretch;
 to resound.
 рoзмивáти — to wash away.
 рoзпiкáтися — to be heated.
 рoзплiджува-
 тися — to breed.
 рoзплiщувати — to flatten;
 to open (one's
 eyes).
 рiзповідь — narration.
 рoзпорядок — arrangement.
 рoзпускáти — to dismiss;
 to spoil.
 рoзсувáти — to put asunder.
 рoзтiплюва-
 тися — to melt;
 to be melted.
 рoзчиня́ти — to open;
 to dissolve.
 рoзчiпля́ти — to unhook;
 to uncouple.
 рiкiт — rumble.
 рoсiянин — Russian.
 рiсяний, a, e, i — dewy.
 рудий, á, é, í — reddish,
 red-haired.
 рука́в — sleeve.
 рукави́ця — mitten.
 руко́пис — manuscript.
 ря́снiти — to be abundant.
 ря́сно — abundantly.
 рятува́ння — rescue.
 ряту́нок — rescue.

С.

сагайда́к — quiver.
 са́жа — soot.

самого́н — home-distilled spirit.
самопа́л — musket.
само́стійний, а, е, і — independent.
само́стійність — independence.
само́тній, я, е, і — solitary; lonely.
само́цвіт — precious stone.
са́ни — sledge.
са́ніта́рка — nurse.
сва́тати — to seek in marriage; to serve as a go-between.
све́кор — father-in-law.
свисті́ти — to whistle.
сві́та — peasant's overcoat.
сві́щик — whistle.
сві́док — witness.
свідо́мість — consciousness.
світлі́ця — room, chamber.
сві́чка — candle.
свобідний, а, е, і — free.
свяще́нний, а, е, і — sacred, holy.
се́рденько — heart; (my) darling.
сі́вий, а, е, і — grey; grey-headed.
сивина́ — grey hair; greyness.
сі́вити — to turn grey.
сі́ла-сіле́нна — countless number.
сич — owl.
сіве́ряни — early Slavonic tribe.
сі́длати — to saddle.
сі́дло — saddle.
сі́кти — to whip; to mince.
сі́ктися — to fight each other with sharp weapons.

сі́льський, а́, е́, і́ — rural; village.
сі́м'я́ — family.
сі́пати — to pull, to tug.
сі́чові́к — cossack warrior.
скаву́лити — to whine, to yelp.
ска́лка — splint; a tiny bit of glass.
скарб — treasure.
скарбні́к — treasurer.
скарбні́ця — depository; safe.
скасува́ння — abolition.
ске́ля — rock.
ске́лястий, а, е, і — rocky.
скі́ба — chunk.
скита́льщина — exile.
скля́ний, а́, е́, і́ — glass.
скоро́стрі́л — machine-gun.
скоті́на — cattle; beast.
скра́ю — at the end.
скрива́ти — to hide.
скри́ня — trunk, chest.
ску́бти — to pluck.
ску́пий, а́, е́, і́ — miserly.
сла́бість — weakness; infirmity.
славе́тний, а, е, і — famous.
сли́зько — slippery.
слі́піти — to blind.
слобода́ — large village.
слуга́ — servant.
слу́жба — service.
служі́ти — to serve.
служі́ння — service.
служні́ця — maid-servant.
слу́хавка — receiver of a telephone.
слухня́но — obediently.
случа́тися — to happen.
слу́шний, а, е, і — proper; opportune.
слу́шно — justly, rightly.

смаліти —	to singe.	спостерігати —	to observe.
смáчно —	tastily.	спочінок —	rest.
смерéка —	fir-tree.	справджува-	
смірний, а, е, і —	quiet, mild.	тися —	to come true.
смілівець —	courageous person.	справедливий,	
сміливий,		а, е, і —	just, fair.
а, е, і —	courageous.	спрїтний,	
сміліше —	bolder.	а, е, і —	shrewd.
смоктáти —	to suck; to sip.	спрїтно —	shrewdly.
смоlá —	tar; pitch.	спровáджувати —	to conduct;
смутний,			to import.
á, é, í —	sad.	спўрхувати —	to fly away.
смўток —	sorrow; gloom.	спустóщувати —	to devastate.
смушéвий,		сріблістий,	
а, е, і —	of lambskin.	а, е, і —	silvery.
снагá —	strength;	стáвний, а, е, і —	stately.
	energy.	стáйня —	stable.
Собóрна		стáлий, а, е, і —	steady; lasting.
Україна —	United Ukraine	стан —	condition;
(comprising			figure; camp.
all regions of		станóвище —	situation; post.
Ukraine).		стáрець —	very old man;
			beggar.
сбром —	shame.	старіти(ся) —	to grow old.
спад —	fall; slope.	старовинá —	antiquity.
спалáхувати —	to flare up.	стáроста —	village elder;
спáлений,			master of cere-
а, е, і —	burnt.		monies at a
спéреду —	in front.		wedding.
спин —	stop, halt.	старувáти —	to live one's
спиня́ти —	to stop; to		old age.
	prevent.	старшинá —	officer; elders.
спис —	spear; list.	створіння —	creature.
спів —	singing.	стеліти —	to spread; to
співчуття́ —	sympathy.		make (a bed).
сповіщáти —	to inform.	стелітися —	to spread;
спóгад —	recollection.		to float.
споживáти —	to consume.	стерebітися —	to climb (up).
спóкій —	peace, quiet.	стирчáти —	to stick out.
спокійний,		стїха —	quietly.
а, е, і —	quiet, calm.	стїг —	stack.
сполучáти —	to join	стóгін —	groan.
	together.	стóмлюватися —	to get tired.
спóмин —	recollection.	стóрож —	watchman.
споріднений,		сторбжа —	guard.
а, е, і —	related.	сторонá —	side; region.
спóсіб —	means; way.		

стосунок — relation;
 reference.
 страховище — ghost, specter.
 страчувати — to execute;
 to lose.
 стремéно — stirrup.
 стрепену́тися — to be startled;
 to shake
 oneself.
 стрімувати — to check, to
 keep back.
 стрілець — soldier of the
 Ukrainian
 army; rifleman.
 стрілецький,
 а, е, і — infantry.
 стрілянина — continual
 shooting.
 стрічка — ribbon; line
 in a book.
 струмóк — stream.
 струна́ — string.
 стрункий,
 á, é, í — slender.
 студéнт — student.
 студéнтський,
 а, е, і — student.
 студіюва́ти — to study.
 сту́кати — to knock.
 сту́лювати — to close; to
 put together.
 сту́па — mortar.
 сту́пінь — degree; step.
 стурбо́вано — with anxiety.
 стяг — banner,
 standard.
 стяга́ти — to tighten;
 to pull off.
 сувóрий, а, е, і -- severe.
 сувóро — severely.
 судно́ — ship.
 сум — sadness.
 сумлі́нно — conscientiously.
 су́мнів — doubt.
 супоста́т — enemy.
 су́проти — against;
 in comparison
 with.

суході́л — continent;
 dry land.
 схви́льо́вано — with emotion.
 схóплюватися — to jump up.

Т.

таéмний, а, е, і -- secret;
 mysterious.
 такт — tact; time,
 measure (in
 music).
 таланові́тий,
 а, е, і — talented.
 тверди́й, á, é, í -- hard, solid.
 тверди́ня — stronghold.
 творе́ць — creator.
 творі́ти — to create.
 твóрчий, а, е, і -- creative.
 телефо́ніст — telephorist.
 телефо́нний,
 а, е, і — telephonic.
 теля́чий, а, е, і -- calf; veal.
 темні́шати — to grow darker.
 те́мрява — darkness.
 те́рем — palace.
 терито́рія — territory.
 терпи́ння — suffering;
 patience.
 те́рти — to rub.
 тесля́р — carpenter.
 течі́я — flow; current.
 тим ча́сом — meanwhile.
 тин — fence; hedge.
 тирса́ — feather-grass;
 sawdust.
 ти́ша — stillness:
 silence.
 тик — thrashing
 floor.
 ті́ло — body; flesh.
 ті́нистий,
 а, е, і — shady.
 ті́сний, á, é, í — narrow, tight.
 ті́сно — narrowly,
 tightly.
 тло — background.

товáр — goods; cattle.
товкты́ — to pound;
to thrash.
тону́ти — to drown,
to sink.
топіти — to heat; to
melt; to drown.
топта́ти — to trample
(down).
торгі́вля — trade,
commerce.
торгува́ти — to trade; to sell.
торгува́тися — to bargain.
торбчи́ти — to trim;
to repeat over
and over
(again).
трав'яни́стий,
a, e, i — grassy.
трапля́тися — to happen.
тремта́чий,
a, e, i — trembling.
триво́га — alarm.
тріпо́тно — shivering.
тріск — cracking
sound.
тріска — splinter.
трощи́ти — to smash.
троя́нда — rose.
труби́ти — to trumpet.
тру́дність — difficulty.
тру́дно — with difficulty.
трудя́щий,
a, e, i — hard-working,
industrious.
труп — corpse.
трусі́ти — to shake;
to conduct
a search.
трухля́вий,
a, e, i — rotten.
трясови́на — swamp.
ту́га — sorrow.
тужи́ти — to grieve;
to long for.
тупоги́ння — stamping.
тур — European
bison; round.

ту́рок — Turk.
тюрма́ — prison.
тя́мити — to understand,
to know how.
тьо́хкання — warbling.

У.

уби́тий, a, e, i — killed.
убо́гий, a, e, i — poor.
удава́ти — to pretend.
уда́лий, a, e, i — successful;
lucky.
уда́р — blow.
узгі́р'я — hill.
узлі́сся — edge of a
forest.
узнава́ти — to recognize; to
acknowledge.
укві́тчувати — to adorn with
flowers.
укра́дений,
a, e, i — stolen.
укрі́плений,
a, e, i — fortified.
ула́мок — fragment.
улю́бленець — favourite,
darling.
улю́блений,
a, e, i — beloved.
уни́верса́л — governmental
manifesto.
уприва́ти — to perspire.
урива́тися — to break; to
bury oneself.
уриа́дбовий,
a, e, i — official,
governmental.
успідо́блювати — to realize;
to enlighten.
успи́шка — smile.
у́спіх — success.
успі́шний,
a, e, i — successful.
уста́ — lips; mouth.
уте́плювати — to warm.
уто́ма — fatigue.

учáсник — participant.
участь — participation.
уявля́ти — to imagine.

Ф.

фальші́вий,
а, е, і — false.
фізі́чно — physically.
фланг — flank.
форте́ця — fortress.
фронт — front.

Х.

хаба́р — bribe.
хазя́їн — owner; host.
хазя́йство — economy;
household.
хала́т — hospital coat;
dressing gown.
ха́ща — thicket.
хваля́тися — to boast.
хві́ртка — small gate.
хита́тися — to swing;
to vacillate.
хи́тро — slyly.
хи́ть — longing.
хлю́щити — to come down
in torrents (of
rain).
хода́ — walk; stride.
холодо́к — coolness; shade.
холо́нути — to cool.
хорва́т — Croatian.
хоробри́сть — courage.
хору́гва́ — church banner.
хору́нжий — standard-
bearer, ensign.
храм — church; feast
day of a
church's patron
Saint; parish
fair.
хрипкі́й, á, é, í - husky.
хроба́к — worm.
хропі́ти — to snore.

ху́ра — waggon;
cartload.
хурто́віна — snow-storm.

Ц.

ца́рствувати — to reign.
цві́нтар — cemetery.
це́нтра́льний,
а, е, і — central.
ці́нковий,
а, е, і — zinc.
ци́рк — circus.
ці́вка — barrel of a
gun; spout;
weaver's spool.
ціка́вість — interest,
curiosity.
цілю́щий,
а, е, і — healing.
ці́ль — aim; target;
purpose.
ціна́ — price.
ціпо́к — stick, cane.
цо́кати — to clatter;
to tick.
цу́пити — to drag.

Ч.

ча́р — charm, spell.
чароді́й — magician,
sorcerer.
чароді́йний,
а, е, і — magical,
bewitching;
enchanting.
частокі́л — picket fence,
stockade.
че́пурний,
á, é, í — elegant, smart.
чергові́й — person on duty.
череда́ — herd.
черем́ха — bird-cherry.
черешня́ — cherry;
cherry-tree.
черне́ць — monk.

чэ́сний, а, е, і — honest.
 чех — Czech.
 чима́лій, а́, е́, і́ - considerable.
 числе́нний,
 а, е, і — numerous.
 чолові́чий,
 а, е, і — masculine.
 чорні́ло — ink.
 чорно́бкий,
 а, е, і — black-eyed.
 чорня́вий,
 а, е, і — brunette,
 of dark
 complexion.
 чудний, а́, е́, і́ — queer; funny.
 чужине́цький,
 а, е, і — foreign.
 чужоземе́ць — foreigner.
 чу́тка — rumour.

Ш.

шано́ба — respect,
 esteem.
 шаруді́ння — rustling.
 ша́та — image-
 trimming.
 шатро́ — tent.
 швець — shoemaker.
 швидкі́й,
 а́, е́, і́ — quick, rapid.
 шво́рка — cord, string.
 шеле́ст — rustle.
 шепоті́ння — whispering.
 шепоті́ти — to whisper.
 шине́ля — greatcoat.
 ши́роко — widely.
 широкопо́лий,
 а, е, і — vast.
 ши́шка — fir-cone.
 ші́стсо́т — six hundred.
 шкандиба́ти — to limp;
 to walk with
 difficulty.

шкіря́ний,
 а́, е́, і́ — leather.
 шмарува́тися — to smear
 oneself.
 шоло́м — helmet.
 шпиль — peak; spire.
 шрам — scar.
 шрапне́ль — shrapnel.
 штаб — staff head-
 quarters.
 штовха́ти — to push.
 шту́ка — piece; art.
 шубо́вснути — to fall head-
 long into the
 water.
 шуткува́ти — to joke.

Щ.

щебетáти — to twitter.
 щемі́ти — to pinch.
 щипáти — to pinch;
 to twitch.
 щі́рий, а, е, і — sincere.
 щі́рість — sincerity.
 щит — shield.
 що́гла — mast.
 щогоді́ни — every hour.
 щода́лі — the farther...
 щока́ — cheek.
 щоночі́ — every night.
 щохвили́ни — every moment.
 щу́ка — pike.

Ю.

ю́рба — crowd.

Я.

Я́нгол — Angel.
 ярмо́ — yoke.

З М І С Т

	Стор.
ПЕРЕДМОВА	5
ПРО ЩО ТИРСА ШЕЛЄСТИЛА — Марія Дейко	6
ТИРСА — Леонід Полтава	7
НАША РІДНА ЗЕМЛЯ — Марія Дейко	8
ПЕРШИЙ ЧОВЕН — Марія Дейко	10
КИЇВ — За Іваном Крип'якевичем	14
НЕСПОДІВАНІ ГОСТІ — За Антоном Лотоцьким	17
КОЛИСКОВА — Олександр Олесь	21
РОЗМОВА	22
БИЛИНА — Леонід Глібів	24
СМІХОВИНКА	25
ТУРОВА КРУЧА — За Пантелеймоном Кулішем	26
СМІХОВИНКА	28
ЗАСНУВАННЯ ХОЛМУ — Олександр Олесь	29
РОЗМОВА	29
НА СВЯТ-ВЕЧІР — Олекса Кобець	32
ЗНАХІДКА — За Олександром Кониським	32
НАШІ ВОРОГИ — За Іваном Крип'якевичем	37
ЗАПОРІЖЖЯ — За Іваном Крип'якевичем	39
БАЛЯДА ПРО ПРАПОР — Павло Дубів	41
ЗАПОРОЗЬКІ ЗВИЧАЇ — За Євгеном Гребінкою	42
НА СІЧ — За Миколою Гоголем	45
РІДНИЙ КРАЙ — Григорій Чупринка	49
СМІХОВИНКА	50
РОЗМОВА	51
МОГИЛА — Борис Грінченко	53
СТЕПОВИЙ ГІСТЬ — За Марком Вовчком	54
СЕЛО — Тарас Шевченко	65
НА ХОРТИЦІ — За Яром Славутичем	68
СМІХОВИНКА	71
НЕ ЗАБУВАЙ! — Богдан Лепкий	72
ДІВЧИНА—ЧАЙКА — Дніпрова Чайка	73
В ПОЛОНИНІ — За Іваном Франком	78
СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ — Тарас Шевченко	82
СМІХОВИНКА	82

	<i>Стор.</i>
ТУР — Марія Дейко	83
В ОБЛИВАНИЙ ПОНЕДІЛОК — Галина Чернобицька	88
СМІХОВИНКА	88
ЯЛИНКА — За Михайлом Коцюбинським	89
СМІХОВИНКА	99
РОЗМОВА	100
УКРАЇНСЬКА МОВА — Володимир Самійленко	103
БУДЕШ, БАТЬКУ, ПАНУВАТИ ПОКИ ЖИВУТЬ ЛЮДИ —	
За Агатангелом Кримським	104
НОВА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА — За Іваном Крип'якевичем	108
СОЛОВЕЙКО — За О. Данським	110
СМІХОВИНКА	114
КОРОТКИЙ РЕЙД — Михайло Марченко	115
СМІХОВИНКА	121
ЗАГРАЮТЬ ДЗВОНИ — Леся Храплива	122
СМІХОВИНКА	122
НА СМЕРТЬ ПЕТЛЮРИ — Борис Лисянський	123
ГЕРОЯМ СЛАВА! — За »Крилатими«	124
ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ	126
ЛИЦАРІ КРУТ — За Івгою Шугай	128
БАЗАР — Михайло Павлюк	132
КАРПАТСЬКІ СІЧОВИКИ — Яр Славутич	141
ПІСНЯ СЕРЦЯ — Павло Дубів	142
У ЛІКАРНІ — Дмитро Чуб	143
МЕТЕЛИК — За Лесею Українкою	146
ВИДИШ, БРАТЕ МІЙ — Богдан Лепкий	149
МАПА УКРАЇНИ	150

ДОДАТКИ — 1. П'ЕСИ

ВЕРТЕП — Леонід Полтава	151
КОЛИ СОНЦЕ СХОДИТЬ — Роман Завадович	153
СВЕКОР — Степан Васильченко	166

— 2. ВІРШІ

ЗОЛОТА БАНДУРА — Яків Щоголів	179
БАБУСИНА КАЗКА — Яків Щоголів	183

— 3. НОТИ

ПІСНЯ РІДНОЇ ЗЕМЛІ — Слова Р. Завадовича, музика О. Тарнавської	188
МОВНІ ВПРАВИ	190
ГРАМАТИЧНІ ВПРАВИ	203
ЗМІНИ ГОЛОСНИХ	204
НЕНАГОЛОШЕНІ »Е«, »И«	205
ОСНОВА І ЗАКІНЧЕННЯ СЛОВА	206
ВЖИВАННЯ ЗНАКА М'ЯКШЕННЯ	206
СПОРІДНЕНІ СЛОВА	207
ЗАКІНЧЕННЯ СЛОВА	208
КОРІНЬ, ПРИРОСТОК І НАРОСТОК	208
ПРИРОСТОК	209
АПОСТРОФ ПІСЛЯ ПРИРОСТКІВ	210
УТВОРЕННЯ СЛІВ З ДОПОМОГОЮ ПРИРОСТКІВ І НАРОСТКІВ	210
ПРАВОПИС ПРИРОСТКІВ	211
ВЖИВАННЯ ЛІТЕРИ »Г«	212
ПРАВОПИС ЧУЖОМОВНИХ СЛІВ	212
ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ	213
СКЛАДНІ СЛОВА	215
ЗМІННІ І НЕЗМІННІ СЛОВА	216
ІМЕННИК. ВЛАСНІ Й ЗАГАЛЬНІ ІМЕННИКИ	217
ЧИСЛО ІМЕННИКІВ	218
РІД ІМЕННИКІВ	219
ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ	220
ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ	220
ДРУГА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ	224
М'ЯКА ГРУПА ДРУГОЇ ВІДМІНИ ІМЕННИКІВ	225

	<i>Стор.</i>
МІШАНА ГРУПА ІМЕННИКІВ ДРУГОЇ ВІДМІНИ	226
ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ	229
ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ	230
НЕВІДМІНЮВАНІ ІМЕННИКИ	231
УКРАЇНСЬКА АБЕТКА	232
УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ СЛОВНИК	232
ЗМІСТ	259

Н О Т А Т К И

В І Д Г У К И

на серію читанок-підручників авторства сл. п. Марії Дейко
(«Буквар», «Рідне Слово», «Волошки», «Рідний Край», «Євшан
Зілля» та «Про що Тирса Шелестіла»).

Високий достойник Католицької Церкви: «Читанка («Волошки») сумлінно і всесторонньо опрацьована та приноврена до вимог навчання в англійських країнах. Видана вона дбайливо і старанно і ми висловлюємо побажання, щоб цей шкільний підручник знайшовся в домі кожної української родини».

«Світова координаційна Виховно-Освітня Рада (Торонто, Канада), видала «Буквар» М. Дейко. Це — вже посмертне видання праці видатної працівниці, вчительки, науковця-методиста, яка дійсно забезпечила наше рідне шкільництво на чужині підручниками на всі 7 років навчання в школі.

Поява «Букваря» закінчила послідовну серію читанок. Тепер навчання забезпечено до кінця семилітки читанками її ж укладу: «Рідне Слово», «Волошки», «Рідний Край», «Євшан-Зілля», «Про що Тирса Шелестіла».

«Церква і Життя», Австралія, 31. 1. 1971.

Семинар учителів і виховників при Консistorії УГПЦ в Канаді. Семинар, що відбувся 2-го червня 1968 року у Вінніпезі, відмітив, «Що найбільше відповідають сучасним обставинам підручники української мови Марії Дейко» («Волошки», «Рідний Край» та «Євшан-Зілля»).

«Вісник», Вінніпег, 15. 6. 1968.

«Заходами видавництва «Рідна Мова» в Австралії видано вже два останні підручники для навчання української мови покійної Марії Дейко, визначного нашого педагога, почесного члена Укр. Шкільної Ради в Австралії, а на Рідних Землях — керівника Катедри Методики Викладання в Педагогічному Інституті чужоземних мов... Як і попереднім підручникам, так і цим двом читанкам, фахова критика дала дуже високу оцінку, рекомендуючи їх до вжитку в школах українознавства поза Батьківщиною. Надзвичайно цінним додатком до кожного підручника М. Дейко являються словники, в яких подано нові в кожному підручнику українські слова та їхнє англійське значення, що влегшує дитині в англійських країнах вивчати українську мову... Рекомендуємо користати з підручників Марії Дейко в школах українознавства нашої Церкви в США».

«Українське Православне Слово», ЗСА, 1970.

... «Марія Дейко рішилася вийти назустріч дійсності життя, а не залишитися при старих теоріях і мріях! Наслідком цього «Волошки», а за ними «Рідний Край», «Євшан-Зілля», «Рідне Слово» стали такими, якими є. Їхню появу виправдало життя... В більшості критика читанок Марії Дейко була дуже хвальною. Деякі критики з-поза Австралії прийняли їх неприхильно. Однак найважливішою критикою всього і всіх треба вважати життя, а життя читанки Марії Дейко прийняло! На її читанках краще сьогодні працювати. І саме таким чином наше життя дало Покійній Марії Дейко признание знання за зрозуміння його вимог. А це, хіба, найважливіше!»

КОМУНІКАТ Української Центральної Шкільної Ради в Австралії. Лютий 1970 р.

«Рідне слово», подумане як підручник для другого року навчання української мови дітей, що виростають у не-українському середовищі. Тому то в підручнику авторка послідовно впроваджує щораз нові слова, що їх діти повинні собі засвоїти. Включено також вказівки для вчителя як користуватися підручником. Щоб досягнути максимум ефективності, «Рідне Слово» треба уживати, як першу книжку серії підручників побудованих на тому самому заложенні — що наші діти мусять вивчати українську мову в першу чергу в слові».

«Наше Життя», Філядельфія, ЗСА, жовтень 1970.

...»пригадалася небіжка М. Дейко, що так зі слівничком уклала свої читанки, уважаючи українську мову в українських дітей за другу. А це викликало застереження і дискусію в пресі. Практика показує, що правда по її стороні».

«Наше Життя», Філядельфія, ЗСА, лютий 1970.

«До культурних успіхів українства на цім континенті треба зачислити поживлення праці Шкільної Комісії УККА, видання першоякісних 6 підручників сл. п. Марії Дейко для наших шкіл...»

«Українське Народне Слово», ЗСА, січень 1971.

«Старша віком жінка, ще в Україні — керівник Катедри методики викладання в Педагогічному Інституті чужоземних мов, поселившись по війні в Австралії, взялась до вивчення проблеми двомовності українських дітей за кордоном і до праці над підручниками для українських двомовних дітей у країнах англійської мови. Вже готові до друку «Буквар» і перша читанка «Рідне Слово» пані Марії Дейко, вже вийшли її зразково, і з надзвичайно дбайливим та вдумливим підходом складені читанки «Волошки», «Рідний Край», а тепер «Євшан-Зілля»... «Четверта читанка Марії Дейко — «Євшан-Зілля» — це одна з найбільш реальних відповідей на запитання характеру «Що робити», щоб діти знали і любили українську мову, живучи в Англії, Австралії, Канаді і Америці. Її читанка не лише допоможе і захопить дитину вивчати мову великого українського народу, але навчить дітей ще й любити той нарід, дарма, що він за морями, за горами, а це — найважливіше у вихованні наших дітей і молоді в душі двох культур, тобто в душі ще більш повноцінних громадян своїх країн».

«Свобода», ЗСА, 24. 5. 1968.

«Найновіший український підручник «Рідне Слово» сл. п. Педагога і Науковця Марії Дейко на своїх сторінках вчить дитину рідної мови та патріотизму й релігійності — тощо, на чому базується ґрунт кожної української свідомої одиниці. Пройде ще багато десятиліть, доки хтось із знавців зможе дати на ринок щось нове, краще. «Рідне Слово» вийшло б мільйонними накладами у вільній Українській Державі».

«Українське Народне Слово», ЗСА, 18. 9. 1969.

ІНШІ ПРАЦІ АВТОРА

»ОЛЯ ПЕРЕВІЗНИКІВНА«

П'єси для дітей і доросту.

»БУКВАР«

»РІДНЕ СЛОВО«

Перша читанка-підручник після »Букваря«.

»ВОЛОШКИ«

Друга читанка-підручник після »Букваря«.

»РІДНИЙ КРАЙ«

Третя читанка-підручник після »Букваря«.

»ЄВШАН-ЗІЛЛЯ«

Четверта читанка-підручник після »Букваря«.

УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ та АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК — ДВОТОМНИК ШИРОКОГО ВЖИТКУ

авторства

Марії Дейко, Володимира Дейко та Алли Дейко.

Це перший і єдиний вичерпний словник для української молоді поза Україною. Він має близько 50 000 слів та виразів у кожному томі.

